

La religiositat del Barroc a través del sermó predicat a Alaquàs pel frare mínim Vicent Pastor amb motiu de la festivitat de la Verge de l'Olivar (1692)¹

A tots els alumnes de la Universitat Popular d'Alaquàs
que durant els darrers cinc cursos han acudit al seminari
La gent d'Alaquàs al llarg del temps

UN DIA DE FESTA A ALAQUÀS A FINALS DEL SEGLE XVII

A primeres hores del matí del 8 de setembre de 1692 la gent d'Alaquàs s'ha reunit a la porta del convent dels mínims. Han caminat fins allí pel carrer nou del Raval que perllonga el carrer Major. Esperen a la porta de l'església l'arribada del senyor del poble, Baltasar Pardo de la Casta; també dels seus fills, Pere i Joan. Teresa, la filla, viu ara a Madrid i enguany no acudirà a Alaquàs. Més tard, han entrat tots al temple de la Mare de Déu de l'Olivar il·luminat amb ciris i làmpades d'oli. Els llauradors, vestits amb les seues millors robes, porten petits seients per seure; alguns ho faran en catifes esteses a terra; alguns romandran drets. Els homes a un costat, a prop del púlpit; les dones a l'altre costat. A prop de l'altar major, a una cadira de repòs, seu el senyor del poble; prop d'ell, els seus fills i els membres del Consell municipal. Als peus de l'altar es veuen les sepultures de Jaume Garcia d'Aguilar i els seus descendents. La imatge de la Mare de Déu de l'Olivar, trobada als voltants de 1260, presidix el gran retaule de l'absis. Avui se celebra la seua festa.

El temple del convent es convertix en una mena de gran teatre al qual acudix tot el poble. L'escenari és l'altar major i també el gran retaule que hi ha darrere amb les imatges sagrades. A la missa solemne a punt de començar assistix la

¹ El sermó predicat a la Verge de l'Olivar el 8 de setembre de 1692 constituí l'argument de les lliçons impartides al seminari *La gent d'Alaquàs al llarg del temps* (Universitat Popular d'Alaquàs), entre els mesos d'octubre de 2021 i gener de 2022.

comunitat conventual, vint frares mínims que, asseguts a un banc a prop del presbiteri, esperen amb il·lusió les almoines que rebran aquest dia. Tots acudixen a la representació religiosa. Oficiarà la missa el pare corrector del convent, fra Vicent Pastor i Fernández, persona molt reconeguda, el qual predicarà el sermó d'aquell dia tan assenyalat.

Després de fer-se el silenci comença la missa. S'escolten les primeres oracions, també els cants i les músiques. Quan acaba la lectura de l'Evangeli, fra Vicent baixa els graons de l'altar major per dirigir-se al púlpit, situat quasi al centre del temple. Aquest és el millor lloc per ser escoltat. Pensa que ha de parlar bé, tindre molta cura del missatge que dirigirà al poble; també al senyor i a la seua família i als seus companys de religió. La gent coneix la fama de bon orador que el precedix. Mentre puja els graons del púlpit pensa que tindrà l'oportunitat de parlar de la Mare de Déu de l'Olivar, de donar doctrina al poble, de demostrar la seua saviesa; també d'aprofitar la presència del senyor, virrei de Mallorca fins fa poc, i del seu fill major, Pere, batle de la ciutat de València, per demanar-los els ajuts que se solen requerir en aquestes ocasions. Tindrà l'oportunitat de predicar el sermó que des de fa alguns dies ha preparat per a aquesta celebració. El temple de l'Olivar està fet per a la predicació. Una nau senzilla amb un interior on no hi ha res que s'interpose entre el púlpit, el predicador i els fidels. Al gran retaule de l'altar major, una xicoteta imatge de la Verge, probablement esculpida a la segona meitat del segle XIII, presidix aquell lloc sagrat. Les capelles, avui molt il·luminades, mostren pintures d'escenes de l'Evangeli, també de la vida de Sant Francesc de Paula. Fra Vicent, a punt de parlar, desitja ser un bon mediador entre la doctrina bíblica que coneix molt bé, i de la que parlarà de seguida, i aquella gent, humil i devota, reunida a prop d'ell i que el mira expectant².

ALGUNES MOSTRES DE LA CULTURA RELIGIOSA POPULAR DEL BARROC: EL SERMÓ, EL PREDICADOR, ELS FIDELS

El sermó que transcrivim ve a ser una imatge intel·lectual d'una època i ens remet a la vida personal i espiritual del frare que predica, de la gent que l'escolta, de l'espai on es pregonja; i de tot allò que es considera moralment correcte o no en aquest moment. El sermó dona informació sobre la vida individual o col·lectiva de les persones que l'escolten i, encara que no coneguem tots els

² L'estudi que presentem té com a objectiu valorar el treball d'un predicador en la València de finals del segle XVII. La seua cultura religiosa, els conceptes doctrinals que predica, els valors que transmet, la concepció del poder que reclama des del púlpit, el model cultural i social que difon, els ritus que tots accepten, es convertixen en documents essencials per conèixer els codis culturals i actitudinals de les persones que l'escolten sobre les quals ens queden pocs testimonis.

aspectes sensibles de la vida d'aquestes persones, podem fer-nos càrrec del missatge col·lectiu que vol donar l'orador i del seu efecte sobre els qui l'atenen³.

El sermó, per la seua importància per a comunicar els continguts doctrinals que l'Església catòlica difon a una època determinada, podria situar-se dintre de les normes i regles, individuals i col·lectives, que es dirigixen a la formació de la consciència de la gent. L'Església, mitjançant el sermó, difon el seu legat cultural i religiós. Un dia tan assenyalat al calendari, com el de la festa de la Verge de l'Olivar, amb la presència quasi obligada de tota la gent d'un poble, és un moment únic per convertir aquell sermó doctrinal en una reflexió sobre la vida personal i col·lectiva de les persones que estaven presents. I a més de difondre l'ortodòxia de la doctrina que surt del concili de Trento també era un moment apropiat per cuidar el llatí, introduir el castellà, defensar una societat jerarquitzada o impressionar a tots amb la pompositat dels ritus de la litúrgia que es practica.

Un sermó és una oportunitat d'intuir les relacions entre un predicador i els fidels que l'escolten. També és una manifestació pública que ens mostra la difusió de la cultura religiosa popular, especialment les normes de comportament i les pràctiques de pietat dels que participen en l'acte. Què movia al frare mínim a predicar? Sens dubte que els fidels que havien acudit aquell dia a la missa de la venerada imatge de la Verge de l'Olivar adequaren el seu comportament a la doctrina predicada per l'Església. Però, també podia ser important per a ell defensar els seus interessos personals o els de l'orde al qual pertanyia. Per això, conèixer les paraules que va emprar, informar-se sobre els exemples de vida que va recolzar; entendre les cites literàries o els recursos intel·lectuals que va fer servir; reviure l'espai on va predicar; imaginar la seua veu o els seus gestos; comprendre les cites doctrinals en què s'havia format..., es convertixen en un conjunt de recursos personals, teatrals o intel·lectuals, destinats a convèncer als fidels que tenia davant o a complir les seues expectatives personals. Tant de bo si amb l'estudi d'aquest sermó podem aportar informació a les predicacions de l'època del Barroc i als estudiosos de l'oratòria sagrada⁴.

El sermó predicat el dia 8 de setembre de 1692 tenia un públic conegut: tot el poble d'Alaquàs ocupava l'espai sagrat del temple del convent, construït per

³ Volem agrair la lectura de *Misiones Populares en España entre el Barroco y la Ilustración*, de F. L. RICO COLLADO, Institució Alfons el Magnànim, 2006. La temàtica i la substància intel·lectual d'aquest llibre es convertiren per a mi en referent conceptual per a estudiar el sermó que ara publiquem.

⁴ No pretenc contextualitzar el sermó predicat aquell dia 8 de setembre de 1692 amb altres sermons de l'època per tal de comparar aquest recurs doctrinal tan important per a la institució eclesiàstica; tampoc al frare Vicent Pastor, el seu predicador, amb altres predicadors d'aquells anys. Tanmateix, sí que tinc interès en comentar aquest sermó, predicat en un xicotet poble de l'Horta de València, com a exemple puntual d'una manifestació religiosa de l'època de la Reforma Catòlica.

Jaume Garcia d'Aguilar com a monument recordatori de la seua persona, de la seua família i sarcòfag de tots els descendents⁵. Era el dia de la Verge de l'Olivar, la festivitat, que al costat de la de la Mare de Déu de l'Assumpció⁶, definien les festes del poble. Fra Vicent, corrector del convent de l'Olivar, va ser convidat uns dies abans de la celebració a predicar el sermó. Era un home dedicat a l'apostolat; tenia una gran experiència de parlar des del púlpit; gràcies als seus sermons el convent rebia unes bones almoines; les parròquies dels pobles dels voltants d'Alaquàs i de la ciutat de València el convidaven a predicar a les seues esglésies⁷. Va tindre poc temps per preparar el discurs i redactar un esborrany per no deixar res a l'atzar, però era un home acostumat a posar tots els seus recursos oratoris al servei d'un entusiasme religiós que amb tota seguretat pensava que generaria bons sentiments entre els qui l'escoltaven. El sermó, per ser en dia tan assenyalat, era una comunicació que necessitava una preparació; la predicació era una activitat laboriosa, difícil, que exigia als predicadors moltes aptituds espirituals i formatives; a més, aquell dia, a l'església estaria el senyor del poble, Baltasar Pardo de la Casta (1633-1695)⁸, que feia poc havia tornat de

⁵ El convent de la Mare de Déu de l'Olivar va ser fundat per Jaume Garcia d'Aguilar el 5 d'abril de 1537 (Arxiu del Regne de València (=ARV), *Divers*, Casa d'Alaquàs, caixa 4, exp. 123; caixa 12, exp. 331 bis). Vegeu JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVII», *Publicaciones del Instituto de Bchillerato de Alaquàs*, núm. 2, Alaquàs, 1982; JUAN REDAL, E.: «Los orígenes sobre la fundación del convento de San Francisco de Paula, de Alaquàs», *Levante*, 1 de maig de 1982, p. 36; PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «La fundación del convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VI, Alaquàs, 1987, p. 9-18.

⁶ El culte a la verge de l'Assumpció està relacionat amb la construcció de l'església parroquial d'Alaquàs uns pocs anys després de la Guerra de les Germanies. Aquella confrontació religiosa derivà en el bateig obligatori dels musulmans que vivien a Alaquàs i el tancament de l'antiga mesquita del poble. Els anys següents començà l'evangelització i la creació de noves esglésies cristianes considerades necessàries per al culte. El 1527 els virreis de València aprovaren la predicació d'una butlla per a col·lectar fons per construir noves esglésies. Així, els anys següents veurien l'inici de la construcció del nou temple parroquial que es va dedicar a l'advocació de la Verge de l'Assumpció. Vegeu: ARCINIEGA GARCÍA, L.: «Mezquitas, Germanías e Iglesias», *Reflexiones históricas y artísticas en torno a las Germanías de Valencia*, Universitat de València, València, 2020, p. 177-218.

⁷ El manuscrit 654 de la Biblioteca Universitària de València conté 44 sermons. Cinc van ser predicats a Alaquàs; els altres a Xirivella, Mislata, Torrent, Paiporta... i altres parròquies de la ciutat de València.

⁸ Baltasar Pardo de la Casta va néixer a València i va ser batejat a l'església parroquial de la Santa Creu el 16 de novembre de 1633. A més de ser el senyor territorial d'Alaquàs, havia sigut jurat de la ciutat de València (1663 i 1664), 'portantveus de general governador della Xixona' (1664-1671), batlle general de la Ciutat i Regne de València (1673-1691) mantenint el càrrec mentre va ser virrei de Mallorca (1675-1678 i 1688-1691). També es presentava com a membre del Consell de sa Majestat. L'any 1690 va renunciar a la Baillia General essent substituït pel seu fill, Pere, que el va ocupar entre 1691 i 1693. Després de la mort violenta de Pere aquell darrer any, el càrrec de batlle el va ocupar el seu segon fill, Joan Pardo de la Casta. Vegeu: GIL GUERRERO, E. Mº: «El ascenso de un linaje al servicio regio (siglos XIV-XVII)», *Estudis*, 37, Universitat de València, 2011, p. 487-509. La situació personal i administrativa de Baltasar Pardo de la Casta es pot conèixer gràcies a la gran quantitat de documents que es conserven a l'ARV, *Divers*, Casa d'Alaquàs, Caixa 1, ex. 39 (successió en el senyoriu a la mort del seu pare); Caixa 6, ex. 161 (testaments, hereus); Caixa 7, ex. 189 (família); Caixa 10, ex. 316 (Baile General de la ciutat i regne de València), ex. 315, doc. 17 (testament); Caixa 12, ex. 333 (família); Caixa 15, ex. 415 (testaments), etc.

Mallorca on havia ocupat el càrrec de virrei⁹; era un bon moment, doncs, per promocionar-se des del punt de vista personal; no convenia deixar el sermó a la improvisació. Si predicava bé podia aconseguir almoines per al convent i qui sap si algun lloc elevat dintre de l'organització del seu orde¹⁰.

Fra Vicent Pastor té poc més de cinquanta anys quan aquell dilluns es disposava a predicar. Havia nascut a Aiora i la seua entrada en la comunitat dels mínims havia estat una via de promoció personal. Estudià al convent de Sant Sebastià de València i abans d'arribar al cenobi d'Alaquàs, havia practicat activitats diverses relacionades amb el seu ministeri: havia sigut lector «del orden de los Mínimos de S. Francisco de Paula, regente de estudios, definidor y compañero en oficio del Provincial que ha sido, Corrector dos vezes en el R. Convento de San Sebastian de Valencia» fins a arribar a ocupar el càrrec de corrector del convent de la Verge de l'Olivar d'Alaquàs aquell any de 1692¹¹.

Fra Vicent està considerat com un home de gran saviesa: «no hay facultad científica que no toque; y con tal comprehension, y propiedad, como si cada una fuese de su profession y pericia. Aunque lo niegue es Aritmetico, Geometra y Astrologo..., gran Pilosofo, Metafisico y Theologo, especialmente en lo expositivo pues con singular metodo y claridad escribio lo que refiere Moyses, desde la creacion de el mundo, hasta la salida de Noe de su maravillosa Arca...». És reconegut com a historiador perquè al llibre que en aquell moment estava escrivint tracta «las quatro especies de la historia: la Geográfica, tratando de lugares y climas varios del Globo de la Tierra; la Chronica, porque trata de los tiempos passados, presentes y futuros; la Genealógica, porque refiere la sucesion de los Reyes; y la Annalítica, porque siguiendo el curso de los años amplifica sus más heroicas hazañas...»¹². Dedica molt de temps a llegir, a estudiar, a escriure, a escoltar sermons d'altres

⁹ Per conèixer els dos períodes que Baltasar Pardo va ser virrei de Mallorca (1675-1678 i 1688-1691) vegeu: JUAN VIDAL, J.: *Els virreis de Mallorca* (ss XVI-XVII), Palma de Mallorca, El Tall, 2002, p. 67-76; COLOM M., SERRA, J.: «Societat de les illes en els segles XVI i XVII». En E. BELENGUER, 3 volums, v. II. *L'època foral i la seva evolució* (1230-1715), Barcelona, Edicions 62, 2004, p.453-470. COLOM PALMER, M.J.: *El tribunal de la Inquisición de Mallorca* (1578-1700), Universitat de Barcelona; tesi doctoral, 2015, p. 203 i ss.

¹⁰ Fra Vicent Pastor veuria complir-se les seues expectatives quan va ser nomenat Vicari General Ordinari de Cerdanya. També va ser amic i col·laborador del 'Corrector General de la Sagrada Religión de los Mínimos' el pare Josep Gasch.

¹¹ Els títols i mèrits de fra Vicent Pastor es poden llegir a les pàgines introductòries d'un dels llibres que va escriure: *Aliento en que respire ensu [sic] mayor congoja la española monarquia consagra su autor Fr. Vicente Pastor Fernández, lector iubil. del Orden de los Mínimos de S. Francisco de Paula, Regente de estudios que fue definidor y compañero en Oficio de Provincial que ha sido, Corrector dos vezes en el R. Convento de San Sebastian de Valencia y aora Vicario General Ordinario de Cerdeña*. Con licencia, en Valencia: Por Diego de Vega, enfrente la Diputación. Año 1699. Libro dedicado a Carlos II, Monarca de dos Mundos, Emperador de las Américas, y Rey de las Españas.

¹² *Ibidem*, p. 62-63.

predicadors, a llegir-los després quan es publiquen i «vive tan retirado en su celda que si no es a dezir Missa y actos de Comunidad no sale de ella».

Així, al llarg dels anys, els seus coneixements l'havien convertit en un predicador afamat «...por lo nervioso de sus argumentos, por lo solido de sus doctrinas y claridad de conceptos en la Catedra: mucho por lo zeloso de sus Sermones, por lo fervoroso de sus Quaremas y por lo eficaz de su espiritu...»¹³. Així, pels seus sermons i escrits fra Vicent gaudia del «general aplauso y superior credito y estimacion en esta Ciudad y Reyno...». La retòrica solemne, la disposició a predicar en qualsevol poble, la preparació prèvia del sermó que anava a predicar, la fixació del text en un esborrany, els recursos oratoris apresos després de centenars de prèdiques públiques, acompanyaven la professionalitat del frare mínim. L'entusiasme religiós, la disciplina confessional¹⁴, l'acceptació de la seua funció medidora entre la doctrina que predicava i els fidels que l'escoltaven, els textos sagrats que coneixia..., li donaven la seguretat necessària per demostrar la superioritat de la doctrina catòlica sobre les altres religions.

EL SERMÓ DEL DIA DE LA MARE DE DÉU DE L'OLIVAR DE L'ANY 1692: EL PREDICADOR, LA FESTA I EL POBLE

El text del sermó predicat el 8 de setembre de 1692 es conserva en un manuscrit de la Biblioteca Universitària de València¹⁵, al costat d'altres sermons que es van predicar a Xirivella, a Mislata, a Torrent, a Paiporta, etc.

El sermonari es va conservar al convent de Sant Sebastià de València o al de la Verge de l'Olivar d'Alaquàs fins al mes de setembre de 1835 en què tots els llibres que guardaven les biblioteques dels dos cenobis van ser nacionalitzats¹⁶.

¹³ *Ibidem*, p. 64-65.

¹⁴ [...] ha trabajado con tanta continuación como penalidad, sin además de el accidente de la mano, se halla sobre sesenta años, constreñido con el rigido voto de una vida Quaresmal, que por todo lo que ella dure, le prohíbe (menos en caso de enfermedad) el comer un huevo: de necesidad he de asistir al merito de grandes premios [...] en *Aprobacion de el Reverendissimo P.M. Fr. Manuel Sanchez de el Castellar, doctor en Sagrada Theologia, Maestro del Numero con preeminencias y honores de Padre Provincial, Predicador de su Majestad... de la Orden de Nuestra Señora de la Merced, Redencion de Cautivos, Gobernador y Procurador General de la varonia de Algar...*, *Ibidem*, p. 61-66.

¹⁵ Biblioteca Universitària de València (=BUV), Manuscrit 654, *Sermones varios*, T. II, que conté 349 fulls on es conserva la redacció de 44 sermons predicats per fra Vicent Pastor. Del conjunt de sermons predicats, cinc corresponen a Alaquàs (dos a la Mare de Déu de l'Olivar; un a sant Hipòlit, un a sant Llorenç i un altre a la Mare de Déu del Rosari).

¹⁶ ARV, *Clero*, llibre 4179, «Inventario del Archivo Biblioteca y Pinturas pertenecientes al Convento de Minimos de San Sebastian extramuros de Valencia...», todo en virtud de ordenes superiores y con arreglo a la Instrucción de la Direccion General de Rentas de 12 de agosto de 1835», f. 50r-60v; «Inventario del Convento de Minimos de Alacuas del Archivo Biblioteca pinturas y demás enseres de utilidad a los institutos de ciencias y artes formado por el comisionado Don Narciso Rubio con Intervencion del Alcalde de dicho lugar y aquiescencia del Padre Corrector Don Jayme Pacheron, parte 4ª», f. 82v-84r., en JUAN REDAL, E.: «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 51-116.

Anys més tard passaria a la biblioteca de la Universitat de València.

El sermó a la Verge de l'Olivar ocupa quasi 500 línies d'escriptura entre els fulls 81r-93v. Es tracta de l'esborrany que fra Vicent Pastor va escriure uns dies abans de la predicació a la cel·la del convent de Sant Francesc de Paula de la vila d'Alaquàs. El sermó està incomplet; el frare redacta la introducció i desenvolupa també l'assumpte principal del sermó encara que no s'ha conservat el final, la conclusió del discurs. No obstant això, podem adonar-nos amb facilitat que l'homília constitueix una unitat doctrinal als voltants de la Verge Maria i de la seua advocació com a Verge de l'Olivar, tema sobre el qual continuà predicant anys més tard¹⁷.

Es tracta d'un dia singular, és el 8 de setembre; es dirigix a un poble expectant que festeja a la seua imatge protectora; pensa també durant la redacció en la família noble que posseeix el senyoriu que acudiria a escoltar-lo; coneix a la gent d'Alaquàs quan camina pels seus carrers; té guanyat el prestigi de bon predicador; està ben informat dels successos polítics d'aquells moments...¹⁸ i escriu un text que presenta una unitat literària claríssima encara que no ens deixe acabada la redacció del final, no molt difícil d'imaginar, per altra part. Que fra Vicent escriguera el sermó ens permet fer una interpretació emocional i també intel·lectual de la forma en què un sermó popular, propi de l'Església de la Contrareforma, podia influir en els costums culturals i socials dels llauradors i ollers que l'escoltaven; i ens permet fer-nos preguntes com quina seria la influència de les seues paraules en la consciència d'aquelles persones? Arribarien a comprendre el que el frare predicava?

No sabem res de les emocions d'aquell moment; també pensem que la gent d'Alaquàs tindria poques oportunitats de contrastar les idees que aquell dia es predicaren. No obstant això, ara mateix, el que sí podem imaginar és que les paraules del frare es transformaven en una mostra sentimental que podia influir en la vida privada de la gent i en la seua intimitat, assumptes sobre els quals és molt difícil tindre informació. Per això, considerem que les paraules escrites a l'esborrany també es convertixen en fonts documentals íntimes de la persona que predicava i de les persones que l'anaven a escoltar.

¹⁷ JUAN REDAL, E.: «El tema de la "Decadencia" española del siglo XVII a través de un sermón predicado en Alaquàs en 1697», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IV, Alaquàs, 1984, p. 25-38.

¹⁸ Fra Vicent Pastor havia començat a escriure *Aliento en que respire ensu[sic] mayor congoja la española monarquía...*, un llibre d'història en el que posa en evidència la seua informació sobre els problemes en aquells moments de la monarquia espanyola.

El sermó està escrit en castellà i estem convençuts que aquesta va a ser la llengua emprada per a predicar-lo. A finals del segle XVII l'Església havia adoptat majoritàriament la llengua dels monarques encara que no era igual en tots els llocs¹⁹. El frare mínim solament utilitza el valencià per contar refranys populars. En canvi, són freqüents les cites llatines que de vegades tradueix al castellà i en altres ocasions, no ho fa. És fàcil imaginar a fra Vicent els dies anteriors al 8 de setembre, a la seua cel·la del convent d'Alaquàs, escrivint l'esborrany del sermó i també les dificultats que tenia per fer-ho, a causa d'un accident que havia patit i que li impedia agafar bé la ploma amb els dits²⁰. De bon segur que consultaria els llibres de la biblioteca del convent²¹, que estava a l'habitació del corrector, per construir a poc a poc, la pastoral, la teoria de la bona doctrina segons l'Església rigorista i docta d'aquells anys. I, segurament, en la soledat d'aquella cel·la, també pensava en el que li anava a demanar al senyor del poble. Era una gran oportunitat que aquell dia, Baltasar Pardo, acudira a escoltar-lo. Amb tota seguretat també pensaria en les persones de les quals coneixia les seues virtuts domèstiques i els seus problemes públics, i que estarien presents al temple; i també, en les anècdotes molt recomanables que faria servir perquè es convertiren en temes de conversa els dies següents.

Fra Vicent era considerat com un insigne predicador i historiador. El «assumpto» en el que estava especialitzat era el Santíssim Sagrament; no obstant va predicar molts sermons sobre la Verge Maria i molts sants on no faltaven mai comentaris sobre la situació política del moment. De fet, aquell mes de setembre de 1692 ja recopilava documentació per escriure *Aliento con que ensu (sic) mayor congoja*

¹⁹ Sobre l'ús del castellà i del valencià a una parròquia concreta vegeu: GANDIA SILVESTRE, M.: «L'administració eclesiàstica i la llengua del Barroc tardà: La col·legiata de Santa Maria de Xàtiva», *Cabanilles i el Barroc valencià*, Actes de les II Jornades Culturals, Algemesí, 1996.

²⁰ Un accident li impedia a fra Vicent Pastor agafar la ploma amb els dits; per escriure, com ens conta en la presentació del seu llibre, no tenia més remei que fer-ho «abarcando la pluma con toda la mano... [que es] como cavar en bronce... i hasta el mediodía en adelante apenas tengo pulso para firmar mi nombre» (*Aliento en que respire ensu [sic] myor congoja la española monarquía...*).

²¹ Quan l'any 1835, per tal de nacionalitzar els béns dels convents, es redactaren els inventaris de les biblioteques dels mínims de València, Alaquàs, Mutxamel, Castalla i altres, destaquen els volums de Teologia, Moral, Filosofia, Sagrades Escripures, Vides de Sants, Sermonaris, etc., encara que també es registren llibres de Matemàtiques, Història, Física i Història Natural. La majoria dels llibres estan escrits en llatí i castellà; també en italià i francès. I alguns d'ells havien estat publicats al segle XVII. Entre aquells llibres es trobaven els comentaris a la Bíblia de Cornelio de A Lapide (1567-1637) que van influir de forma extraordinària en els sermons que es predicaren els anys següents i també els sis llibres de *La retòrica eclesiàstica o método de predicar* de fra Luis de Granada (1504-1588). També figura a l'inventari de la biblioteca la *Biblia Maxima* publicada en llatí amb anotacions en hebreu i grec, editada per Jean de La Haye (1655-1659). Vegeu: JUAN REDAL, E.: «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 89-93.

*la española monarquía...*²². De bon segur que mentre redactava l'esberrany també pensava en els frares de la seua comunitat i en els ajuts que li demanaria al senyor del poble per a la seua manutenció; i, especialment, per al finançament de l'obra final del retaule que encara no estava daurat i on s'exposava la imatge de la Verge de l'Olivar²³. Probablement per això, aquell dia no es va oblidar de predicar sobre les virtuts dels senyors del poble i dels monarques, i de l'obligació de comportar-se com a bons vassalls que tenien tots els habitants del poble²⁴. La defensa i justificació de la societat jerarquitzada i catòlica és una constant al llarg de tot el sermó.

El 8 de setembre era un dia solemne, per a la petita comunitat rural. És un dia de festa. El sermó anava a ser predicat a l'església del convent, en un espai conegut, a una hora esperada. Tot el poble estaria present davant de la imatge de la Verge de l'Olivar que es venerava des dels voltants de 1260 com anotarà el mateix frare al seu esberrany del sermó. La devoció a la petita imatge de la Verge havia organitzat durant segles els ritus d'una comunitat on la majoria de les persones eren família²⁵. Aquests són ritus col·lectius, definits per la tradició, recordats i comentats per tots al llarg dels anys, organitzats pels frares del convent que no deixaven res a la improvisació per tal de reforçar la devoció d'aquelles persones, els familiars de les quals, des de segles havien resat davant d'aquella xicoteta imatge sagrada. Des dels moments de la Reconquesta la Verge de l'Olivar havia

²² Obra dedicada a Carlos II que es va imprimir a «València per Diego de Vega, enfrente de la Diputación. Año 1699».

²³ Respecte als retaules de l'església de la Mare de Déu de l'Olivar i les seues característiques històriques vegeu: BESÓ ROS, A.: «Als peus de l'olivera, la presència de la Verge Maria en la història d'Alaquàs sota la invocació de la Mare de Déu de l'Olivar, *Col·lecció 700 anys*, núm. 1. Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001; ABAD AZUAGA, M.: «Los retablos de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs. Estudio estilístico e iconográfico, *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 1988, p.43-54. CASABÁN, T.: «Breve descripción histórica religiosa de la Villa de Alacuás con novena y gozos a la Virgen del Olivar, Alaquàs, 1899. JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, núm. 2, Caixa Popular, Alaquàs, 1982, p. 9-13.

²⁴ És evident que fra Vicent, al llarg del sermó, utilitza el terme «vassall» per nomenar a les persones d'Alaquàs que l'escoltaven i que encara que disposaren d'instruments de treball i de l'usdefruit de les explotacions que treballaven, estaven vinculats a un propietari 'eminent' —el senyor— per tota mena de compromisos personals i tributs. El seu orgull de vassall lleial el fa explícit a un elogi que dedica a en Juan de Silva Mendoza Sandoval, duc de l'Infantat: «ya en tiempos pasados, en Ayora, Villa del Patrimonio de V. Exc., y patria mia, experimentaron mis Padres, y Abuelos los favores de los Ascendientes de V. Exc. A quienes sirvieron como vassallos afectos y leales. Su menor Capellan, afecto Siervo y Perpetuo Orador, Fr. Vicente Pastor Fernández», en *Aliento con que respire ensu [sic] mayor congoja la española monarquía*, 1699.

²⁵ Segons el *Vecindario de 1646*, Alaquàs, té una població de 153 veïns (als voltants de 600 habitants). La relació és nominal i conté el nom i cognoms de cadascú dels veïns. Quasi tots els veïns porten algun dels següents cognoms: Gil, Martí, Peiró, Tàrrega, Soriano, Ferrer, Barberà, Soria, Usedo, Sayés, Català, Forriol, Llacer, Martínez, Osca, Perpiñà, Sanchis, Sanz, Bessó, Forment, Carot, García, Palop, Portalés, Beta, Ferrandis, Gimeno, March, Navarro i Ruis (JUAN REDAL, E.: «Onomàstica y movilidad de población en la villa de Alaquàs (siglo XVIII)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. III, Alaquàs, 1983, p. 23-40).

centralitzat la devoció dels cristians del poble²⁶. Afavorir aquella devoció personal i col·lectiva i els ritus que comportava era l'obligació de fra Vicent.

Per això, en la prèdica devia posar en pràctica tot el que havia après per ser un bon orador. Devia demostrar la seua formació teològica; devia fer referència a la Bíblia i als Evangelis; devia citar als autors clàssics; devia adornar el seu discurs amb moltes llicències estilístiques com metàfores, imatges visuals, al·legories, analogies, faules, acudits, comparacions, refranys...; faria servir aspectes lírics i també dramàtics; utilitzaria imatges, encara que foren imaginades, i jocs de paraules, per ajudar que la gent que l'escoltava compreguera les idees que volia transmetre. A la fi, ell, com a membre de l'Església, ensenyaria la doctrina correcta i els ritus convenients per a la seua difusió. Per complir els seus objectius també tindria cura dels gestos, de les expressions de veu; de la duració del sermó que no devia passar de quaranta-cinc minuts. Després, tant de bo si el seu sermó propiciava records i comentaris que durant anys quedaren fixats en la consciència de la gent del poble i que serviren de motivació per a pensar, actuar, resar i creure.

Així, farà ús al sermó de la doctrina oficial, però també de la mitologia i de l'astrologia; parlarà d'animals reals i literaris; de metalls desitjats per tots; també de conceptes intel·lectuals més difícils d'entendre per la gent que acudiria. Devia mostrar eloqüència i els seus gestos amb les mans, el cos, la veu, els ulls, devien ajudar-lo. Sabia que la gent del poble d'Alaquàs, analfabeta en la seua major part, tindria dificultats per entendre'l encara que segurament això no era el més important; al cap i a la fi, la doctrina era per als que havien estudiat o tenien cultura; per al poble inculte, la fe, era suficient. Probablement, també buscava l'admiració dels altres frares: era el corrector del convent i els bons predicadors podien ser elegits per ocupar càrrecs significatius a l'orde. Devia animar la devoció personal del senyor Baltasar Pardo de la Casta, virrei de Mallorca, assegut al seu costat, però sobretot volia quedar bé davant d'ell: la manutenció dels frares del convent depenia de les donacions de la família Pardo

²⁶ Als voltants de 1529-1532, després de la conversió obligatòria dels musulmans d'Alaquàs, s'inicia la construcció de l'església de l'Assumpció. A partir d'aquell moment aquesta advocació de la Verge s'unirà a la de l'Olivar celebrant-se les festes de l'Assumpció, entre el 15 i el 25 d'agost, i la festa de la Verge de l'Olivar, el dia 8 de setembre.

de la Casta i Garcia d'Aguilar des de la fundació del cenobi el 1537²⁷. També devia pensar en els llauradors i els ollers d'Alaquàs. Els homes, les dones, els xiquets, tots estarien allí. La majoria no sabia llegir ni escriure ni havia viatjat més enllà dels pobles veïns. Devia posar en joc la seua imaginació, l'enginy en els acudits, la teatralitat dels gestos, per fer-se comprendre. A la cel·la de corrector tenia a la seua disposició molts llibres, alguns escrits en llatí clàssic, llengua que Fra Vicent havia après al convent de Sant Sebastià que disposava d'una de les majors biblioteques de la ciutat de València²⁸. El convent de l'Olivar, amb edificacions sòlides organitzades entorn d'un claustre, depenia del senyor local per a la seua alimentació, no obstant, els frares també havien anat amortitzant al llarg del temps unes propietats que treballaven pel seu compte o deixaven en arrendament a llauradors del poble²⁹. El convent, la seua església, la imatge de

²⁷ Reial Acadèmia de la Història (=RAH), *Descripción de los Pueblos, Yglesias y Parrochias pertenencientes al Arzobispado de Valencia fuera de su capital...*, Ms. C20, f. 187 a 193v.: «El año 1537 por escritura de 5 de abril ante Gaspar Gil notario de València Don Jayme de Aguilar dueño de la villa dotó el convento y se trató como verdadero fundador... dava a la orden la iglesia sita junto al dicho lugar de Alaquàs que era de su Dominio, bajo la invocación de Santa Maria del Olivar, libremente con sus paramentos, calices, una campana y los demás bienes muebles de dicha iglesia según el imventario que se hazia: que para la comodidad de los religiosos, y según el instituto hazia dicho Don Jayme un convento junto a dicha Iglesia, en que devia haver claustro, dormitorio con doze celdas, refectorio, coquina, capitulo, enfermería, todo en lugar conveniente y que daría un huerto contiguo a dicha clausura, de una caizada de tierra y mas si fuese menester con agua libre, y sin impedimento alguno..., que para sustento y vestido y otras necesidades de los frayles daría 79 libras 3 sueldos 4 dineros monedas de Valencia perpetuamente, en dos censos que cobraba, uno de la diputación de 62 libras 10 sueldos y el otro de Alaquas de 16 libras 13 sueldo 4 dineros que dicho D. Jayme y sus herederos darán al mismo fin 200 cantaros de vino, ocho caizes de trigo, doze arrobas de arroz, treinta de azeite al tiempo de la cosecha... que el fundador hubiese de gozar de todas las gracias y privilegios que los demás fundadores de religión suelen gozar, y en la vida y en la muerte de todos los bienes espirituales que en dicho Convento, y en toda la orden diese Christo Señor Nuestro: que a lo menos hubiese de haver en dicho Convento ocho religiosos, a lo menos seis coristas, y de estos cinco sacerdotes... los quales hubiesen de hazer todos los ministerios eclesiásticos que expresa, de orar Canonicas, Predicar los Domingos y festas de quaresma... Que dijese todos los días Misa Conventual, por la salud espiritual y corporal del fundador y los suios...» (JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya...», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, núm. 2, 1982; PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «La fundación del convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VI, Alaquàs, 1987, p. 9-17. A l'Arxiu del Regne de València, a la secció *Casa d'Alaquàs* són molt nombroses les còpies documentals sobre la fundació del convent de l'Olivar (exemples: Caixa 4, ex. 123; Caixa 12, ex. 331 bis).

²⁸ L'inventari de la biblioteca del convent de Sant Sebastià de València registrà més de 2200 volums (24 d'agost de 1835). En canvi, no coneguem la relació de volums que quedaven a la biblioteca del convent d'Alaquàs perquè l'empleat públic de l'oficina d'amortització que va acudir a inventariar els seus fons es va limitar a anotar que aquella tenia «ciento veinte tomos viejos de distintas obras sin ninguna relación, de distintos idiomas». Vegeu: JUAN REDAL, E.: «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 51-116.

²⁹ A partir de la seua fundació, i durant els segles següents, el convent de l'Olivar acumulà noves propietats per compres, inversions en censals i donacions diverses que li van fer veïns del lloc; també per raó dels beneficis que es van fundar, privilegis que es van rebre o inversions econòmiques que van celebrar amb diferents persones i institucions. Les successives visites d'amortització dels funcionaris reials vigilaran l'adquisició de noves propietats per part de la comunitat religiosa i comprovaran si tenien dret per poder adquirir-les. Vegeu: CUÑAT CISCAR, V.M^a.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IX, Alaquàs, 1990, p. 32-44; JUAN REDAL, E.: *Ibidem*... p. 51-116.

la Verge de l'Olivar constituïen un univers simbòlic que aquell 8 de setembre s'anava a manifestar amb gran esplendor.

Mentre escrivia l'esberrany del sermó i afegia animals, com els lleons marins, déus mitològics com Venus i Júpiter; llacs desconeguts, continents llunyans, signes del Zodíac, ciutats i personatges fantàstics, autors clàssics que ningú hauria sentit parlar..., devia pensar en els efectes que produiria en la gent escoltar aquests noms. És probable que algunes persones del poble hagueren acudit a la representació d'alguna obra de teatre on apareixien personatges mitològics, però en general no tots coneixerien allò del que el frare mínim anava a parlar. Moltes de les imatges que emprarà tindran un elevat simbolisme i seran de difícil comprensió per aquell públic il·letrat, encara que és probable que això no tinguera massa importància.

L'esberrany que va preparar amb minuciositat ens indica que la labor de predicació no era improvisada. Estava en joc la sacralització de la vida quotidiana i qualsevol exemple que servira per a parlar de virtuts o de la devoció a la Verge el donava per justificat. Ell ja posaria els gestos i les expressions que pogueren admirar els fidels i els apropar a la fe.

Fra Vicent també devia pensar en tot allò que li havien ensenyat sobre com devia predicar un sermó i de la seua importància per a l'Església de la Contrareforma. El sermó era obligatori dintre de la Missa i un dels elements de comunicació més important de l'època. Amb les paraules del sermó s'informa, s'educa, es difonen idees estimades pel qui predica; es reclama; s'adoctrina sempre; es reprén de vegades. La predicació d'un sermó mostrava les esperances o les pors del qui el predicava i d'aquells que escoltaven. I perquè la doctrina que es vol comunicar arribi a la gent present al temple, és necessari sorprendre, cridar l'atenció amb notícies desconegudes, utilitzar refranys³⁰, fer comparacions, canvis de veu, gestos sorprenents... Per això també, el sermó és una experiència cultural que mostra les pautes i patrons de l'època. L'única limitació intel·lectual és no caure en l'heretgia.

En síntesi, el sermó és un discurs de contingut moral que va dirigit als fidels que escolten. El frare donarà importància a la seua predicació al paper de l'Església com a rectora de la ideologia imperant; però també a la noblesa i a la monarquia. El sermó s'ordena a l'ensenyament; les fonts doctrinals són la Sagrada Escripura, els autors clàssics que aprova l'Església, les seues obres

³⁰ Els refranys pertanyien a la tradició oral, de forma que el públic reconeixia en el sermó que escoltava la seua cultura, els seus costums al mateix temps que assimilava altres elements de la prèdica religiosa.

literàries..., i a més, es predicaran i es mostraran exemples de la vida quotidiana per tal de facilitar la comprensió d'allò que es diu.

L'Església, a través del sermó, utilitza una escenografia teatral per donar a conèixer el seu missatge: el temple conventual, els retaules de l'altar major i de les capelles laterals, el púlpit, la imatge de la Verge i els sants, la presència de relíquies que tots veneren, la il·luminació dels ciris i les làmpades d'oli, la música i els cants, els tocs de les campanes, les pintures, l'ornamentació de les flors, la cadira i el lloc d'honor on seua la família senyorial, els bancs dels frares, el vestit de qui oficia, la pompa generalitzada d'aquell dia, el misteri, les paraules del sermó, els silencis controlats, l'olor de l'incens o de la cera o de les flors... i la forma de predicar-lo; a més, la gent d'Alaquàs també devia ser un espectacle: les dones amb els cabells coberts per no seduir als homes, al costat de l'Epístola; els homes al costat de l'Evangeli; els xicots joves intentant cridar l'atenció de les donzelles, els vestits, les paraules, la festa descontrolada per la nit³¹... Cristians vells la majoria però altres procedents de famílies de nous conversos. El temple constitueix l'espai comú; com a escenari, està engalanat per a aquell dia i delimita i condiona la valoració del sermó i, evidentment, tots tenen el seu lloc: el predicador que diu la Missa i predica; els frares del convent; el senyor i la seua família, el Consell municipal, els homes i les dones. És el major escenari del poble i un complement perfecte per a la predicació. El púlpit permet la visió del predicador; està elevat com segurament també estava el seient del senyor del poble; l'altura demostrava l'autoritat del frare i del senyor; el predicador domina a tot l'auditori; al davant d'ell el faristol per col·locar l'esborrany del sermó. L'altar major elevat sobre el presbiteri; els frares que se situen a prop; els nobles al seu costat; les dones a la dreta; els homes a l'esquerra; el retaule sense daurar i la petita imatge de la Verge de l'Olivar, completen l'escenografia que acompanyarà el discurs³².

La predicació es realitza en un espai sagrat on el culte eucarístic és l'objectiu final de la representació; el sermó és l'acte previ i, encara que el predicador podia produir simpatia o commiseració entre els presents, és un home admirat; el seu discurs està socialment reconegut; els majorals que han organitzat la festa de la Verge li pagaran perquè el predique; es fa publicitat del predicador els

³¹ SCHINDLER, N.: «Los guardianes del desorden. Rituales de la cultura juvenil en los albores de la era moderna» *Historia de los jóvenes*. v. I. De la Antigüedad a la Edad Moderna, Taurus, Madrid, 1996, p. 305-364.

³² Recomanem la lectura de RICO CALLADO, F. L.: *Misiones Populares en España entre el Barroco y la Ilustración*. Institució Alfons el Magnànim, València, 2006. L'autor estudia la missió popular com una de les manifestacions més importants de l'activitat de l'Església Catòlica en l'Europa dels segles XVI al XVIII. A partir de la seua lectura es poden extraure arguments, exemples, models... que poden ajudar a comprendre la figura dels predicadors i de la gent que els escoltava; també dels canvis que es produeixen en la religiositat popular després del Concili de Trento.

dies abans. Molts sermons, fins i tot, es publiquen; després es venen i donen fama al predicador. L'assistència és massiva i tots esperen que el discurs del sermó agrade, que tinga coherència narrativa, que permeta l'admiració de la gent. A més, els frares esperaran les ofrenes del poble en uns moments en què aquella societat rural està molt preocupada per la seua salvació.

I en aquella escenografia no podem parlar del vestuari encara que de bon segur jugava un paper important en la representació religiosa: la roba del predicador; la vestimenta dels frares que es mouria al caminar o al seguir la litúrgia; els vestits del senyor, dels membres de la seua família i dels seus criats; la roba de festa de les donzelles del poble i dels xicots joves o de les persones majors. Malauradament no podem dir res de la música i els cants que amb tota seguretat tindrien també un gran protagonisme. Estem segurs que els llauradors i ollers del poble que aquell dia estaven reunits al temple per celebrar a la seua imatge tan volguda pensaven que estaven assistint a una gran manifestació artística i religiosa que de cap manera es podien perdre.

A l'Alaquàs de finals del segle XVII viuen al voltant de 150 veïns, unes 600 ànimes. Tots treballen els camps de moreres, blat i hortalisses vivificats per les séquies del Terç, del Dijous, de la Sequieta. Les oliveres, les vinyes i garroferes són els conreus del secà³³. Al poble els noms dels carrers de l'antiga moreria han estat substituïts per noms com Sant Isidre, Sant Roc, plaça del Santíssim... L'església parroquial de l'Assumpció³⁴ i l'antiga església del convent on es venera la Verge de l'Olivar s'estaven embellint. Els dos edificis, a més del majestuós Palau Castell, mostren el poder de l'Església i del senyor del poble. Aquest, Baltasar Pardo de la Casta, que deien que havia tornat ric de Mallorca, estava pagant el daurat del retaule del convent i construïa el cobert que unia el Castell amb l'església de l'Assumpció³⁵. El seu poder es deixava sentir sobre els camperols i ollers. El convent, el palau castell i l'església de l'Assumpció són símbols de la seua influència religiosa i política sobre el poble; les grans obres arquitectòniques que representen els edificis, les imatges dels

³³ FORT NAVARRO, A., MARTÍNEZ IBÁÑEZ, E.: «Análisis del cabreve de Alaquàs de 1629». *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVIII, Alaquàs, 1999, p.21-66.

³⁴ Un document de finals de 1692 cita la realització d'obres a l'església relacionades amb la construcció o reforma de les capelles laterals, edificació del cor, pavimentació de l'església, etc. (ALGARRA PARDO, V.M., BERROCAL RUIZ, P.: «La sacristía y nave oeste de la iglesia parroquial de La Asunción de Alaquàs. Estudio arqueológico de estratigrafía muraria», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, 2016, p. 26.

³⁵ ACCCV (= Arxiu Col·legi Corpus Cristi de València). Protocol Andreu Castelló, 21 168: «Contracte amb Rafael Martí, per la reforma i unió al Castell mitjançant el Cobertís de l'església de l'Assumpció. Àpoques de compra de materials» (29-09-1692) i ARV. *Diversos, Marqués de la Casta*, caixa 22, ex.1083, tots dos documents en HERNÁNDEZ GARCÍA, A.: «L'afirmació religiosa i senyorial. Edificis que van marcar la identitat d'Alaquàs i els seus protagonistes. Segles XIV-XVII», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, p. 11-96.

Evangelis a les pintures dels retaules, els tapissos del Castell, la biblioteca i l'escola conventuals, l'escola parroquial, representen també la creació cultural i religiosa d'Alaquàs durant aquells anys.

Al poble s'admirava als fills d'Alaquàs, el venerable Doménec Sarrió (1609-1677)³⁶ i també el pare Osca (1660-1735), que envia cartes a la seua família des de Filipines i després des de la Xina³⁷. Aquell 8 de setembre de 1692 quasi tot el poble d'Alaquàs estava al convent, a més de Baltasar Pardo de la Casta. El senyor és ja un home major que ha dedicat la seua vida, igual que els seus avantpassats, al servei dels Habsburg³⁸ encara que la família rep ara els premis que el rei atorga a tan fidel servidor: ell havia sigut nomenat dos vegades virrei de Mallorca; el seu germà, Fèlix, feia poc temps havia estat nomenat governador de Cremona; la seua germana Lluïsa havia casat amb el marquès de Dos Aigües; el seu fill, Pere, era en aquell moment batle de la ciutat i regne de València; Joan, a la mort del seu germà Pere, serà nomenat també batle del Regne; la filla, Teresa casarà amb el comte de Priego³⁹.

No obstant això, els temps no són bons; Espanya i França tornen a estar en guerra. El mariscal francès Jean d'Estrés ha atacat Alacant. Els corsaris intranquil·litzen les costes valencianes. A més, la pesta continua rebrotant de tant en tant i propagant-se pel poble portant la mort. Són moments difícils..., però a Alaquàs

³⁶ El pare Doménec Sarrió va ser predicador, doctor en teologia, beneficiat de la Seu i membre de l'Oratori de sant Felip Neri. Natural d'Alaquàs, gran devot de la Verge Maria, es va educar en el convent dels frares mínims de la Mare de Déu de l'Olivar on estudià gramàtica, filosofia i arts. La Mare de Déu va ser el gran tema de la seua predicació i la devoció a la qual va dedicar la seua vida. Vegeu: ROCA RICART, R.: «Notícies, vida i miracles del Venerable Pare Doménec Sarrió (1609-1677)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVI, Alaquàs, 1997, p. 27-44; ESTEVE FORRIOL, J.: «El Venerable Domingo Sarrió, hijo ilustre de Alaquàs (1609-1677)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVI, Alaquàs, 1997, p. 45-52; JORDAN SELVA, A.: *Sumario de la maravillosa vida y heroicas virtudes del V.P. Domingo Sarrió*, València, 1679.

³⁷ Fra Josep Osca, nascut a Alaquàs, va exercir de missioner a les Filipines i a la Xina. Abans va estudiar al convent de la Verge de l'Olivar i al col·legi Sant Joan de Ribera de València. Va viure durant vint anys a la ciutat xinesa de Nanchang on predicà pels carrers i les places i on va construir una església que dedicà a la Verge de l'Assumpció. El 20 de gener de 1689, conversà amb l'emperador Kangxi (1654-1722) que li va fer donació de molts diners per a la seua obra apostòlica. Posteriorment, regressà a Manila on va escriure tractats doctrinals en llengua xinesa per poder difondre la doctrina catòlica entre les persones que havia batejat. També va escriure dos llibres on va contar els treballs apostòlics dels frares franciscans a la Xina (JUAN REDAL, E.: «Fra Josep Osca (1660-1735), el missioner d'Alaquàs que va conversar amb l'emperador de la Xina», *La fulla de l'Olivar*, Alaquàs, juny, 2021).

³⁸ JUAN REDAL, E., JUAN CABALLER, J.: «Nobleza y méritos militares. Pedro Pardo de la Casta: entre el éxito militar público y los problemas económicos privados (1603- ca. 1650)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, p. 191-290; JUAN REDAL, E., JUAN CABALLER, J.: «La nobleza valenciana al servicio de los Habsburgo: los Pardo de la Casta, señores de Alaquàs (1610-1650)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXIX, Alaquàs, 2010, p. 11-68; GIL GUERRERO, E. Mº: «El ascenso de un linaje al servicio regio (siglos XIV-XVII)», *Estudis*, 37, Universitat de València, 2011, p.487-509.

³⁹ HERNÁNDEZ GARCÍA, A.: «El señorío de Alaquàs y los linajes Martí de Torres, García de Aguilar y Pardo de la Casta (siglos XV-XVIII)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXV, Alaquàs, 2015, p. 11-64.

no arriba la guerra, fa uns pocs anys que no s'ha patit la pesta i són dies festius: entre el 15 i el 26 d'agost s'han celebrat les festes del poble a la Mare de Déu de l'Assumpció; el dia 8 de setembre és el dia de la Verge de l'Olivar, la mare de Déu trobada als voltants de 1260, a un camp d'oliveres situat al nord-oest de l'antiga població musulmana en el moment en què es pretén repoblar el poble amb els primers cristians⁴⁰. Des d'aquell temps llunyà la devoció a la Verge de l'Olivar no deixa de créixer en un lloc on la població musulmana era majoria. La Verge de l'Olivar, des de la segona meitat del segle XIII, havia definit les tradicions religioses locals de la població cristiana; als seus voltants s'havia constituït una mena d'identitat devocional que es prolongarà al llarg del temps fins ara mateix. Predicar l'advocació local de la Verge i la seua relació amb allò que era propi de la divinitat era l'objectiu del predicador i del seu sermó.

Per això, aquell 8 de setembre era un dia especial, assenyalat per la tradició immemorial, i fra Vicent anava a predicar. Tots els habitants del poble celebraran, com es fa des dels primers moments de la conquesta cristiana, la festa de la Mare de Déu de l'Olivar⁴¹, l'advocació identitària del poble d'Alaquàs. La festa propicia la consciència de pertànyer a un grup, a un poble. L'advocació de l'Assumpció va ser elegida als voltants de 1530 quan s'inicia la construcció de la nova església que serviria com a centre parroquial de les antigues comunitats de cristians i dels nous conversos⁴²; però la mare de Déu de l'Olivar sempre ha

⁴⁰ Les referències de la llegenda es poden trobar a la RAH, Ms C-20: *Descripción de los Pueblos, Yglesias y Parrochias pertenecientes al Arzobispado de Valencia fuera de su capital*, f. 187 a 193: «[...] El origen fue que estando un labrador arando con un par de bacas, en el mismo lugar donde esta el nicho de esta Santa Imagen de Nuestra Señora, pequeña y negra, y con una señal debajo de la barba, que se dice averse hecho con las rejas del arado al tiempo que se descubrió: el suceso fue en el año 1300 y el pueblo inmediatamente edificó allí una iglesia con el mencionado titulo de Nuestra Señora del Olivar, y destinó un clérigo para la asistencia, servicio y cuidado de ella...» (la notícia procedix d'ESCOLANO, G.: *Décadas de la Historia de Valencia*). A finals del segle XIX, a l'opuscle signat per T. CASABÁN es recull la mateixa llegenda: «[...] Labrando en su olivar un cristiano y honrado labrador, vecino de Alacuás, con un par de bueyes, tropezó la reja del arado con un cuerpo extraño; el buen hombre creyendo sin duda encontrar algún tesoro oculto por los moros, procuró secretamente excavar la tierra con un azadón, encontrándose a poca distancia el tesoro más precioso que imaginarse pudo: al descubrir una campana junto a un olivo, llamó en su ayuda a sus vecinos, quienes después de levantar dicha campana, halláronse la imagen de la Santísima Virgen Maria...».

⁴¹ La festivitat de la Nativitat de la Verge va ser instituïda pel papa Innocenci IV (1195-1254) l'any 1243, en els moments de la Reconquesta del Regne de València i uns anys abans de la trobada de la imatge de la Verge de l'Olivar.

⁴² Sobre la creació de la xarxa de parròquies del Regne de València després de la Guerra de les Germanies (1519-1522), el destí de les antigues mesquites i la construcció de les noves esglésies recomanen la lectura de ARCINIEGA GARCÍA, L.: «Mezquitas, Germanías e Iglesias», *Reflexiones históricas y artísticas en torno a las Germanías de Valencia*, Universitat de València, 2020, p. 177-218. Segons l'autor el procés de construcció, transformació i dotació d'esglésies de moriscos va tindre tres grans impulsos: 1534, 1574 i 1595. Sobre els mudèjars d'Alaquàs i la seua conversió forçosa recomanen: RUZAFÀ GARCÍA, M.: «Los perjudicados por las Germanías: los mudéjares, convertidos en moriscos», Universitat de València, 2020, p. 139- 151. Sobre l'església de l'Assumpció d'Alaquàs i les tres fases constructives de l'església de l'Assumpció vegeu: HERNÁNDEZ GARCÍA, A.: «L'afirmació religiosa i senyorial. Edificis que van marcar la identitat d'Alaquàs, i els seus protagonistes. Segles XIV-XVII», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, p. 24-30 i annex documental.

estat l'advocació dels cristians vells des dels voltants de 1260 i la seua ermita i l'església posterior va servir durant segles com a primera parròquia dels cristians del poble⁴³. Així, la seua festa ajuda a crear la identitat de pertinença a un lloc, a un espai físic, cultural i de seguretat que es va començar a definir des del mateix moment de la Conquesta i de les donacions territorials de Jaume I als primers senyors⁴⁴.

La festa no s'improvisa; el Consell municipal del poble és el que organitza l'arribada de la carn o del vi o d'altres aliments aquest 8 de setembre. També era el que demanava el permís al senyor del lloc per poder fer la celebració. Els majorals o clavaris eren els responsables d'aconseguir els diners necessaris per a gastar-los en les celebracions: comprar la cera, les atxes i les torxes per a la il·luminació; el pagament del sermó, dels músics que fan sonar ministrils, trompetes i tambors, del menjar a consumir; també d'altres probables espectacles, com els bous o la pólvora que es dispara des de la plaça Major o des de la placeta del convent. Se celebrava una missa solemne cantada i una processó a la qual havia precedit segurament una enramada. La festa religiosa i cívica en honor de la Verge feia possible un ampli cerimonial on jugava un paper important cada una de les persones del poble. El Consell municipal vigilava que es compliren les normes cíviques de les celebracions.

Al llarg del temps, la memòria col·lectiva de les persones d'Alaquàs s'adquirix amb reunions com la festa de la Verge de l'Olivar. Un dia que no es va a treballar; la reunió de tot el poble en l'espai físic sagrat que recull i recorda la tradició de segles, la presència de la figura de fusta de la mare de Déu trobada a aquell lloc que presidix el retaule de l'església; l'arribada del cotxe del senyor del poble, el nombre de cavalls que tiren el carro; els colors dels vestits que porten ell i els fills..., els cants, els tocs de campanes, la presència quasi ritual de les donzelles i xicots joves del poble, les olors, els menjars comunitaris a l'acabar...,

⁴³ L'any 1354, a l'ermita que es va construir després de la trobada de la Verge, es va fundar per part del senyor d'Alaquàs una vicaria perpètua considerada com a filial de la parròquia de sant Nicolau i sant Pere Màrtir, de València. La provisió d'aquesta vicaria va pertànyer als senyors del poble i més tard a l'ordinari; finalment, el 4 d'agost de 1541, una vegada iniciada la construcció de la nova església de l'Assumpció i havent ocupat els mínims l'espai de l'antiga ermita, es dictà el decret de separació d'aquesta primera parròquia d'Alaquàs de la de sant Nicolau de València, segons constava a l'arxiu de la referida església de sant Nicolau i sant Pere Màrtir. A partir d'aquell moment la nova església de l'Assumpció es convertirà per alguns segles en l'única parròquia del poble (CASABÁN T.: *Breve descripción histórica religiosa...*, Alaquàs, 1899, p. 10; ALGARRA PARDO, V.Mº: «La sacristía y nave oeste de la iglesia parroquial de La Asunción de Alaquàs. Estudio arqueológico de estratigrafía muraria», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, p. 11-32; ESTEVE FORRIOL, J.: «Un supuesto convento de dominicos en Alaquàs anterior a la fundación de los mínimos», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. II, Alaquàs, 1982, p. 53-59).

⁴⁴ PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «Una primera relación de los linajes que poseyeron el señorío de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VII, Alaquàs, 1988, p. 51-68.

són imatges socials que no s'obliden. La celebració d'aquells dies de festa ens suggerixen que les collites d'aquell any 1692 van ser bones. Una bona collita facilita la celebració. Els guanys permeten la millora dels aixovars que s'exposen a la vista de tots els dies de festa pensant en els matrimonis de les filles; una part dels diners que es guanyen després de la venda de les collites es gasten en vestits o joies amb les quals s'ostenta en els llocs públics on es troba tothom. Els diners que al finalitzar la festa donarà el senyor als frares del convent, el sermó que predicarà el corrector que el presidix..., alimenten les converses dels mesos següents. Aquestes converses mantingudes mentre es menja o s'assisteix a algun espectacle fomenta la creació d'una cultura popular que s'enriquirà amb anècdotes que el temps convertirà en tradicions amb refranys, historietes, acudits... Les festivitats religioses originen unes cerimònies molt complexes en les que s'ajunten sacerdots i aristòcrates, artesans i llauradors, homes i dones, casats i fadrins, xiquets i xiquetes..., on arriben forasters, on per un dia es deixa el dur treball del camp per gaudir de la festa que es dedica a una petita imatge de la Verge.

La festa a la Mare de Déu de l'Olivar entronca amb les emocions humanes, al participar en la il·lusió d'una festa amb la seguretat que podia donar la fe en la mare de Déu; a més, aquella festa, és un dels moments de cohesió social més rellevants de l'any. És una celebració multitudinària on participen tots. Amb tota seguretat les cerimònies religioses acabaven amb el menjar comú on segurament hi hauria també aliments per als més necessitats. I als menjars comuns hi estan tots; és un moment únic perquè la dona s'hi incorpora a eixe espai públic, refugi de llibertat 'protegit', a la plaça del convent o a la plaça major. Tots els actes del dia definixen la cultura religiosa popular del lloc que devia conviure amb la doctrina que l'Església de la Contrareforma volia que es practicara⁴⁵.

Per això, un sermó d'un dia com aquell servix d'aprenentatge al qui l'escolta quan es fixa en el discurs del predicador, amb allò que escolta respecte a les pràctiques religioses, la crítica sobre modes i perversions o l'observació política respecte als fets que s'estaven produint en aquells moments; i tot, amb els dots de persuasió que tinguera el predicador que transmet el seu missatge, de la cosa humana o sobrehumana, de forma oral i suggerent. Fra Vicent utilitzarà arguments propis de la vida quotidiana, però també de la Filosofia, de la Teologia

⁴⁵ L'església postridentina revaloritza les formes de pietat col·lectives sempre que estiguen controlades pels rectors dels pobles. Per això, fomenta les pràctiques religioses comunitàries. La festa religiosa és una forma d'afavorir la reunió de molts fidels, de fer més comunitari el culte, de resar tots junts, de sentir la mateixa devoció, de cantar les mateixes oracions, d'apropar unes famílies a unes altres, d'apropar als fidels a la persona que celebrava la missa o predicava... Per obtenir una visió general de les pràctiques col·lectives i individuals dintre del àmbit catòlic vegeu: LEBRUN F.: «Las reformas: devociones comunitarias y piedad personal», *Historia de la vida privada*, v. 3. Taurus, Madrid, 1989, p. 71-112.

i de la Ciència per intentar persuadir a la gent amb un intent que es crega en la imatge de la Mare de Déu de l'Olivar i demostrar els seus poders que donen tranquil·litat als fidels reunits aquell dia al convent.

El frare amb la paraula, com un gran actor, farà un discurs basat en una trama, el pas del mar⁴⁶, que recolzarà en una escenografia i, per descomptat, comptarà amb l'assistència d'un públic molt especial al que agrada aquella representació. Farà ús de les seues vivències personals, viatges, per exemple, que barrejarà amb costums culturals propis de l'Alaquàs d'aquells moments amb l'objectiu de renovar-los o consolidar-los. Els gestos, la simpatia, el to de la seua veu, la confiança, la coherència en el discurs, acabarien de definir aquella prèdica dintre de la realitat d'una època que les paraules d'un sermó ens permet analitzar.

EL SENYOR DEL POBLE ENTRE EL PÚBLIC QUE ESCOLTA EL SERMÓ

Alaquàs no és un lloc privilegiat per a la predicació com podria ser qualsevol de les grans parròquies de la ciutat de València; més aviat al contrari: és un poble xicotet, de pocs habitants. No era un lloc important per al predicador que podia guanyar-se la vida amb els seus sermons. No obstant això, aquell 8 de setembre era un moment atractiu per a predicar. Tot el poble anava a estar present, però sobretot acudirien el senyor d'Alaquàs i la seua família⁴⁷. Era bo que aquests l'escoltaren perquè amb tota seguretat aconseguiria almoines per al convent del qual era corrector. A més, predicar bé l'ajudaria també al seu ascens dintre de l'orde. El virrei podia recomanar-lo per ocupar altres llocs rellevants. Baltasar Pardo de la Casta tenia el dret de patronat sobre la parròquia i sobre el convent per la qual cosa si predicava com esperava podia ser recomanat per

⁴⁶ *Éxode* 14:21.

⁴⁷ Baltasar Pardo de la Casta (1633-1695) era una persona poderosa. A més dels càrrecs que havia ocupat a la ciutat i Regne de València havia estat també virrei del Regne de Mallorca en dos ocasions. A més, els darrers anys era conseller i majordom del rei. Baltasar era fill de Joan Pardo de la Casta (ca. 1590- 1644) i Maria Rocafull Agüero i Ávalos (ca.1613-1642). Tenia 9 anys quan va morir la seua mare i va prendre possessió del senyoriu de Torreagüera, a prop de Múrcia. L'any 1644 heretarà del seu pare els senyorius d'Alaquàs i Bolbaite. Els anys següents va tindre cura de la seua educació Elfa Rocamora i Maza de Lizana (ca. 1620- 1665), la segona dona del seu pare, que es preocuparà, al costat del seu tutor, en Melcior de Figueroa, senyor de Nàquera, per aconseguir uns bons matrimonis per a Baltasar i els seus germans. Baltasar, senyor d'Alaquàs, Bolbaite i Torreagüera es casarà l'any 1654 amb Anna Maria Palafox i Cardona, filla del marquès d'Ariza quan estava a punt d'iniciar una carrera professional que el lligarà de per vida a les institucions forals valencianes i a l'administració de la monarquia dels Habsburg. És molt probable que el 8 de setembre de 1692 els seus fills, Pere i Joan, estigueren també a Alaquàs. La seua filla, Teresa, vivia a Madrid on s'havia casat amb el comte de Priego. La seua dona, Anna Maria Palafox, havia mort el 1687. Sobre els compromisos i relacions familiars en el període de joventut de Baltasar Pardo vegeu: JOAN REDAL, E.: «Elfa Rocamora, marquesa de la Casta (ca. 1620-1665). Les darreres voluntats, la mort, el dol i la pietat privada d'una dona de la noblesa valenciana», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLII, Alaquàs, 2022, p. 67-126.

a nous càrrecs. A més, si el sermó tenia èxit es podia publicar; les impremtes de l'època competien per editar bons sermons que sempre podrien obtenir l'ajuda econòmica d'algun membre de la noblesa. Les possibilitats que ofería el ministeri de la paraula eren elevades.

La doctrina del sermó es dirigirà a la gent d'Alaquàs per tal de fomentar la seua devoció i el predicador, a més, aprofitarà per a fer una gran defensa i lloança del senyor del poble. Sense dubte, el púlpit és un bon lloc per preservar l'ordre constituït i decidirà emparar al senyor com un exemple de virtuts. Si el rei tenia un poder sobrenatural i era l'elegit de Déu, el senyor d'Alaquàs, era el seu representant al senyoriu. Jaume Garcia d'Aguilar, el seu avantpassat, a més d'haver fundat el majoratge d'Alaquàs⁴⁸, era també el fundador del convent de l'Olivar amb la missió d'atendre a les seues necessitats espirituals i dels seus hereus, també dels seus súbdits.

Els senyors tenien consciència de pertànyer a l'Església i posaven els seus béns al seu abast i del rei. El marquès, Baltasar Pardo, de la mateixa forma que temps enrere els seus avantpassats havien construït el convent, ell, ajudaria a fer el retaule que enriquia l'única nau del temple per convertir-lo en un obsequi a l'Església. A més, per legat familiar es considerava obligat a pal·liar les necessitats d'aliments dels conventuals que habitaven aquell espai.

Baltasar Pardo havia guanyat molts diners durant el seu virregnat a Mallorca; es considerava de justícia, doncs, que oferira a Déu alguna ofrena en forma de representació artística com podia ser daurar el retaule del convent. Al cap i a la fi, a la seua mort, Baltasar, seria soterrat a la fosa dels seus avantpassats, als peus de l'altar major; el seu nom es recordaria quasi tots els dies i participaria eternament de les oracions dels frares que el portarien a la salvació. Ell, de la mateixa forma que els seus familiars, era protector del convent i devot de la Verge que es venerava des de l'època en què va ser trobada quan encara vivia el rei Jaume I. Per als Garcia d'Aguilar i Pardo de la Casta, el convent era el complement de l'edifici del Castell, la residència senyorial familiar. Al convent, a poca distància del palau familiar, descansaven els familiars difunts; ell també descansaria allí i també ho farien els seus successors; també esperarien el dia final allí aquells vassalls que aconseguiren permís per ser soterrats en aquell lloc. Els oficis litúrgics celebrats pels frares i acumulats al llarg del temps era el que més es valorava. Així,

⁴⁸ El majoratge d'Alaquàs va ser fundat el 13 de desembre de 1538 (ARV, *Divers*, Casa d'Alaquàs, Caixa 1, ex. 35). El 5 d'abril de 1537 havia estat fundat el convent precedint una concòrdia entre Jaume Garcia i el general de l'orde dels mínims, fra Gaspar de Fois (JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs i Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, Alaquàs, 1982).

amb aquestes compensacions espirituals, Baltasar, se sentia designat per Déu per protegir als frares del convent, al rector de la parròquia, al que també ajudava amb almoines, i als seus vassalls. Ell, s'anava a mostrar com a senyor del poble, exhibint els seus favors davant de tots, donant permís per a l'ornamentació del temple del convent i de l'església parroquial i soterrant-se al cenobi al costat de la seua família i també d'alguns dels seus vassalls.

Segurament, aquell dia de festa, també mostrava la riquesa dels seus vestits i els de la seua família; segurament amb els seus gestos i presència faria ostentació del seu poder com a virrei que havia tornat «només feia dos dies» des de Mallorca. El sermó i les accions litúrgiques d'aquell dia de la Verge de l'Olivar venien a ser una gran representació teatral del poder senyorial i del poder religiós.

Fra Vicent predicarà a un espai sentimental molt conegut, a la nau central del temple, davant de tot el poble allí reunit. Dedicarà el sermó a la Verge, a la Immaculada, al seu Fill, i aprofitarà per a contar el valor dels senyors del poble que lluiten contra els musulmans i els jueus per defensar la fe. I farà una defensa de la monarquia, de l'aristocràcia i de l'Església, de l'orde institucional polític i religiós.

El senyor del poble era una persona religiosa; manarà construir una petita capella domèstica al Castell i, com més tard veurem, assistirà a les cerimònies religioses que se celebren a l'església de l'Assumpció des del mirador que es va manar fer a dalt del cor de l'església, el "Cobertís". Des del seu poder contribuirà a la construcció i ornamentació del convent i de l'església parroquial. Per això, els frares congregats a prop de l'altar aquell llunyà dia del 8 de setembre de 1692, es comportaren amb ell com un clero quasi privat. La gent d'Alaquàs, com la majoria d'espanyols de l'època, vivien amb normalitat la pertinença a una monarquia catòlica i a una societat jerarquitzada.

EL TEXT DEL SERMÓ QUE FRA VICENT PASTOR VA PREDICAR A ALAQUÀS EL 8 DE SETEMBRE DE 1692

Així doncs, el sermó predicat aquell 8 de setembre pel frare Vicent Pastor es va convertir en una activitat pública a través de la qual es va voler donar un missatge religiós, social i cultural excepcional a la gent d'Alaquàs. Per a complir aquelles expectatives es va concedir primacia a la doctrina, a la teologia, a la història sagrada, a la figura de la Verge i dels sants i es va tindre cura de practicar un llenguatge molt cuidat. El missatge que es transmetia buscava donar un conjunt d'ensenyaments i uns consells morals que la gent que escoltava devia recordar. L'Església, a més, potenciava certes devocions i les dedicades a

la Verge, com també les del Crist, eren molt estimades. Així, aquell dia tots esperaven que el predicador parlara bé, predicara sobre la Verge de l'Olivar i el seu Fill, utilitzara paraules comprensibles per tots i que complira fidelment la doctrina de l'Església.

Per a formalitzar el seu objectiu, fra Vicent Pastor, va escriure un esborrany del sermó, un pla de tot allò que volia dir. Va dividir la seua homilia en tres parts: primer, va redactar una introducció que permetera situar al poble d'Alaquàs en el context de la festa de la Verge; després, va escriure sobre l'assumpte central que volia tractar i que, evidentment, era la figura de la Mare de Déu; i, finalment, defensaria la necessitat que el senyor del poble, 'emparat' amb la Verge de l'Olivar, continuara sent el protector del convent i del poble d'Alaquàs. Malauradament, al sermonari no es conserva la part final de l'esborrany i no podem arribar a conèixer si va redactar les conclusions finals d'aquella prèdica.

Al llegir l'esborrany podem dir que fra Vicent Pastor es va preocupar per tindre cura de les paraules que anava a utilitzar; va al·ludir a temes mitològics que probablement serien de difícil comprensió per al públic que l'escoltava; també va parlar de llocs geogràfics molt llunyans que no hauria sentit parlar ningú; també va fer referència a temes històrics o bíblics que tenien per objectiu justificar el seu discurs i que amb tota seguretat solament les persones d'ampla formació teològica podrien comprendre i, per descomptat, també va parlar d'hàbits i costums personals i socials que calia complir. Hem de destacar també l'ús que fa de recursos lingüístics, com l'acròstic que utilitza per demostrar la reialesa de Maria. Contrasta conceptes doctrinals i intenta ser agut en els seus plantejaments teològics buscant sempre demostrar o fer comprendre allò que predica. Usa una gran varietat de figures de dicció, com epítets per realçar l'afectivitat; o l'hipèrbaton; també figures de pensament com prosopopeies, antítesis, paradoxes, comparacions, interrogacions, exclamacions, hipèrboles, etc. També fa servir moltes metàfores i al·legories.

Al llegir l'esborrany del sermó podem comprovar el sentit del ritme de les oracions quan es proposa provocar en l'auditori determinats sentiments, tant de tendresa com d'indignació, quan afirma o pregunta unes vegades; o quan prega, suplica, mana i exigeix, altres vegades. És fàcil pensar en les elevacions i descensos de la veu al pronunciar les frases que expressen el seu pensament o la vehemència i apassionament quan lloa a Maria o a Jesús o critica als musulmans i als jueus. L'esborrany que escriu és clar, net, i com hem dit, amb un caudal expressiu molt interessant. És un estil sobri i clar, encara que el caràcter d'esborrany del text el faça precisar poc el llenguatge d'alguns apartats. Intenta demostrar el seu enginy creant refranys nous, comparacions exagerades,

enigmes i relats fantàstics, amb els que busca l'atenció i la sorpresa del públic. És evident també, al llegir l'esberrany, que al llarg dels tres quarts d'hora que va durar el sermó va utilitzar diferents tonalitats de veu: es va mostrar festiu amb detalls de bon humor per fer gràcia a la gent del poble; mentre que en altres moments va recórrer a tonalitats serioses i greus per mostrar la seua indignació. De vegades empra imatges artificials buscant representacions imaginatives. En altres ocasions és la gravetat del discurs la que predomina. En resum, el predicador en aquest sermó fa servir els recursos estilístics, bé figures de dicció o de pensament, que va considerar més convenients per a intentar convertir a aquell auditori que l'admirava.

Fra Vicent, a més, mostra en la redacció un estil particular d'una generació de frares formats en la doctrina de la Contrareforma. Per a ell, comunicar aquella doctrina és el més important. Per a fer-ho usa textos molt variats de la Bíblia, dels Evangelis, d'autors religiosos reconeguts i també d'autors clàssics llatins i grecs. És de la fe i de la comprensió de la fe revelada del que parla. Per a aconseguir-ho escriu a l'esberrany del sermó locucions doctrinals en llatí per a justificar la seua forma de predicar erudita. De vegades, tradueix aquestes frases per a l'auditori; mentre que en altres ocasions, encara que escriu diverses línies, no ho fa. Expressa sentiments elaborats, imatges brillants, girs de paraules que amb tota seguretat sorprendrien l'auditori. Fa ús de la fantasia quan parla d'animals fantàstics; segurament agrada a tots quan parla de la Verge com a protectora; trau el somriure dels llauradors quan els conta refranys sobre el camp que tots coneixen; afalaga al senyor quan els fa veure als vassalls d'Alaquàs la seua admiració pels mèrits de la seua persona i els seus càrrecs; és agut al crear alguns enigmes de difícil resolució; és vehement quan justifica el càstig dels heretges, jueus i musulmans; és imaginatiu quan s'hi inventa un acròstic per explicar la reialesa de la Verge; és festiu quan explica què fan els majorals per preparar les festes del poble; és ortodox sempre en la doctrina que ensenya esperant una actitud receptiva per part de la gent que l'escolta. En fi, l'esberrany del sermó és una mostra clara d'un estil oratori que utilitza una ampla varietat de registres dramàtics, humorístics, doctrinals, historicistes..., per predicar aquell llunyà dia del 8 de setembre de 1692 a l'església del convent dels mínims d'Alaquàs aprofitant que la devoció a la Mare de Déu de l'Olivar era l'argument.

El sermó s'inicià a una invocació a la Verge de l'Olivar. La xicoteta imatge de la Verge és l'orgull d'Alaquàs. El temple conventual el presidix el gran retaule central; les capelles dels costats de la nau central mostren les pintures dels altres retaules. Aquell era un lloc excel·lent per celebrar l'Eucaristia. Els ciris encesos il·luminen el moment com solament ho fan un dia de festa major. Les cerimònies religioses lloen la majestat divina... Comença el sermó.

La frase inicial és una lloança a la Verge de l'Olivar que es completa amb la data de la predicació del sermó i dos cites en llatí dels Evangelis de Sant Mateu i Sant Joan. Totes dues proclamen la genealogia de Jesús i la promesa de la vida eterna i la Resurrecció per als qui creguem en Jesús⁴⁹:

[...] Pro Virgine de el Olivar en Alaquas año 1692. *Liber generationis Jesuchristi filis David, filis St abraham. Mat. Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* ST. JUAN. 6.⁵⁰

De seguida, fra Vicent, introdueix al sermó un refrany popular que coneixia tothom com una analogia entre el fruit de l'olivera, que ocupava gran part dels terrenys de secà d'Alaquàs i l'advocació de la Verge de l'Olivar venerada per tots. Les oliveres de la placeta del convent donaven ombra a l'antiga ermita de la Verge i han estat sempre lloc de reunió festiva i de romeria. Els refranys pertanyien a la tradició oral, de forma que el públic reconeixia en les paraules del predicador la seua cultura, els seus costums, al mateix temps que assimilava altres elements de la prèdica religiosa. Les paraules d'introducció del sermó també són una mena de benvinguda als fidels que celebren al temple la festa de «la oliva més bonica»:

[...] No em digues Oliva que de agost no siga igida: dize nuestro proverbio valenciano, y aunque comunmente se entiende de la oliva o aceituna material, por los riesgos que tiene desde que comienza a mostrarse en flor en la primavera hasta que se asegura en fruta al otoño: a mi me parece que con toda propiedad lo podemos entender de esta Sagrada oliva, pues lo es Maria en boca de el espíritu Santo *quasi oliva speciosa in campis...*⁵¹

Quasi sense pausa, fra Vicent, amb intenció de destacar la devoció de la Mare de Déu de l'Olivar ens conta aspectes relacionats amb les festes d'Alaquàs a finals del segle XVII. Destaca, durant l'estiu i quasi fins a l'arribada de la tardor, els treballs de la gent del poble per organitzar la festa i fa una analogia entre els treballs indispensables per al conreu de l'olivera i el temps necessari per

⁴⁹ Hem decidit transcriure el sermó complet malgrat les dificultats de la seua lectura; no obstant això ho preferim degut a que no hi ha res millor al nostre entendre que les persones que coneixen el poble d'Alaquàs, que saben de la gent, que han estudiat la forma de vida dels seus avantpassats, puguin valorar per ells mateixos el significat del discurs i, per tant, fer la seua valoració. No obstant, hem deixat de transcriure algunes frases llatines quan hem considerat que no afegien un contingut essencial per a la comprensió del discurs.

⁵⁰ «Per a la Verge de l'Olivar en Alaquàs any 1692. *Llibre de la generació de Jesucrist, fill de David, fill de S. Abraham* (Mateu, 1,1). La meua carn és vertader manjar i la meua sang vertadera beguda» (Sant Joan 6.).

⁵¹ Vers de l'Antic Testament (Eccl. 24,19): «Com oliva bella al camp».

a organitzar les celebracions. Així, ens fa una petita descripció de les festes dedicades a la Verge de l'Assumpció des del 15 d'agost d'aquell any 1692 fins al 26 del mateix mes. Ho fa amb una certa ironia, a mig camí entre les reconvençions morals i allò que és anecdòtic. A la Mare de Déu de l'Assumpció s'han dedicat dotze dies de festa; a la Mare de Déu de l'Olivar solament un. Aquesta petita crítica li servix per a donar-nos informació sobre el desenvolupament de les festes d'aquell any.

[...] aunque con arto dolor explicame assi: nonbranse quatro mancebos con titulo de maiorales, para las fiestas de la asunción y con el juvenil orgullo en las primicias de su devoción haciendo ordinaria conversacion la disposicion de sus venideras fiestas, a un tiempo se van previniendo de espensas para los gastos, y van disponiendo lo que en tales dias, para salir con todo lucimiento, podran hacer; no lo dexan tan poco en el silencio las señoras doncellas; pues aviendose ya rehuido toda la solemnidad de los cultos, a gasto que ceda mas en regocijo de los hombres que en gloria de los santos, con las esperanças de que en aquellos dias, si para ellas son los bailes, para sus padres y hermanos son los juegos, todos se deleitan entre año con las memorias de que se van acercando aquellos dias. Llegan en fin porque no ay plaço que no llegue como dice la mitad del proverbio (que la otra mitad ya procuran algunos que no se cumpla con no pagar ninguna deuda)⁵². Llega digo el plaço y comenzando las fiestas a quinze de agosto se acaban (como lo avemos visto en este año) a 26 y aunque en dicho dia tienen fin, los otros cinco que sobran del mes, se emplean, los mayores, en hacer quantas de los gastos y volver lo que buscaron; las bailadoras en el encierro de sus galas, las que no lo son, en murmurar tanto de la una que baila mal, como de la otra que bien baila, añadiendo las unas, el que las joyas estuvieran mal repartidas, y las otras mostrando mas pena de lo que se avian jugado sus maridos, en esto se acaba el agosto y aun lo que se cogio en el: pues si en otras partes esperan al agosto para salir de sus empeños aqui los empeños se hacen por agosto.

Entra pues el setiembre, y comienza ya a rebullir la preparacion de la fiesta de Nuestra Señora del Olivar, que solo se estiende a la solemnidad de un dia. Deve de ser por no contravenir a aquel saludable proverbio que dice aceituna una⁵³, pero también saben que entra luego la glosa y dize, docena: y aun ay quien dice barchilla, y mas si no ay otra cosa, y pues las fiestas de la Assuncion han sido doce, bien podíamos (según la referida glosa) hacer que fuesen doce las fiestas de la mas sagrada oliva; luego atendiendo al silencio de la festividad de esta sagrada imagen hasta que concluyendo todo el agosto entramos en el setiembre.

⁵² «No hay plazo que no llegue (se cumpla), ni deuda que no se pague». És possible que el proverbi servisca d'homenatge a un dramaturg reconegut en aquell moment, Antonio Zamora (1660-1727).

⁵³ Les olives no estaven ben considerades en aquells temps com aliment. Era un menjar popular.

Les celebracions festives del mes d'agost, després de la recollida de la fulla de la seda i la collita del blat, mostren la relació entre la recol·lecció dels fruits i per tant, la millora econòmica familiar, i el cicle festiu del poble. La segona quinzena d'agost i els primers dies de setembre són moments de reunió de la gent en els que es practiquen ritus ancestrals que tots coneixen i respecten i en el que el poble reclama gaudir de la vida terrenal. La festa és un gran signe d'identitat local al mateix temps que permet a tots participar de la felicitat col·lectiva. Les pràctiques organitzatives; el nomenament de quatre majorals, la recollida de diners, l'organització d'actes de festa com balls i jocs; les despeses de les famílies en vestits o joies, els problemes econòmics per gaudir de la celebració que comporta empenyorar-se, etc., conformen l'inici de la prèdica on el frare busca un ensenyament moral. No obstant, es deixa veure una llibertat considerable de la gent del poble, almenys durant els dies de festa, que serviria com en totes les societats rurals i preindustrials per apropar als joves i donzelles a la futura celebració del matrimoni. Cantar, ballar, gastar, posar-se joies..., ens fa pensar en la generositat necessària durant les festes, en els deutes que queden després, en els desordres nocturns, en la força social i corporativa del grup de joves que treballen o juguen junts, que decidixen «fer la festa de l'any», tots ells testimonis d'una cultura juvenil que ens és molt desconeguda encara que també ens és fàcil d'imaginar. En aquest cas, fra Vicent actua com un element de control respecte a aquells costums que no considera convenients, com gastar en excés, o excedir-se en les despeses dels vestits o de les joies. Al sermó es faria evident que la festa profana de jocs i balls quedaria compensada amb la devoció i els precis a la Verge de l'Olivar, amb la difusió de tradicions com la trobada de la imatge, la campana protectora, els bous, el desig de la Verge de quedar-se al lloc on va ser descoberta, etc. Era evident que l'espai de l'església del convent, sagrat des del mateix moment de la trobada la Verge; o la transmissió d'aquestes tradicions als xiquets presents al temple, afavorien la sociabilitat cultural i la pertinència de la gent a un espai tan ben delimitat com era Alaquàs.

Els organitzadors de les festes d'agost, els quatre majorals, exercixen el seu càrrec durant un any. Recullen diners i organitzen les celebracions. A l'any següent uns altres majorals organitzen la festa; d'aquesta forma, els costums rituals es repeten. L'elecció de majorals és una expressió d'una manifestació col·lectiva, com una cosa desitjada per tots i a la que tots pertanyen. Els majorals i clavis pressuposen certs costums associatius: les reunions per a l'elecció, la comunicació a les famílies, les decisions per tal de demanar diners pel poble, el lloc on guardarlos, els dies de reunió amb els sopars i begudes per l'ocasió, la contractació dels músics per a la festa. També és propi de les festes mostrar la riquesa dels teixits

dels vestits quan es camina pel carrer o per la plaça major; el luxe incita a fer grans despeses. Probablement, els vestits han tardat molt a fer-se i alguns productes els han portat de molt lluny; però, també és cert que mentre duren les festes es consoliden les cèl·lules familiars i també les relacions amb la parròquia o amb el convent. Les famílies esperen les festes per relacionar-se; els joves i les donzelles pensen uns en els altres; els enllaços matrimonials deuen molt a les festes i als seus espais acotats on ningú critica el fet de reunir-se; a més, a les festes se celebren també les cerimònies religioses controlades pels rectors i els frares del convent. I, per descomptat, també era d'esperar que, de les manifestacions festives públiques, fra Vicent criticara, encara que d'una manera suau, l'exhibició social de les dones a través dels balls i de les joies que mostraven; també el mal comportament dels homes en el joc i en el fet de jugar-se els diners durant la celebració festiva. No coneguem la forma d'organitzar-se les dones; segons el predicador elles ballen, s'arreglen, lluïxen les joies i critiquen. La placeta davant del convent i la plaça major és l'espai comú dels dos sexes. En fi, tot devia formar part d'unes regles que els vilatans coneixien i acceptaven. I a més, d'aquella reunió festiva formaven part els sacerdots la tasca dels quals era molt útil per a tot aquell grup de camperols; ells eren els que podien aportar els favors del cel que tots desitjaven. Com el més important era aconseguir la salvació mai es descuidaven de la mare de Déu o dels sants protectors. Ells fan forts els vincles identitaris locals que són molt necessaris per combatre qualsevol mena d'inseguretat. Quan fra Vicent ens parla de la festa, s'entreveu l'alegria de la gent jove, però també es manifesten les bones collites d'aquell any que permeten l'estalvi de diners per a gastar-los en la diversió. Sembla que aquell estiu havia sigut bo per als llauradors. Havia circulat la moneda que hauria permés préstecs i compres. S'havien guanyat diners i es gastaven ara amb l'ornat personal i devocional. L'augment de diners portava a les celebracions festives i, com comprovarem més tard, a la demanda també de creacions artístiques que embelliren l'església del convent. La figura de l'artista cobrarà una nova dimensió com veurem després. Al cap i a la fi, els ritus i costums de les festes es repetien cada any i aquell era l'únic moment de despreocupació de tota la gent del poble: dels joves i de la gent gran.

Fra Vicent coneixia a tots els veïns i continua el sermó amb un proverbi, una mena de sorpresa oratòria, que sense dubte cridaria l'atenció de tots: «no me digas olivar que no pase la mar». Amb aquest proverbi comença la prèdica parlant del mar, de l'olivar, de l'aigua, com a símbols religiosos que li permeten construir un argument molt interessant sobre el culte a la Verge⁵⁴:

⁵⁴ A l'Annex I hem inclòs per orde alfabètic tots els símbols, figures i noms al·legòrics emprats al sermó. Tots van acompanyats per un breu comentari.

[...] bien puede decir esta divina santa quexandose con algun sentimiento de sus hijos los de Alaquas, no em dius oliva que de agost no siga igida⁵⁵, más yo mudándole el proverbio digo así: no me digas olivar que no pase la mar⁵⁶. Pues pregunto ¿se ha visto jamas olivar que aya pasado el mar, ni es esto posible? Respondo que ay olivar que pasa él por el mar y asi olivar que pasa el mar por él y de ambos se verifica el proverbio, de modo que el olivo no teniendo mayor contrario que la seca, no le daña jamas la mucha agua, y como es común el decir corria por el olivar de fulano un mar de agua⁵⁷ parece que cualquier olivar nuevo pudiera decir: no me llames olivar que no pase la mar por mi.

Així, a partir del relat bíblic del pas del mar pel poble hebreu per tal d'arribar a la terra promesa s'hi introduïxen al sermó una sèrie d'imatges metafòriques d'éssers simbòlics que segons el frare mínim també passen el mar. El mar es convertix en un espai incògnit poblat per tota classe d'éssers fabulosos. En aquella època poques persones s'atrevien a travessar els oceans; es pensava que aquests estaven plens d'éssers monstruosos que destruïen les naus i provocaven tempestes. No obstant, el mar també era un lloc on es manifestava la bondat de la Verge⁵⁸.

El mar, el seu domini per part de l'advocació de la Verge de l'Olivar, es convertix en un dels temes de l'imaginari religiós a predicar: Maria passa el mar per tal de salvar captius i va a l'auxili dels navegants durant les tempestes. El mar, simbòlicament, també és una figura del baptisme⁵⁹. Fra Vicent aprofita també per a predicar sobre l'aigua i els seus efectes benefactors sobre el conreu de l'olivera i, per afavorir la devoció mariana entre aquells llauradors acostumats a aquell conreu, posa com a exemple de perill per als seus fruits la fermetat de la seca de l'olivera que mata la planta ocasionant en ella uns efectes semblants als que produïx la falta d'aigua.

L'olivera està lligada simbòlicament a la llegenda de la Verge de l'Olivar. L'espai on es va descobrir la imatge és el mateix on es va construir més tard una ermita i un temple; és un espai sagrat. L'emplaçament de l'ermita no va ser escollit a l'atzar. Va ser des dels inicis un lloc amb molta significació simbòlica per a la

⁵⁵ És clarament una petita observació dirigida als llauradors que l'escoltaven: tots eren sabedors que si no plovia abans del mes d'agost, les olives o s'omplien de cucs o no es feien grosses.

⁵⁶ El frare compara l'olivar amb el mar perquè aquest necessita aigua abundant. És bo que l'aigua de pluja vivifiqui l'olivar.

⁵⁷ És evident que el frare fa servir la locució 'un mar de agua' (*m.*) per dir 'una gran quantitat d'aigua'. La utilització de locucions i modismes serà una constant al sermó.

⁵⁸ Al cap i a la fi per la Mediterrània havia arribat la influència teològica de Grècia i la definició de la Verge com la *theotokos*, la Mare de Déu, sent aquesta expressió la que hem traduït directament a la nostra llengua.

⁵⁹ SANT PAU, 1 Cor. 19, ss.

comunitat agrícola que vivia a Alaquàs. Fra Vicent sabia també, que les oliveres, a més de donar ombra i protecció a la gent que es reunia als voltants de l'ermita, s'associen amb la pau i amb la reconciliació de Déu amb el gènere humà a través d'aquell colom que va portar una branqueta d'olivera a Noé després del diluvi universal⁶⁰. Tots els que estan presents al temple aquell dia també coneixen que l'oli, el producte d'aquell arbre sagrat, s'utilitza a moltes cerimònies religioses i, especialment, durant la consagració.

«L'olivar travessa el mar». Passant el mar, en sentit metafòric, la Verge rescatava als captius de les costes de Barberia i, per descomptat, l'arribada a un bon port, després d'una tempesta patida al mar, sempre podia convertir-se en una analogia d'un bon final de la vida després de viure les seues dificultats i perills. Així, fra Vicent, convertix el viatge pel mar, el seu traspàs, en l'exemple perfecte per a predicar la protecció de la Verge que «pasava por los mares por ser ella la mas elevada de todas» per tal de rescatar als cristians captius i als navegants que sofrien una tempesta..., però també als fidels d'Alaquàs. I a més, des del púlpit, per demostrar els poders sobrenaturals de la Verge, posa un exemple d'un fenomen natural: els grans d'arena convertits en vidres de sílice a conseqüència de l'elevada temperatura d'un llampec. Amb aquest exemple feia una interpretació tradicional i intencionada d'un prodigi natural per aplicar-lo al poder de la Verge. Segurament, detalls com aquest captarien l'interés d'aquells llauradors sense massa cultura i els impressionaria. Per al frare mínim, aquell dia, tots els fets predicats devien mostrar els poders de la Verge, demostrar la seua protecció i justificar la devoció que el poble sentia cap a ella. No li convenia buscar explicacions científiques als fets naturals.

Fra Vicent concep el mar, davant d'un auditori que l'hauria vist en alguna ocasió, com la vida, com una àrea de trànsit per arribar al bon port: en algunes ocasions perillós; en altres, necessari per a l'arribada de riqueses. Maria travessa per tots els mars, salva a captius, a navegants, fa prodigis naturals, és senyora, sobirana; és l'única que ho fa, que ho pot fer; per això, el frare acaba aquesta primera part del sermó amb la conclusió que s'ha proposat des del principi: Maria, baix l'advocació de l'Olivar o baix altres advocacions, per la sobirania que exercix sobre el mar, sobre els fenòmens naturals o sobre la salvació de la gent, és Reina.

[...] Pero este sagrado olivar de Maria, a quien jamas pudieron llegar los mares, por ser ella mas elevada que todas; ya que los mares no pudieron pasar por ella, paso ella por

⁶⁰ Besó Ros, A.: «Als peus de l'olivera, la presència de la Verge Maria en la història d'Alaquàs sota la invocació de Mare de Déu de l'Olivar», *Col·lecció 700 anys*, 1, Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001, p. 27-30.

sobre todos los mares pues ya saben todos quan antiga y cierta es la tradición de las repetidas veces que esta señora, aviendo ido al socorro de los miseros navegantes, ha traido por claros testigos christales como arenas⁶¹, luego si esto hace con la invocacion de Virgen del Olivar, siendo ella sola la que entre otras que tienen el mismo apellido obra estos prodigios, bien podra decir, no me digas olivar que no pase la mar, como que imagen que no ha pasado el mar para el socorro de los navegantes y cautivos, no se puede llamar de el olivar, infiriendo de aqui, el que de todas las imágenes (o ya tengan este u otro apellidos) es la soberana señora la que por excelencia se levanta con el titulo de Reyna.

A partir d'aquest moment, el sermó es convertix en un exemple interessant de l'oratòria sagrada de l'època de la Contrareforma i de la utilització al púlpit de conceptes doctrinals, teològics, mitològics, literaris o polítics, per identificar a la Verge amb la imatge de la sobirania i del poder. El sermó es convertix en una mena de compendi de coneixements religiosos, socials, polítics, per justificar la monarquia com a sistema de govern. Citarà la Bíblia i els Nous Testaments; parlarà de déus i personatges mitològics; donarà testimoni d'autors cristians, d'autors pagans i de les seues obres⁶². El púlpit, durant tres quarts d'hora, es va convertir aquell dia, a Alaquàs, en el millor lloc per a donar a conèixer les opinions teològiques i polítiques que defensava el frare mínim. Així, identificarà a la Verge amb la monarquia, amb el poder sobirà del rei, tenint en compte que el rei personificava la figura del Crist en la terra.

Per reforçar el concepte de Reina va fer ús d'un joc de paraules que buscava ser recordat fàcilment pel públic present al temple. Fra Vicent va fer servir un acròstic, un recurs lingüístic que permet formar vocables a partir de les lletres inicials d'una composició. Va construir l'acròstic a partir de la paraula OLIVAR i va relacionar cada lletra d'aquest vocable amb paraules o al·legories relacionades amb el poder de la monarquia: *Oro, León, Imperio, Venus, Águila, Rosa*. El joc lingüístic, a més, s'adornava amb una premissa creativa: totes les paraules de l'acròstic devien servir per a nominar un objecte, un animal, qualsevol cosa... que essent «reina de todas las que son de su genero todas han pasado el mar». Aleshores, amb claredat didàctica, el frare mínim construïa un discurs 'visual' sorprenent perquè tots els fidels d'aquell dia comprengueren millor els que els volia dir. Segur que també pensava que el joc lingüístic que els proposava seria

⁶¹ L'arena és sílice i quan un llampeg cau sobre ella l'elevada temperatura la convertix en pedretes de vidre (fulgurita). És un fenomen estrany trobar cristalls naturals; per això era comú atribuir aquest fet a la Verge que 'anava pel mar a l'auxili dels navegants'. El 8 de setembre de 1692 feia uns pocs dies solament que s'havia celebrat l'advocació de la Verge del Mar.

⁶² A l'Annex II hem incorporat una relació d'autors i obres citades al text del sermó.

allò que millor recordarien aquell dia i els següents.

[...] Tengo por tan cierto esto, como lo prueba el discurso siguiente, de seis letras se compone este nombre Olivar y cada una dellas, es inicial y primera de alguna cosa, que siendo reina de todas las que son de su genero todas han pasado el mar. La primera es la O esta es la letra primera de el Oro que es el rey de los metales, y la codicia de los hombres (sin serles embaraço medio año de navegación) con ser tan pesado le hizo pasar todo el oceano, desde las Indias a nuestra España. La segunda es la L primera letra de el Leon, rey de los animales, y como vecinos [...] que son de Africa, han de pasar el mar para venir a Europa. La tercera letra es la I, primera letra del Imperio, que es la suprema de las majestades y primera letra del Impireo, Rey de todos los cielos [tres línies de text ratllades]... y la silla y trono imperial, ya se sabe que el magno Constantino la paso por el mar a Constantinopla desde Roma; la quarta letra es la V, esta es la primera de Venus, diosa del amor y Reyna de las deidades y esta no solo paso la mar si que como dicen los mitológicos y poetas fue formada en el de lo mas acendrado de sus espumas. La quinta letra es la A, esta es primera de el águila, Reyna de las aves, y, dexando testimonios humanos quando tenemos tan a mano los divinos, en el libro 4 de Esdras, cap. 22 hallaremos un águila que subio del mar..., *ecce ascendabat de mari águila*⁶³. La sexta y ultima letra es la R, primera de la Rosa, Reyna de las flores y aunque es decir que las flores pasan el mar lo tendrían por flor, rosa a habido (como después veremos) que siendo flor pasó los mares y si Cristo en ese divino sacramento es rosa (que eso quiere decir el *ego flor campi*⁶⁴) y Maria quando corria los mares le traxo por el mar *facta est*⁶⁵...

Com acabem de veure, fra Vicent, acaba la introducció de l'esberrany del sermó escrivint una mena d'opinió personal sobre les prioritats oratòries que s'havia plantejat. Abans de desenvolupar amb més extensió cadascun dels apartats d'aquella obra de reflexió personal dirigida al públic reunit a l'església de l'Olivar, escriu un breu paràgraf on mostra la seua conformitat sobre allò que acabava d'escriure; també mostra un ànim renovat per continuar escrivint l'esberrany. L'apartat emmarcat entre claudàtors ens descobreix el que un orador sagrat considerava què era un bon sermó: brevetat, una bona idea per a comunicar, la profunditat doctrinal, les bones qualitats oratòries de l'orador, el sentit de l'humor, i l'ajut de l'Esperit Sant i de la Verge Maria, la seua esposa, a la que implorava nomenant-la «Ave Maria».

⁶³ «Heus aci, una águila va pujar del mar».

⁶⁴ «Soc la flor del camp».

⁶⁵ «Està fet».

[esso nos basta y aun nos sobra para decir que por el mar vino y paso la Rosa, y pues esta (con la brevedad posible) será la idea de mi sermón: para que sea con gracia ya tenemos el sagrado pan que en la eucaristía la significa; solo falta para que siendo corriente sea breve y aorre de pausas, untar el exe de la lengua con el aceite del espíritu santo que oy reparte su esposa a quien obligaremos diciendo Ave Maria].

A partir d'aquesta presentació i abans de resoldre l'acròstic, fra Vicent, per explicar el poder de la Verge utilitza una sèrie de paral·lelismes entre imatges mitològiques i cristianes buscades tant en models del món clàssic com de la Bíblia. També en les coses que els habitants d'Alaquàs coneixien. A més, les referències mitològiques li serviran per a introduir a la Verge en la naturalesa d'un dia normal: les primeres llums del dia, els darrers rajos del sol, l'arribada de la nit, el sol o la lluna, les manifestacions de l'harmonia del moment que es viu i del temps que passa; encara que, immediatament, eleva els arguments naturals i mitològics per convertir-los, dintre d'aquella pastoral barroca, en explicacions doctrinals.

La major part de la gent d'Alaquàs era analfabeta; era necessari emprar exemples de la vida quotidiana perquè es pogués comparar allò que es coneixia per l'experiència d'allò altre, més espiritual, que havia de ser difícil de comprendre per aquelles persones. La utilització de personatges mitològics del panteó grec com Apolo i Diana; o representacions al·legòriques que feren somriure, com la del vell Titón⁶⁶, li servien per a fer aquella transmissió doctrinal oral. Així, descriu a la Verge com a «aurora», com a llum del dia, que igual que la deessa clàssica, obri les portes del cel al carro del Sol que personifica amb el seu Fill, Jesucrist. La Verge, des del moment de la concepció va portar la claredat del dia, a través del sol Jesucrist. I fa explícita la puresa de Maria quan es referix a la Verge de l'Olivar i el seu descobriment baix d'una campana: «Dos veces nacio Maria, la una de las entrañas de Santa Ana y la otra (siendo el utero una campana) nacio de las entrañas de la tierra y a mi entender mas noble parece este segundo nacimiento en que nace de la tierra que aquel en que nacio de Ana». Evidentment, el frare mínim, davant del poble, fixa l'atenció en la puresa de la Verge i, especialment, en el seu 'renaixement' després del primer naixement. Es predicava la devoció a la Verge; els personatges mítics li servien sempre que justificaren les virtuts de la Verge, especialment la Verge Immaculada. El capítol 12 del llibre de l'Apocalipsi, el de "La dona i el drac" li servirà per a parlar del bé que identificarà amb la Verge i del mal que associarà al drac, al dimoni.

⁶⁶ L'Aurora es va enamorar d'ell i el va raptar. Però mentre la seua amant amaneixia sempre igual, Titono (Titon) va envellir.

[...] Sobre si la aurora que quiere decir hora dorada trae su etimología de la palabra *aurum* que es el oro, o el oro que es *aureum*, trae su origen y derivación de aurora: yo no he de argüir con nadie; pues me basta para mi intento el que ambos tengan un nombre por lo parecidos que son en el color y el esplendor y si la primera hora del día se llama aurora que quiere decir la ora dorada, o la ora de oro, la primera edad del mundo, también se llama comúnmente el siglo de oro o siglo dorado: fingían los poetas que siendo la aurora la esposa de Titón hombre anciano, haciéndosele larga la noche con el marido viejo, madruga y se levanta antes que salga el sol que es su hijo (si es la aurora la madre de Apolo y Diana que son el sol y la luna) de modo que el sol es el que antes de nacer dorando con sus luces el aire del orizonte produce a la aurora: y la aurora después aciendo veces de madre, nos pare al sol conquie aquello que los poetas gentiles fingieron de la aurora y el sol hallamos de Jesuscristo y Maria ser realidad, las luces de los meritos de Jesuscristo futuros, previsto de su Padre antes de su pasión hizieron a Maria tan lusida que desde que començo a concebirse ya començo también a ir del mundo desterrando sombras. Assi lo canta la Iglesia: *ut qui ex morte eiusdem filius previsa cum abominare preservati*⁶⁷: y como ya desde que començo a concebirse començo también (al modo de la auora) a sentirse preñada de el sol de Jesuscristo según el cap. 12 del Apocalipsis: *et in utero habens*⁶⁸: des de luego que nace también nace Jesuscristo conquie no avra que maravillarnos de que diga el evangelista en el día de el nacimiento de Maria que de ella nace Jesuscristo, *de qua natura*⁶⁹, si el nacimiento de Maria es como de aurora quando *nata est* B. virgo Maria⁷⁰. Mas para que nos cansamos en vencer dificultades si cesan todas las dudas con saber que siendo dos los nacimientos de Maria, en el día del primero celebramos el segundo? dos veces nacio Maria, la una de las entrañas de Santa Ana y la otra (siendo el utero una campana) nació de las entrañas de la tierra y a mi entender mas noble parece este segundo nacimiento en que nace de la tierra que aquel en que nacio de Ana; lo primero porque aun los mas prosternos en afirmar en las entrañas de Ana se concibió con macula, no pudieron dudar de que quando entro en las entrañas de la tierra para volver a nacer entro sin ella; lo segundo porque en el primer nacimiento nacio; en el segundo renació; y renaciendo, todos los santos que tienen vinculado el reino todos los cielos: *ni siquis renatus fuerint*⁷¹.

A continuació, a través de l'Evangeli de Sant Joan (3:3-17), reafirma davant del poble la 'resurrecció' de la Verge per al cel com a segon naixement. «El que no naciere de nuevo no puede ver el reino del Dios». A partir d'aquest moment, ja sense màcula, naixerà de la Verge el seu Fill. La devoció a la Immaculada està present a la declaració perquè solament el renaixement de la Verge, lliure de

⁶⁷ «Com aquells que després de la mort del mateix fill foren preservats de ser abominables».

⁶⁸ «I tindre al ventre».

⁶⁹ «De quina naturalesa».

⁷⁰ «Maria va nèixer verge».

⁷¹ «Ni han tornat a nèixer».

tota taca de pecat, possibilita el naixement del seu Fill. El naixement de la Verge per al cel possibilitava la salvació eterna per a tots. La devoció a la Verge, una vegada més, és el tema fonamental del sermó.

[...] Dos veces nacen los hombres: la una para el mundo, y la otra para el cielo; el nacer para el mundo es nacer con vida temporal para morir; el nacer para el cielo, es nacer con vida celestial que dura una eternidad; el nacer para el mundo es nacer pequeños para crecer; el nacer para el cielo es nacer tan crecidos que no sean capaces de aumento ni disminuciones: esta es la resurreccion; y en nacer deste modo Maria en essa sagrada imagen estuvo su grandeça; en el nacimiento primero nacio como quien nacia al mundo; en el nacimiento segundo nació al mundo como quien nacia al cielo y assi este nacimiento no tanto se ha de llamar nacimiento como resurreccion ni dejan de apoyarlo las palabras de San Gerónimo quando *nata es N virgo Maria, tunc vera nobis sorrexit aurora*⁷². Parece si no me engaño que habla de dos salidas de Maria al mundo: la una con la aurora y la otra como Maria; a la primera salida que hace maria como maria la llama nacimiento *quando nata est virgo Maria*⁷³; a la segunda salida que hace Maria como aurora la llama resurrección: *tunc vero nobis surrexit aurora*; luego si de este segundo nacimiento se verifica el nacer no solamente santa y con vida inmortal, si también como resucitada en edad perfecta, bien podremos entender que no solo como aurora nazca della el sol sino que ya el evangelio la mire como nacida de qua natus est Iesus⁷⁴ y en fe de que Christo naçe como el sol de los braços de la aurora, se pone en su presencia cercado en ves de luzes de rayos de oro, *quia est ostus est sol iustitis*⁷⁵.

No coneixem l'efectivitat de la predicació entre el poble pla d'Alaquàs; no sabem si els arguments emprats pel frare fins aquell moment els havien remogut. Probablement, parlar de la Verge de l'Olivar o de la tradició de la campana baix d'on s'havia trobat la seua imatge, els havia fet entendre aquell missatge. No obstant això, era necessari incardinar més encara allò que sabien i coneixien aquelles persones amb l'explicació dels misteris de la devoció. Per això, un suggeridor acròstic podia ser un bon procediment per la transmissió dels continguts doctrinals.

Així, fra Vicent, inicia la resolució del joc lingüístic per la primera lletra, la O d'olivar: «és la primera de oro», el rei dels metalls que per arribar a Espanya «passa els mars». Parla al poble sobre la importància del metall que s'embarca a les Índies i de les dificultats perquè arribi a la Península, bé per les tempestes,

⁷² «Nascuda la Verge Maria ens va sorgir la veritable aurora».

⁷³ «Maria va nèixer Verge».

⁷⁴ «De la qual va nèixer Jesús».

⁷⁵ «Perquè Ell és el sol dels justos».

bé pels atacs dels corsaris sempre atents a apoderar-se dels vaixells que el transporten. L'or no lliura dels naufragis i encara que aquest servix per a pagar el rescat dels captius, fra Vicent, té molt d'interès en explicar que la sang de Jesucrist és el vertader or que permet el rescat de tot el gènere humà.

El frare mínim al parlar de la sang de Jesucrist es referix a la salvació que s'aconsegueix gràcies a ella. Fa una al·lusió clara a la sang sacramental present a l'Eucaristia. Establix un paral·lelisme entre els naufragis i la Verge que acudix al rescat dels nàufrags, i explica la mort de Jesucrist a la creu, com a un gran sacrifici personal, malgrat les paraules que li diuen alguns: «a altres ha salvat, que es salve ell mateix». La necessitat de sacrificar-se està darrere de les reflexions de fra Vicent quan parla d'exemples que tots coneixen: les borrasques, els naufragis, les persecucions. La reflexió és clara: tots els que l'escolten poden aprendre de la passió de Crist que s'entrega pels demés.

[...] Es pues la O primera letra de Olivar, la primera de Oro que es el rey de los metales, teniendo tan vinculado assi el passar el mar que si en tiempo de Salomon nabegando dilatados mares le llevaban desde nuestra España el oro, ahora no haciendo caudal del oro de España le traen de las Indias; como que no es estimado el oro, si no es quando pasa el mar, mas aunque todo el oro de el mundo pudiese ir junto en un solo navio no librara de naufragio al misero vagel antes para minorar el riesgo seria conveniencia el arrojarle aligerando la nave ni tampoco seria defensa para no ser cautivos de corsarios quando nada tanto como el saber los infieles hacen pero es verdad que algo tendria de bueno el oro que aca tubieremos para redimir a los que ya estuviesen cautivos. Por esso la magestad de Chisto para redimirnos, escogió otro oro de mas subidos quilates que es el oro de su preciosa sangre, *non corruptibilibus auri et argentus*⁷⁶. La diferencia de estos dos oros esta en que el de la tierra redime después de cautivos; el de Chisto, antes y después, a todo el género humano después; y a solo Maria antes y como Maria se hallaba libre antes del naufragio ni el cautiverio queriendo favorecernos al modo [il·legible] que de Dios fue ella libre quando esta algun nabio... [il·legible]

Pero si Maria quando acude a socorrer a el misero navegante vuelve no solo llena de agua, si también de arena señal es no solo de aver padecido naufragio, si de aver entrado en las aguas asta lo mas profundo de su suelo; como pues librara de naufragio la que parece que assi misma nos libra?; esso es lo que por escarnio le dicen a Cristo en la Crus sus enemigos: *alias salvos fecit se ipusum nos noptest*⁷⁷ [...].

⁷⁶ «Or i argent no peribles».

⁷⁷ «A altres va salvar, que se salve ell mateix».

Ved que es curioso y literal el texto del Psalmo 68 dice asi: David veni in altitudinis maris, et tempestas demersit sua⁷⁸. ... Aquí hablo a la letra David de las borrascas de sus trabajos y persecuciones [...].

Per concretar les ensenyances que poden extraure de la primera lletra o símbol de l'acròstic fa una declaració de les propietats de la imatge en fusta de la Mare de Déu de l'Olivar que es venera al retaule de l'església del convent. El frare mínim la definix com una xicoteta talla de fusta d'olivera ornamentada amb or⁷⁹ que té la propietat de caminar sobre les ones i calmar les tempestes. Aprofita per a parlar de llocs llegendaris i terres ignotes amb un intent de reivindicar l'autoritat de la Verge, la seua fortalesa, la seua valentia al travessar el mar. Explica el principi d'Arquimedes, fa veure que la fusta de la talla de la Verge sura en el mar; acudix a la mitologia quan parla de l'or que calma les aigües d'un llac llunyà sempre que es tire a elles una moneda d'aquest metall. L'erudició, la ciència, la religió li servixen per a plantejar i resoldre enigmes que tenen per objectiu convèncer que la Verge té la propietat de calmar les aigües «dejandolas como una balsa de aceite»⁸⁰.

El frare educa al poble en la fe a la Mare de Déu sempre unida al seu Fill. Fra Vicent multiplica les visions sobre la Verge fent ús de múltiples imatges i símbols: els oceans li servixen per a caminar sobre les seues ones; l'oli, com a signe de consagració; la seua lleugeresa justifica poder caminar sobre l'aigua; l'or, metall pesant que envolta la imatge, li permet arribar a les profunditats del

⁷⁸ «David va arribar a l'alçada del mar i la tempestat es va enfonsar».

⁷⁹ La imatge de la Verge que es conservava al temple de l'Olivar fins a 1936 era una escultura tallada a finals del segle XIII en fusta policromada, d'estil romànic o romànic tardà que va ser concebuda per ser vista frontalment amb un marcat hieratisme. Segurament, la seua tipologia responia a les imatges d'una Verge asseguda, vestida ricament, coronada i amb el nen Jesús assegut als genolls. A la descripció que el ministre de l'Audiència, Eugenio Muñoz, fa als voltants de 1750 sobre la imatge de la Verge es diu: «La imagen de Nuestra Señora está en Camarín detrás del Altar Maior, y adornan el nicho, y la imagen misma un gran número de preveas especialmente anillos y mazetas tributados por la devoción...» (RAH. Ms. C-20, en JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, núm. 2, Alaquàs, 1982, p. 13). L'any 1835 a l'inventariar les imatges de culte i les joies que adornaven a la Verge de l'Olivar es va deixar escrit: «Una corona de la Virgen del Olivar Patrona del Pueblo y otra del Niño como de peso de unas cuatro onzas las que han quedado en la imagen por no poderse desclavar sin quebrantar la imagen» (JUAN REDAL, E.: «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 100).

⁸⁰ La propietat de calmar les aigües a la que fa referència fra Vicent Pastor també està recollida als gojos a la Mare de Déu de l'Olivar impresos a la primera meitat del segle XVIII: «De las ausencias que hazeis, bastantes indicios dais, pues llena de agua llegaís, quando al altar bolveis: Mostrando que soís del Mar Norte en noche tenebrosa...» (*Gozos a Nuestra Señora del Olívar que esta en su convento de Alaquas*, en RÓCA RICART, R.: «Els gojos a la Mare de Déu de l'Olivar», *La Fulla de l'Olivar*, núm. 667, Alaquàs, 2019).

mar. I aprofita per a parlar de llegendes llegides o escoltades com la d'un llac de l'Índia que calma les seues aigües al llançar or en elles. Les terres llunyanes, les propietats de l'or o de la fusta que envolten la imatge de la Verge de l'Olivar, els poders de la Verge capaç de parar les tempestes i deixar el mar en calma li permet predicar que ella actua i és activa: rescata captius, ajuda a navegants, salva. Utilitza imatges a les quals dona un valor simbòlic per ajudar a fer que aquells llauradors i ollers que l'escoltaven l'entengueren. Tenia la seguretat que aquelles idees que es referien a la xicoteta imatge i que aquells llauradors estaven acostumats a veure des de feia generacions al retaule de l'altar major del convent li servien per a persuadir als oients. Al cap i a la fi emprava elements de la vida quotidiana: el conreu de l'oliveral, l'aigua de la pluja, del mar o d'un llac, les tempestes, l'or de les monedes, els riscos que qualsevol persona podia sofrir...; les imatges i figures simbòliques eren bones per pregonar que la Verge acabaria amb totes les dificultats i proporcionaria la tranquil·litat i la pau que s'esperava d'ella.

[...] Aun no cesa la dificultad: es propio del agua quando le hechan algun cuerpo si es leve no undirse; si es pesado se unde; pero hace subir mas el agua, luego siendo esta sagrada imagen de madera no avia de undirse; y si se undia avia de crecer y subir el agua. Respondo con las palabras que acabo de decir que son del capitulo 24 del *Eclesiástico*: *profundi abisi penetrabi in fluctibus maris ambulabi*; penetre el profundo y anduve sobre las olas. Es esta sagrada imagen, en su talla fabricada de madera y quando no sea de olivo como ungida con el aceite que no se unde en el agua se hara mas ligera para caminar sobre las ondas; pero como a imitacion de los querubines del templo siendo de madera de olivo está por fuera adornada de oro para sumergirse se vale de el oro: y para ir sobre las ondas aparta el oro y se queda en ser de olivo ya con esto tengo respondido a la otra dificultad, pues si esta sagrada imagen aun siendo de olivo, en sus propiedades es de oro, el oro, la experiencia nos enseña que si en un pequeño vaso de agua se pone un doblón, por natural simpatia no hace subir nada el agua. Juntad a esto lo que se escribe de cierto lago de la India que a temporadas se suele inquietar tanto que perecen en el muchos pescadores, pero en conocer el riesgo, es el único remedio el arrojar en el qualquier cosa de oro; pues si Maria es en sus propiedades como el mas açendrado oro no solo entrando en el mar no hara subir las ondas si que antes pisandolas como olivo y refrenandolas como oro desara su tempestad dexando el mar como una valsa de aceite en fe de que paso por el la Virgen de el Olivar no me digas Olivar que no pase la mar.

A continuació, fra Vicent, vincula la lletra L, la segona d'OLIVAR, amb la lletra inicial de *León*, i, immediatament, intenta sorprendre a l'auditori amb la figura d'aquest animal procedent d'Àfrica, i per tant, molt llunyà de l'experiència dels llauradors que l'escoltaven, al que eleva simbòlicament com a imatge

representativa de la monarquia espanyola. Associa, de seguida, el lleó, al que proclama rei dels animals terrestres, amb altres animals reals o mítics, amb l'intent d'equiparar el lleó amb el sol de la justícia i del poder que és Jesucrist. La imatge del lleó es convertix en símbol del domini, de l'autoritat, de la força, de la vigilància... Conta que a la Bíblia el mateix Crist apareix com a Lleó de Judà i relaciona al rei dels animals amb el temple de Salomó d'on ve la tradició d'esculpir la seua imatge a la porta de les esglésies, com a símbol de vigilància i de protecció de la gent que es reunit a aquest espai. Finalment, el predicador també fa ús de Leo, símbol del signe del Zodíac⁸¹.

És evident que el frare mínim està parlant a un auditori de gent del camp i vol mostrar-los la influència dels planetes i el moviment dels astres en els processos naturals de la terra i les ocupacions humanes⁸². Probablement per això, des d'antic el motiu pagà del zodíac s'ha transferit a la iconografia cristiana per a expressar la il·luminació que el Crist-Sol opera sobre el temps que transcorre i els treballs dels homes al llarg de les successives estacions. Fa veure que el zodíac és la representació imaginària de la volta celeste per on, segons la tradició astrològica, transita el sol i els planetes⁸³; també és coneixedor que les constel·lacions des de temps antics es representen amb formes zoomòrfiques⁸⁴.

Per aquesta raó, referix la importància del dia 22 de juliol moment en què s'inicia el signe de Leo, dia de Santa Maria Magdalena, la primera persona que va veure a Jesús ressucitat i que anunciava aquesta resurrecció⁸⁵. I, davant d'un públic acostumat a observar les primeres llums del dia els comenta el sentit simbòlic de la porta del temple del rei Salomó, orientada cap a orient, de la mateixa manera

⁸¹ MONCLOVA GONZÁLEZ, F.J., PÉREZ CAMACHO, A.M.: *Diccionario de Arte Cristiano*, Ediciones Trea, 2022, p. 482.

⁸² *Ibidem*, p. 827.

⁸³ Es creia en les influències astrals. També es pensava que el signe zodiacal baix el que es naixia determinava el destí de les persones i el seu caràcter. La teoria copernicana tardà molt en ser acceptada.

⁸⁴ La visió sagrada de l'Univers, fins a Galileo, coincidia amb un univers fet a imatge de l'univers visible i aparent. En aquest horitzó visible discorrien els cicles astrals, amb els planetes com divinitats celestes, la influència dels quals sobre la vida terrestre es desxifrava pels sacerdots (MARTOS NÚÑEZ, E.: *Álbum de mitos y leyendas de Europa*, Universidad de Extremadura, 2001, p.23).

⁸⁵ Fra Vicent segurament va nomenar el dia de Santa Magdalena per honrar a un senyor d'Alaquàs que havia fundat un benefici en el convent: «...Que todos los domingos celebrasen los Religiosos Misa en la Capilla de Santa Maria Magdalena de la misma Iglesia para satisfacer a cierto beneficio fundado en dicha Capilla por cierto dueño del Lugar de Alaquàs bajo la misma invocación...» (JUAN REDAL, E.: *Los señorios de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII*, Caixa Popular, Alaquàs, 1982).

que l'església de la Verge de l'Olivar, perquè entrara el sol en l'espai sagrat des dels primers moments del dia. I, de seguida, accentua el simbolisme astral del sermó al parlar del signe de Virgo que relaciona amb la Verge Maria i que tranquil·litzaria a aquells llauradors com a símbol de les bones collites i de l'abundància⁸⁶.

Acaba fent un cant a la Verge a la qual fins i tot «el sol divino se rinde y humilla para que Maria se ensalce». Es tracta d'una al·lusió clara de la Immaculada Concepció, que en aquell moment encara no era dogma de fe. La doctrina que es transmetia està implícita en aquesta expressió que el frare va predicar aquell dia: «...que el sol el verdadero dios como entro en Maria para nacer della como sol... Salio... sin detrimento de su sello virginal como la luz de el sol por un Christal y entro con humildad y reverencia el sol el verdadero Dios sin detrimento de su sello virginal».

[...] La segunda letra de Oliva es la L, primera letra del Leon, rey de los animales, cuja patria es el africa por lo qual es preciso que para traerlos a España como armas que son de la española corona haian de pasar el mar, de mas que también ay en el mar cierta especie de pez que se llama Leon marino, según todos los que tratan de animales. De modo que tres diferencias ay de leones: ay león del mar, león de la tierra y león del cielo; el león del cielo es el que comúnmente llaman los astrólogos signo de Leon; el qual es casa y exaltación de el sol, y entra el sol en él a 22 de julio y sale a 22 (23) de agosto; para entrar en la casa y signo de virgo, que es en el que ahora se halla y dura hasta 22 de setiembre y esto mismo vemos y con este sol de Justicia Jesucristo pues nadie ignora que siendo todos los templos, casas primeramente de dios, y después de aquellos santos a quien se dedican, la fiesta principal de el sacramento se hizo este año en esta su casa, el dia de Santa Madalena que fue el 22 de julio dia en que como el sol entro en esta su casa de Leon *vicit leo*⁸⁷, y ahora se halla en el signo de Virgo, casa y exaltación de la luna su madre, y declinación de el sol como manifestando assi que si él era el que aquel dia presidia como dueño (que no sin misterio no se descubrió la santísima imagen aunque se lo riñeron por descuido al sacristan)⁸⁸ ahora se humilla para que la luz de su santa madre quede exaltada sin que dexe de afiançarlo la luna material de el cielo que ahora se halla en el pleno. Edifico Salomón su templo con la puerta hacia el oriente (dice Filon) para que viendo entrar al sol desde sus primeros pasos rindiendo adoraciones conociesen todos ser uno y maior que el sol el verdadero dios *ut unus deum colerent y Christo*⁸⁹, como entro en Maria para nacer della como sol *ex te ortus est so*⁹⁰ dígalo S. Ilario *verbi divinis inviolabiliter exivit et reverenter intravit*. Salio (dice

⁸⁶ MONCLOVA GONZÁLEZ F.J., PÉREZ CAMACHO, A.M.: *Diccionario de Arte Cristiano...*, p. 811.

⁸⁷ «Va guanyar el lleó».

⁸⁸ Es tracta d'una observació que mouria a riure a tots, probablement relacionada amb la llegenda del trasllat de la Verge a la parròquia de Sant Nicolau de València.

⁸⁹ «perquè adoren un sol Déu, Crist».

⁹⁰ «de tu va eixir el sol».

llario) sin detrimento de su sello virginal como la luz de el sol por un Christal y entro con humildad y reverencia, luego si assi lo haze el dia de oy en el signo de virgo que es declinación suya y casa y exaltación de la luna qué otra cosa sera que mostrarnos ese sol divino que oy [hasta] el mismo se rinde y humilla para que Maria se ensalce.

La major part de la gent d'Alaquàs era analfabeta, per la qual cosa les imatges reals i figures simbòliques que les persones pogueren reconèixer es convertien en part fonamental per a la transmissió oral. Per això, a partir d'aquest moment, fra Vicent, utilitza el lleó com analogia del poder, de la majestat, de l'amor; també de la Verge i de la seua protecció. El lleó és generós i amorós, amb tots aquells que s'humilien i reconeixen la seua majestat, i s'establix, fins i tot, una metàfora entre la forma geogràfica del golf de Lleó i l'abraçada amorosa que els donen els amics. No obstant, també es vol deixar clar que és «fuerte y severo» amb els altius i superbs que no el reconeixen com a rei.

A aquesta pastoral barroca es té molt d'interés en proclamar l'amor i la protecció dels fidels per part de la Verge sempre que es comporten amb la humilitat que s'espera d'ells. Per fer-se comprendre, fra Vicent, fa un paral·lelisme entre el lleó i la Verge que, com a mare no sols defensa als seus vertaders fills, en clara al·lusió a la gent d'Alaquàs que l'escoltava, sinó que com a reina defensa també als estranys, a tots, «en quanto los reconoce por vasallos» amb l'objectiu de «librarnos de los osos y tigres infernales de los demonios y después de nuestros enemigos». L'equilibri entre la dolçor i la por és una altra característica del sermó encara que mai arribarem a conèixer la impressió que faria a aquella gent sentir parlar de dimonis i d'animals ferotges, símbols del drama de l'infern.

[...] Ay también (como dixe) león marino y aun en el mar ay un estrecho que se llama el golfo de Leon. Golfo es lo mismo que seno y es aquella concavidad que hace el mar entre dos braços de tierra a modo de puerto tomando su denominación del seno de el hombre que es aquella concavidad que formamos en el pecho quando estendemos los braços para recibir con cariño en entre ellos a las personas de nuestra estimación *simus flofo intragremius et complexus*⁹¹ (dice Calprino) [...]. Bien muestra su amor esse sacro león de Juda quando pasando de un seno a otro seno (como dixo S. Agustin) surge *domine estima patris in sinus matris*⁹², salio de el seno y golfo de Leon para el seno y golfo de Leona que en esto bien muestra ser leona esta sagrada reina. Es el león (dize el ya citado autor) Rey de todos los animales y como a tal generosísimo, manso, alagueño y apacible con todos aquellos que confesandole la magestad se humillan y se le rinden pero fuerte y severo con los

⁹¹ «som introspectius i complexos».

⁹² «Senyor, estima el pare en el si de la mare».

altivos y soberbios que fiados en su maña o fuerza se le resisten compitiendo en la magestad y grandeza; esto mismo reconozco en esta sagrada leona de Maria pues si como madre se arroja a la defensa de sus verdaderos hijos como reyna defiende a los extraños en quanto los reconoce por basallos siendo su primer cuidado el libranos de los osos y tigres infernales de los demonios y después de nuestros enemigos.

Fra Vicent dona a continuació una sèrie de recomanacions espirituals a totes aquelles persones que l'escoltaven perquè es refugiaren baix la mà protectora de Déu. Amb tota seguretat la majoria de llauradors i ollers del poble participaven d'una religiositat senzilla; per la qual cosa es convertien en recursos oratoris molt estimats aquells que aconsellaven a deixar-se en mans de Déu o abandonar-se en l'abraçada de la Verge, sense deixar d'advertir el poder infernal del dimoni al qual definix com «adversario» o com a un lleó que «va dando vueltas para ver de quien podrá hacer presa».

Aquesta aparent contradicció entre la concepció del lleó dimoni agressiu i el lleó de Judà la resol el frare mínim entrant en una dissertació en la qual es veu obligat a explicar el simbolisme del lleó segons Sant Pere i segons Sant Joan per tal de concloure que era necessari quedar a l'empar del vertader lleó i lleona (Jesucrist i la Verge) que destruiran als enemics. La fàula d'Esopo sobre *El burro que es va vestir amb una pell de lleó* la utilitza a continuació per advertir dels perills que poden arribar a tindre tots aquells que simulen allò que no són. La seguretat que suposa la protecció de Jesús i Maria o la por i el castic que significa no emparar-se amb ells està present en tot el que es vol comunicar.

[...] Vamos a lo primero: habla S. Pedro en su epístola I cap. 1 con todos los hijos de la iglesia y dice así: *humiliamini sib patent manu dei; omnem solitudineis vestras proicientes in eius, quoniam impi cura est da vobis scientes eamus passionem eis que in mundo est, vestrem frater viali fieri*; es decir, ruegos hermanos mios que os humilleis y pongais rendidos debajo la protección de la poderosa mano de dios dexandola a él toda la solicitud que poneis en la guarda y conservación de vuestras personas, estando ciertos de que él como Padre tiene el cuidado de todos vosotros que sois sus hijos; pues asta en la pasion de su unico y natural hijo os hizo participantes como hermanos, luego si por hijos devemos ponernos [il-legible] O quando aun estando el enojo en el padre no es el ultimo recurso el regaço y seno de la madre? Pero en medio de las protecciones que nos ofrece a la sombra de tan fuertes y poderosos padres, nos advierte de las ansias conque el demonio nuestro adversario asimilandose al leon en lo espantable de sus rugidos ba dando vueltas

alrededor para ver de quien podrá hacer presa: *sobrii estote et vigilantes*⁹³... Lo que reparo es que llamando S. Pedro león al demonio y San Juan en su Apocalipsis León a Jesucristo es con notable diferencia. Porque San Juan en nombre de aquellos santos ciudadanos de el cielo, absoluta y verdaderamente clama león a Jesucristo, vicit leo vencio el leon pero S. Pedro no dice que el demonio sea leon, sino que rueda con semejanzas de leon: *tanquam leo rugiens*⁹⁴ y esto de afectar y apetecer semejanzas con dios la tubo su soberbia muy antiguo luego si de las leonas es propio el admitir con alago en su seno a los humildes y rendidos destruyendo a los soberbios que apeteciendo sus semejanzas le quieren hacer guerra por robarle matándole la gente el cetro y la corona de la soberbia de un leon fingido y aparente, donde estaremos mas seguros (siguiendo el consejo de San Pedro) que en el seno y golfo de el verdadero leon para el amparo y para que destruia a nuestros infernales enemigos en el seno y golfo de la leona? La fábula de Hisopo, de el jumento vestido con la piel del león concluiendoles con que llegando a la ocasión la leona los despedaçe.

A continuació, la comparació entre la capacitat de la Verge, reina del cel, que salvaguarda als seus fills; i el poder de la lleona, com a reina dels animals, que també protegitx als que intenten fer mal als seus cadells, li dona l'oportunitat de parlar de les persones nascudes a Alaquàs i la protecció especial que reben per part de la Verge de l'Olivar; i parla també d'aquelles altres que són estranyes a Alaquàs, però que també poden rebre la protecció de la Verge si es comporten «como vasallos». I de nou, intenta demostrar aquest amor a propis i forasters per part de la Verge a partir del comentari de l'Evangeli on es compara al poble d'Israel, com al poble propi, i als cananeus com al poble estrany. Es deixa clar, no obstant, que tant uns com altres poden rebre «l'aliment poderós de la taula de Maria». Així, paraules emprades al sermó com el poble propi, la família, la prioritat d'alimentar als fills, el vassalls exclusius d'Alaquàs, els devots de dintre i de fora, la gent estranya... li servix per a incardinar l'experiència quotidiana de pertinença a un lloc amb la cultura religiosa i la devoció identitària que es practica.

[...] Es lo segundo que tiene la leona, que si como Reyna defiende a todos los animales que le prestan vasallaje nunca con tanto coraje se arroja como quando le tocan a sus hijos. Aplica a los forasteros devotos como vasallos y los de Alaquàs como hijos. [el desempeño en el sacramento pidió una mujer cananea a Jesucristo la salud para una hija, no se dio Jesucristo por entendido; instaron por ella los apóstoles como con enfado de oírla dar voces respondió Jesucristo que el no era enviado sino por las ovejas que se avian perdido de la casa de Israel que eran de su pueblo y familia pero seguia la mujer en sus clamores y volviendose a ella Jesucristo le dixo:

⁹³ «romangueu sobris i vigilants»

⁹⁴ «com un lleó rugent».

*no est bonus auferre panes filiores et miteri canibus*⁹⁵, anda mujer que si tu eres extraña por gentil y cananea no es bien ni es raçon [...] *etiam domine*⁹⁶ (respondio la mujer) pero bien sabeis vos que tambien los cachorrillos se surten tan de las migajuelas que caen de las mesas quando se parte el pan para los hijos. *O mulier magera est fides tua*⁹⁷ (le dixo Christo) anda y hágase lo que pides como lo creíste; luego si Christo por ser león de Judá *vicit leo de tribu iuda*⁹⁸ diciendo que solo avia venido por sus vasallos las ovejas de Juda absolutamente dixo que no era bien ni raçon el quitar el pan a los hijos por darlo a los estraños, lo que en si no es raçon no lo hara Maria; pero si a la mujer le valio el apelar a las migajas como tengan los devotos de afuera seguras las migajas de esta sagrada mesa de Maria sabiendo que el aceite cunde y penetra mucho, mas le baldra y perseverara una gota de aceite y una migaja de pan de esa mesa de Maria que una gran porción y parte de otras mesas.

A partir d'aquell moment, la I de l'Imperi (tercera lletra de l'acrònim OLIVAR), «suprema dignidad de las majestades de la tierra», li proporciona a fra Vicent la possibilitat de parlar de la iconografia imperial. Els símbols del poder apareixen de nou al sermó i el seu significat es difon a través d'aquesta pastoral postridentina.

Així, es parla d'un imperi suprem on hi ha justícies i governadors. Un món, una espasa, una creu i una corona simbolitzen aquest poder. La monarquia es definix com a defensora de l'Església i també de la llei evangèlica mentre que l'emperador és el rei de reis. A partir d'aquesta declaració, i tornant a exemples del món clàssic, establix una comparació entre Apol·lo i la figura de l'emperador: «sol aquí en[t]re los otros reies como astros inferiores».

[...] La tercera letra de Olivar es la I, y esta como su primera letra significa el imperio que es la suprema dignidad de las majestades de la tierra, como el imperio el supremo y mas elevado de los cielos. De modo que ay justicias y gobernadores; sus insignias son un mundo de todo el qual (a ser todos cristianos) hubiera el dominio, un estoque y una cruz en fe de que es protector y defensor de la Yglesia y ley evangelica y la corona imperial esta corona. [al margen: árbol de Apolo que es el sol denotando que solo el emperador es el sol aquí en los otros reies como astros inferiores.

Fra Vicent parla de la corona com a símbol de la reialesa espiritual i temporal, del poder i de la dignitat. És coneixedor dels escrits de Tertulià sobre el simbolisme de les corones imperials. Per aquesta raó parla de la corona de llorer del déu Apol·lo o la corona de branques d'olivera de la deessa Minerva que s'ofereix en

⁹⁵ «No és bo traure el pa i la carn dels fills per donar-los als gossos».

⁹⁶ «No solament, senyor».

⁹⁷ «Oh, dona, gran és la teua fe».

⁹⁸ «va guanyar el lleó de la tribu de Judà».

temps de pau. També conta davant d'aquells camperols dúctils i senzills l'antiga tradició medieval de les tres corones que rebien els emperadors: la corona de palla amb què es coronaven a Aquisgrà, la corona de ferro que rebien a Milà i que es guardava a una església de Monza; i la corona definitiva, la d'or que rebien a Roma de mans del papa⁹⁹. Finalment, buscant un efecte propagandístic per destacar la figura de l'emperador, predica tant el patrocini de les lletres per part seua com la importància simbòlica de la corona que els feia no parar mai en cap de lloc «para ayudar a los que tienen la razón por mar y por tierra» per continuar fent sempre més gran l'imperi fins que es reunira tot el món. Evidentment pensava en un món exclusivament catòlic dirigit pel papa i per l'emperador. L'apologètica de fra Vicent suposava un recolzament sense fissures de la monarquia catòlica, religiosa i política.

[...] Algun tiempo que de olivo en obsequio del dios a Minerba y esto era en tiempo de paz quando los emperadores patrocinaron las letras, después de laurel árbol de Apolo la recibe tres veces y es en tres diferentes especies: la primera es de paja, la recibe en Aquisgran a donde le eligen si se halla presente: la segunda es de hierro; esta la recibe en Monça o en Milán, la tercera y ultima es de oro y esta la recibe en Roma de mano de el pontífice y en fin, no solo el emperador en tiempo de guerras ha de estar siempre en continuo movimiento para ayudar a los que tienen la razón por mar y por tierra si que también el imperio pasándole Constantino desde Roma a Constantinopla paso el mar.

A partir d'aquest moment el frare mínim es fixa amb la imatge de la Verge de l'Olivar que presidix el gran retaule del temple del convent i estableix un paral·lelisme entre el tron imperial, amb els seus símbols, i el tron que representa la Verge amb el seu Fill que descansa assegut a les seues cames. Tots dos ostenten els símbols de l'imperi: el globus del món sobre el qual està la creu, l'espasa de l'Apocalipsi i la corona imperial que figura al cap tant de la Verge com del seu Fill. Aquella imatge que tots veuen li permet fer de seguida una analogia entre la corona de palla feta amb el blat de la cova de Betlem on va nàixer el nen Jesús, i la corona feta amb «pan sin levadura», símbol de la puresa, amb què va ser ungit el rei Pere II d'Aragó¹⁰⁰. Finalment, afegix una darrera comparació

⁹⁹ «Mientras las circunstancias se lo permitieron, jamás dejaron los emperadores de coronarse en Roma, y su política constante fue la de recuperar en Italia el reino lombardo... La corona de hierro se conserva en Monza, cerca de Milán (el aro de hierro dicen que está hecho con uno de los clavos que sujetaron en la cruz al redentor...). Los doctores de la iglesia de San Ambrosio de Milán, celosos de la importancia que daban al capítulo de Monza la posesión de la corona de hierro, la pusieron en ridículo dándole el nombre de corona de paja» (MELLADO, F.: Enciclopedia Moderna, Diccionario Universal t. 11, Madrid, 1852).

¹⁰⁰ El rei Pere II d'Aragó va ser ungit en els braços i els muscles..., amb oli sagrat, però no en el cap.

simbòlica al relacionar la segona corona que reben els emperadors, la de metall, amb la campana que va protegir «durante siglos en las entrañas de la tierra» a la Verge de l'Olivar i que va ser una corona simbòlica per a la petita imatge. La comparació li és molt adequada per explicar el poder de Maria i el seu Fill al proclamar que la tercera coronació de la Verge ha de ser mitjançant una corona d'or, de la mateixa forma que es fa amb els emperadors.

Aquest és un moment especial del sermó. Davant dels símbols que ostenta la Mare de Déu i Jesucrist, reclama la devoció a la Verge de l'Olivar per la seua bondat i també pel poder que tenia aquella petita imatge. La gent encara hauria de quedar més sensibilitzada quan, després de mirar tots la imatge de la Verge, fa que dirigisquen els seus ulls cap al viril que guardava l'hòstia consagrada i que també era d'or i argent. Els símbols del viril, de la corona i dels olis sagrats li fan arribar a la conclusió que la imatge de la Verge «tenga sobre todas otras el imperio».

[...] Ved pues ahora esta soberana señora siendo trono en que descansa tierno infante es silla y trono imperial que paso muchas veces el mar porque si las insignias de el imperio son un mundo, una cruz, un estoque y corona imperial de ordinario a los niños en los braços de Maria les ponen en la mano el globo de el mundo sobre el qual esta la cruz; el estoque de dos filos la tiene en sus dos labios como le vio S. Juan en su apocalipsis y la corona imperial la tienen tanto la madre como el hijo conque si es emperador el hijo sera emperatriz la madre y aun si atendemos a las coronas parece que con mas propiedad la madre pues guardando el orden de las coronas imperiales (aunque es muy noble materia) guardo también el orden supuesto que en lugar de la de paja, se corona Maria de el grano que en Belen, casa de pan, nacio entre las pajas assi lo canta la iglesia *iesu corona virginis quem mater ila concepit*¹⁰¹. A esto alude aquella corona de pan sin levadura conque Inocencio 3º corono en Roma al Rey Don Pedro el 2º de Aragon; si la segunda corona avia de ser de yerro porque de esta materia ni aun el nombre es bien que se halle en Maria será su segunda corona de metal que lo fue aquella campana que por tantos siglos en las entrañas de la tierra le servia de corona y en fin, la tercera ha de ser de oro, de oro y plata es la que ahora le corona enriquecida con los doce lucidísimos carbuncos de las doce estrellas *et in capite eius*¹⁰², pero registrad ese sagrado viril que menos la de ierro, ai allareis de metal que le forman el oro y la plata, sean de y de oro todas las coronas que como el aceite sobre todos los licores esta sagrada imagen sobre todas las otras tiene el imperio.

Evidentment, el tema o 'assumpte' del sermó d'aquell 8 de setembre era la Verge. La seua devoció protegiria i aportaria la promesa d'una salvació segura

¹⁰¹ «Jesús, corona de verges, que aquella mare va concebre». Aquestes paraules també inicien un himne atribuït a Tomás Luis de Victòria (1548-1611), mestre de capella i compositor.

¹⁰² «i al seu cap».

als que escoltaven el sermó. Maria representava la proximitat a Jesús com es podia veure a la petita imatge del retaule del temple on figuraven la Verge i el seu Fill. I ràpidament, el predicador insistix en l'autoritat i el poder dels reis per justificar els poders de la Verge Maria que exercix la facultat de manar, com a «emperatriz del olivar»; però també fa èmfasi en allò que és més afectiu, quan declara el seu caràcter de mestra. A partir d'aquesta afirmació estableix un conjunt d'arguments que justifiquen el paper de Maria com a mestra i el de Jesús com a deixeble creant una relació materna filial en el que tots dos són mestre i deixeble. En allò que es referix a les coses divines és Jesús el mestre mentre que en totes aquelles altres coses humanes és Jesús el deixeble i Maria la mestra. Quedava clar, doncs, l'explicació exhaustiva del patronat de la Verge Maria com a «maestra de todas las ciencias por mar y por tierra» i «con imperio y mando tan soberano que al mismo hijo de dios comprende».

[...] De donde discurro que si Maria debaxo el titulo de las otras vocaciones entra por sus devotos suplicando siendo imperio lo mismo que mando como emperatriz de el olivar ha de entrar mandando y Christo a fuerça de hijo y discípulo obedeciendo supongo como saben los gramáticos que maestro en latin es lo mismo que preceptor y preceptor en rigor es el mandador, el señor que tiene por propio el mandar; esto supuesto aviendo hallado Maria a Jesucristo en el templo en las disputas de los doctores dixole Maria assi según S. Lucas cap.2 *fili quid fecisti nobis sic? Ego et pater tuus dolentes querebamus te...*¹⁰³, qué respondería Jesucristo? Ya lo dice *qui est quod me querebatis, nesciebatis qua in eisques paptris mei sunt o Portet me ese?* fue como si diera con admiración preguntaisme una cosa y yo que ya oi esto i puesto en argumentos os pregunto otra: como es posible siendo la maestra de todas las ciencias por mar y por tierra (que eso significa Maria según Bernardino de Bustos¹⁰⁴) *magistra maris ignoréis* que a mi me conviene entender en las cosas que son de la obediencia de mi eterno Padre? aquí considero yo (católico auditorio) una escuela entre Jesucristo y Maria adonde mutua y alternativamente cada uno de ambos era maestro y era discípulo en las cosas que pertenecian a los arcanos secretos de la divinidad, preguntaba Maria como discipula *fili quid fecisti nobis sic?*¹⁰⁵ Y enseñaba Christo como maestro *nesciebatis quia in eis*¹⁰⁶, por eso prosigue el evangelista diciendo que Maria conservava *et mater eius conservabat omnia hec in corde suo*¹⁰⁷ en las cosas de la humanidad preguntaba Jesucristo como discípulo y era Maria la maestra.

¹⁰³ «Fill perquè ens has tractat així? El teu pare i jo t'hem buscat plens d'angoixa».

¹⁰⁴ Bernardino de Bustis, teòleg i predicador franciscà (1450-1513). Defensor de la doctrina sobre la Immaculada Verge Maria.

¹⁰⁵ «Fill, per què ens has fet açò?».

¹⁰⁶ «no sabiaeu que m'és necessari estar».

¹⁰⁷ «I la seua mare guardava totes aquestes coses en el seu cor».

Per a resoldre la quarta lletra de l'acròstic, la V, fra Vicent, a més de demostrar els seus coneixements dels autors clàssics i de la mitologia grega i romana, estableix una comparació entre la Verge Maria i Venus, la deessa de la fertilitat i la procreació. De nou, seguint la pràctica culta dels sermons barrocs, es fan servir personatges mitològics per a construir analogies entre aquests i els personatges cristians. Amb aquesta demostració culta es busca crear imatges basades en la vida quotidiana o fàcils d'imaginar que pogueren ajudar a la comprensió d'aquella doctrina contrareformista complicada d'entendre per part d'una gent poc formada.

Els missatges dels sermons devien adaptar-se a l'auditori per a ser instructius i era evident que posar exemples que es pogueren entendre ajudaven a la conversió. Així, fra Vicent, informa aquells llauradors acostumats a iniciar el treball a les primeres llums del dia i a deixar de treballar a la posta del sol, que Venus és la deessa coneguda com «el lucero de la mañana» i que, quan acaba el dia, a la caiguda del sol, se la coneix com «el lucero de la tarde». Així, a Venus, com a estrella, la trobarien sempre present a les activitats del matí o de la vesprada. A més, aquella deessa era esposa d'Adonis que al morir, segons els antics mites, es va convertir en rosella. Aquest recurs oratori basat en la història de Venus i el seu marit, li permet al frare mínim, fer l'analogia amb Maria que va ser mare «del mas ensangrentado Adonis», en clara al·lusió a Jesucrist.

La presència omnipresent de la Verge és l'objectiu de la pastoral i aquesta es recolza en visions mitològiques que l'habilitat oratòria del predicador podia crear. Maria, com «lucero de la mañana», com aurora, com «lucero de la tarde», al llarg del dia, de tots els dies, era la mare de Jesucrist i «la esposa del Espíritu Santo que es el divino amor». Aquesta part del sermó acaba, doncs, en un cant a la Verge Maria que presenta la branqueta d'olivera, símbol de la Verge de l'Olivar, «como paloma, por diosa del amor y signo de la paz»¹⁰⁸.

[...] La quarta letra de olivar es la V, primera de nombre Venus diosa del amor y Reina de todas las mentidas deidades de la gentilidad assi lo atestigue Testor en sus epictetos *nolius prope nunc veteris deorum masoribus ceremonias frequentioribusque locis honoratius legitur* no solo paso el mar repetidas veces si que fingían los Poetas ser producida de las mas blancas espumas del mar, mezclada con cierta sangre que caio del cielo *venerem poetas fabulantur ortam e maris spuma et sanguine testiculorum celi patris sahermi quos saturnus ipse anputaverat*, y si por

¹⁰⁸ Sobre l'advocació de la Mare de Déu de l'Olivar des de la tradició espiritual de l'Església vegeu: Besó Ros, A.: «Als peus de l'olivera», *Col·lecció 700 anys*, 1, Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001, p. 27-30.

esso Horacio en el lib. 3 de sus poesías la llamo Marina bien podemos aplicarle a esta sua Reyna, el ser producida del mar y del cielo pues se llama por el mar Maria y por el cielo celestial llamabase Venus, aquella diosa por lo grande hermosura porque lo mismo es Venus que cosa hermosa pero según otra interpretación de Ciceron llamabanle *Venus aveniendo*¹⁰⁹, porque venia pronta en todas las oraciones en que sus devotos la llamaban *dicitur Venus aveniendo quod ad omnes res veniant*¹¹⁰ [al marge], a esto atendio Lucrecio libri 4 quando la llamo Vulius..., esta singularidad vemos en sola la estrella de Venus a diferencia de las otras y es que además de ser ella la que mas luce entre todas, saliendo por la mañana, antes buen rato que salga el sol, es llamada el lucero de la mañana y apareciendo a la tarde al tiempo que el sol se pone, se llama vespero que quiere decir el lucero de la tarde: significando a Venus la hallaremos siempre presente en todas nuestras necesidades por la mañana y por la tarde y a todas horas... Admirable a lo que refiere Testor en su epictetos que en la isla de Delphos tenian una pequeña estatua de Venus de epitira que es un genero de alimento hecho de oliva, tallos y fruto y en las parentalias que eran los convites que la parentela hacia a sus difuntos hacian salir las almas de los muertos para que comieran con ellos, siendo aquello como un sufragio conque les sacaban de las penas [...] Y por ir abreviando con las cosas de Venus digo que amante y esposa de el hermoso Adonis fue madre de Cupido que es el amor, solo en esto no fue Maria parecida a Venus, aunque mudando los afectos en la misma oposicion se le parecio porque si Venus fue madre del amor y esposa de Adonis que (muerto de una herida) en presencia sua, fue convertido (por lo rojo de la sangre) en amapola, Maria trocando los oficios fue madre de el mejor y mas ensangrentado adonis, Jesucristo, y esposa de el espíritu santo que es el divino amor, conviniendo y desconviniendo también ambos en que si a Venus se le aplica el mirto y la paloma, a esta sagrada Venus la paloma y el olivo, manifestando assi que si Venus adulterando con Marte fue ocasión de guerras, Maria unida con Jesucristo y uniendonos con Dios trae el ramo de la oliva en la boca como paloma, por diosa del amor y signo de la paz, assi en sus Georgias lo canto Virgilio: *paci eiusque manu ramum pretendit olive*¹¹¹.

Cap el final del sermó, la resolució de la quinta lletra de l'acròstic, la A, li permet a fra Vicent parlar de la simbologia referent a l'àguila a la qual considera la reina de les aus que és «capaz de pasar el mar al elevarse en su vuelo y mirar fijamente a Júpiter, al sol». La muda i renovació de les seues plomes quan entra a l'aigua, com argument retòric, ho relaciona amb el baptisme i per tant amb la resurrecció. Compara la regeneració de l'àguila gràcies a l'aigua amb la salvació dels navegants; i, de seguida, convertix en metàfora el niu de l'àguila a una roca o als arbres, amb 'el niu' baix terra, al camp d'oliveres, on segons la tradició es va ocultar la Verge durant més de cinc-cents anys baix d'una campana. Així, el

¹⁰⁹ «Venus que arriba».

¹¹⁰ «es diu de Venus que arriba perquè deixa que totes les coses vinguen».

¹¹¹ «pau i a la seua mà pretén ser un branca d'olivera».

sentit històric i simbòlic del descobriment de la imatge de la Verge actua d'imant per a la creació d'una llegenda salvadora.

El discurs del frare mínim s'acomoda a la Bíblia, unes vegades; a la mitologia clàssica i a les llegendes populars, altres. El món real li interessa especialment quan sosté el seu discurs.

[...] La quinta letra de Olivar es la A, [...] es la palabra de el aguila, Reyna de las aves, esta no solo pasa el mar por lo alto y dilatado de su vuelo; sigue Esdras (según ya antes diximos) la vio misteriosamente subir de el mar *et ecce ascendebat de mari Aquila*¹¹² son innumerables sus propiedades y a tener tiempo todas las aplicáramos a esta sagrada imagen. Jamas la ofenden los rayos; antes decían los poetas que ella era la que los ministraba a Jupiter, bien lo experimentamos ahora once años, en la noche de el Sr San Miguel quando aviendose concludo el capitulo provincial en esta su santa casa...¹¹³ Si tiene el águila por contrario al ciervo y llenando de polvo las alas, qué otra cosa pretendía Maria quando viene con las plumas de sus galas llenas de arena? Si el águila se renueva entrando acalorada repetidas veces en el agua, repetidas veces se ha visto su calor en ir (como decíamos) a sumergirse en los mares, como si en el socorro de los navegantes consistiera el renovarse [...], si el águila nidifica (según Plutarco) en las peñas o en los mas coposos arboles, o como dice Museo, forma su nido de los olivastros que se crían en los montes, en las concavidades de las peñas: en lo oculto de este sitio que todo es peña, ese fue el nido por mas de quinientos años de esta sagrada imagen de Maria.

La prèdica no buscava trobar una relació entre allò que es predicava i la realitat natural. El discurs oratori sempre està mediatitzat per elements irreals a través de metàfores, analogies, al·legories, que són utilitzades en sentit figurat. Així, el frare mínim, fa una comparació de l'àguila amb la Verge i amb el llinatge dels senyors d'Alaquàs. Amb paraules molt expressives fa un panegíric de la família dels Aguilar i Pardo de la Casta com a patrons del convent de l'Olivar i protectors de la gent d'Alaquàs. I fa explícita la por, inherent en molts moments del sermó, amb la imatge d'un drac¹¹⁴, símbol de l'infern i del dimoni, als que els moralistes fan responsable de tempestats i cataclismes, però que és vençut per «el àguila» Maria. La imatge de l'àguila, a més, és un motiu iconogràfic que la gent del poble coneixia perquè estava present a l'escut nobiliari dels Aguilar i a molts detalls decoratius de la casa senyorial¹¹⁵. Acaba implorant la protecció

¹¹² «I, vet ací, una àguila va pujar del mar».

¹¹³ Fra Vicent deixa sense acabar la frase. Segurament faria referència a alguna gran tronada amb molts llamps que es va produir el 29 de setembre de 1681 i que hauria quedat en la memòria de tots.

¹¹⁴ *Apocalipsi*, cap. 12.

¹¹⁵ BERROCAL RUIZ, P., ALGARRA PARDO, V.M.: «Arqueologia i història del Castell d'Alaquàs», *Els Quaderns del Castell*, núm. 1, Alaquàs, 2013, p. 8.

dels Aguilar i Pardo de la Casta per facilitar el creixement de la casa religiosa dels mínims i també la continuïtat del llinatge nobiliari malgrat «los conocidos riesgos» d'aquells anys¹¹⁶.

[...] si el águila tiene por capital enemigo al dragon sujetándole a sus pies (y por esso los romanos la traían por divisa en sus estandartes), triunfando de el dragon (en presa del mas poderoso de los emperadores Ciro), siendo el dragon infernal vencido por el águila Maria, tambien la hallamos oy, sagrada, en presa y armas de los ilustrissimos Pardo y Aguilares marqueses de la Casta, ínclitos fundadores de esta santa casa de Maria, con cuio patrocinio no solo a pesar de el dragon de el infierno se ve cada dia en crecidos aumentos, si que librándole de conocidos riesgos ha de aportarlos con el tiempo la duración de su casta.

Les visions tenen una gran importància en la predicació del sermó. Quan el frare mínim explica que la imatge de la Verge de l'Olivar va estar oculta durant moltíssims anys estableix una similitud imaginativa entre el drac «de siete Cabezas y diez coronas» que va perseguir a «la mujer del Apocalipsis», i l'espai del desert on es va retirar aquella dona per tal de protegir al seu fill i ser alimentada per 1260 dies. Les visions del llibre de l'*Apocalipsi*, llibre profètic, requerien ser interpretades i, per fer entendre millor aquelles visions dramàtiques, el predicador, fa ús de tots els recursos imaginatius, lingüístics i teatrals que té a l'abast, incloguen la sorpresa. Si el desig del drac o ésser maligne que perseguia a la senyora era acabar amb el fill que ella estava a punt de tindre, el predicador, la dota ràpidament amb ales d'àngula perquè poguera volar al desert que en el seu discurs representava la salvació.

Per als hebreus el desert significa el «temps intermedi» entre l'esclavitud i la terra promesa. El desert és el lloc de pas, de purificació. Forma part d'un itinerari espiritual de maduració i de trobada amb Déu; en sentit figurat el desert és el pas obligatori per entrar a la glòria¹¹⁷. Per això, continuant la seua interpretació, fra Vicent, relaciona aquella dona que va al desert amb Maria de l'Olivar abans de l'entrada dels musulmans a Espanya. Ella va fugir a la soledat d'aquell camp d'oliveres d'Alaquàs i allí «tenia preparado por dios lugar seguro donde fuese alimentada por

¹¹⁶ La seguretat pública era el gran problema del món rural. Colles de gent incontrolada cometia tota classe de desordres pels termes municipals dels xicotets pobles de l'Horta de València. Les autoritats perseguen als bandolers i altres persones que cometien delictes i, encara que molts d'ells van ser relegats a Itàlia per poder garantir la pau pública, no es va poder portar la tranquil·litat als pobles durant aquells anys. Sobre les evidències documentals del bandolerisme a Alaquàs durant les primeres dècades del segle XVII vegeu CATALÀ SANZ, J.A.: «Bandolerismo morisco, bandolerismo cristiano (siglos XVI-XVII). Un análisis comparativo desde la atalaya de Alaquàs», *Aproximaciones de contexto al Castillo Palacio de Alaquàs. Sangre, Tinta y Piedra*, Universitat de València, València, 2019, 142-147.

¹¹⁷ DE FIORES, S., GOFFI T. *Diccionario de Espiritualidad*, Ediciones Paulinas, Madrid, 1983, p. 336-348.

1260 días», entenent aquests dies per anys fins al punt que havia d'estar oculta fins als voltants de l'any 1260 quan «según todas las conjeturas salió esta sagrada imagen de la tierra». Evidentment, el frare mínim, coneixedor dels orígens de la tradició de la Mare de Déu de l'Olivar, convertix en un enigma la trobada de la imatge de la Verge relacionant els textos sagrats amb la Reconquesta d'Espanya als musulmans i suggerint el moment del trobament als voltants de l'any 1260, just els 1260 dies que la dona de l'Apocalipsi va estar al desert. L'analogia era un bon recurs oratori: el descobriment de la imatge coincidia amb l'ocupació del llogaret d'Alaquàs per part dels primers senyors i, especialment, amb l'arribada dels primers cristians procedents d'Aragó, de Catalunya i d'altres indrets als quals tranquil·litzaria el descobriment de la talla de la Verge i la construcció d'una ermita que es convertiria en el primer lloc de culte cristià d'aquell espai acabat de conquerir als musulmans. Sense dubte, la tradició de la història de la Mare de Déu de l'Olivar té un origen comú amb altres llegendes medievals de l'època de la Reconquesta¹¹⁸. A més, creiem que les paraules de l'homilia volien donar un missatge més: des dels primers anys del cristianisme el ritu de retirar-se al desert per viure en ell era una pràctica molt valorada. Viure al desert significava complir rigorosament amb una completa abstinència com era el costum que s'imposaven els mínims. La soledat, el silenci, l'abstinència, eren representacions de l'ascetisme defensat per sant Francesc de Paula que predicava el frare mínim.

I encara podem destacar un comentari doctrinal més en aquesta part del sermó: fra Vicent partint d'una visió ptolemaica del món fa veure als qui l'escolten l'edifici de tres plantes de la tradició clàssica: a la planta superior es trobava el cel (l'església), la Terra era la superfície on vivim i l'infern estava a les profunditats (on vivia el drac infernal)¹¹⁹. Finalment, no perd l'oportunitat de relacionar el drac infernal de l'Apocalipsi amb els musulmans, una clara al·lusió als que considerava, al costat dels jueus, grans enemics de la religió catòlica.

[...] Aquella mujer de el Apocalipsis vestida del sol perseguida de un dragon de siete cabezas y diez coronas huio a la soledad adonde fue alimentada por 1260 dias... era el intento de aquella orrenda bestia tragar al hijo de cuio parto se hallaba ya cercana, para acabar de una vez con generación a quien miraba con tanta envidia, *et draco stetit ante mulierem que erat paritur ut oy peperisset filius eius deboraret*; pario enfin y

¹¹⁸ Els moments del descobriment de la imatge són simultanis a altres mares de déus trobades com la Mare de Déu de la Salut d'Alghemesí o la Mare de Déu del Do d'Alfagar.

¹¹⁹ L'any 1543 s'havia publicat el llibre *De revolutionibus orbium coelestium libri*, de Copèrnic, sobre les òrbites dels cossos celestes. Al llibre es deia que la Terra no era el centre de l'Univers el que descoronava la teoria de l'Església i la seua visió de les tres plantes de la tradició: el cel, la superfície on vivim i l'infern que està a les profunditats. L'Església va incloure el llibre a l'índex de llibres prohibits.

prosiguiendo el dragon en perseguir a la mujer en la soledad siendo el hijo arrebatado para el trono le fueron dadas a ella dos grandes alas de águila conque volo al desierto, su propio lugar, y allí fue alimentada por tiempos: tiempo y medio tiempo, *et preperit filius masculum et raptus est filius eius ad deum et ad tronus eius*¹²⁰ [...]; dudo que pueda tener este enigmático texto mas genuina la interpretación que la mujer sea Maria; doilo por asentado: el cielo (en sentir de S. Gregorio) es la iglesia en aquel siglo dorado en que antes de su perdicion se hallaba nuestra España lebantandose el dragon infernal (que según todas las señas a tener tiempo vierais a la letra ser Mahoma y sus sequaces); huió la mujer a la soledad que esso era este sitio entonces, un olivar sin edificios, allí dice que tenia preparado por dios lugar seguro donde fuese alimentada por 1260 días y entendiendo estos días por años que esso pide el enigma será decirnos que avia de estar allí hasta los años de 1260; por esos años (según todas las conjeturas) salio esta sagrada imagen de la tierra.

Fra Vicent, ennoblíx la trobada de la Verge referint la decisió del papa Innocenci IV d'instituir la festa i huitena de la Nativitat de Maria. Exalta també la descoberta de la imatge a un camp d'oliveres i el seu trasllat per tres vegades a la parròquia de Sant Nicolau, encara que per tres vegades va tornar «a este lugar en el desierto». I, ràpidament, convertíx aquella llegenda popular en una súplica dirigida al llinatge dels senyors d'Alaquàs demanant-los que «para asegurarles el cielo» devien continuar ajudant al convent fins que es complen 1260 anys, encara que per ser exactes calia restar els 148 anys que la família Garcia d'Aguilar i Pardo de la Casta ja feia que ajudava a la comunitat conventual. És significatiu que fra Vicent s'apropi en el seu sermó a les llegendes mil·lenaristes que profetitzaven un món nou on els justos governarien per mil anys acompanyats de Déu. El frare deixava clar que els senyors del poble devien continuar proporcionant l'aliment anual al convent almenys durant més de mil anys.

[...] y corriendo esos mismos años, si el papa Urbano quarto instituo (a la vista del milagro de los corporales) la solemnidad de el Corpus, que fue levantar el hijo al trono, bien pocos años antes su antecesor Inocencio 4 instituo la fiesta y octava de la Natividad de Maria que oy celebramos no careciendo de misterio el ver al mismo tiempo que esta sagrada imagen fue llevada la Santa imagen a la parroquia de San Nicolas y por tres veces se volvió a este su lugar en el desierto; ved pues ahora en el desierto dice que avia de ser alimentada por tiempo que es un año; tiempos que son los años, y medio tiempo que es medio año que son tres años y medio; y por consiguiante aquellos 1260 días que digimos que haciéndolos años, es decir que si en la soledad avia de ser alimentada hasta el año de 1260 quando volvió al desierto se avia de alimentar en él otros tantos años de donde infiero que a los que previno dios para el alimento de esta Santa Casa, que no se cumplan los 1260 años no les

¹²⁰ «I ella va donar a llum un xiquet i el seu fill va ser arrabassat per al seu déu i per al seu tron».

faltara generación; después lo que dios sea servido, luego si desde el año 1543¹²¹ en que se nos començo a los hijos de Maria el darnos alimentos y aceite para esas lámparas (alimento de Maria); hasta oi solo han pasado 148 años hasta 1260 que parece asegurarles el cielo aun faltan 1112 años.

Immediatament, fa una petició clara, formal, a l'actual marquès i als seus hereus presents al temple. L'aliment necessari per al manteniment de la casa conventual dels mínims devia córrer a càrrec dels senyors del poble, els Pardos i Aguilars. I no deixa de fer un paral·lelisme entre el cognom Aguilar i l'àguila que al prestar les seues ales fa possible la salvació de la dona de l'Apocalipsi que porta al desert. I ho arrodonix parlant del poder dels senyors del poble «cuyas armas son tiçones hechos a quemar a los infieles y judíos, capitales enemigos de el hijo que parió Maria». Així doncs, l'enigma que va plantejar al parlar de la senyora que volava al desert i que en la soledat paria al seu fill, quedava resolt amb la protecció que li donaven a la imatge de la Verge les armes dels Pardo disposades sempre contra els enemics del «hijo que parió Maria». El sermó, doncs, es vinculava a les tradicions genealògiques nobiliàries que relacionaven l'origen familiar amb distintius d'origen màgic o amb llegendes que es perdien en el temps i que mai ningú podia demostrar¹²², encara que de vegades es pagara a gent perquè deixara constància d'aquells orígens familiars que la major part de les vegades eren inventats¹²³.

[...] Y por quenta de quien avia de correr este alimento? Si el texto le avemos de entender (según avemos explicado) de la salida y vuelta de esta Santa imagen al desierto, diría yo que por quenta de aquel correría el cuidado de alimentar a uno que huie a la soledad, que le presto el caballo para huir, luego manifestar el cielo que a una imagen de Maria se le dan alas de Aguila para bolar al desierto, es decir que para su alimento y el sustento de su familia, la esponia al cuidado de los pardos y aguilares, cuias alas son siguras para bolar por esos mares y cuias armas son

¹²¹ Els aliments que Jaume Garcia d'Aguilar i els seus hereus es van comprometre a donar al convent es van especificar en el document de la seua fundació (5 d'abril de 1537). Segons els protocols signats davant de Gaspar Gil els senyors devien proporcionar anualment «200 cantaros de vino, ocho caizes de trigo, doze arrobas de arroz, treinta de azeite al tiempo de la cosecha, o pasados treinta días de la colecta» (JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del s. XVIII» *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, núm. 2). Els senyors del poble complirien el compromís de la dotació d'aliments fins a l'any 1834. No arribaran a pagar els aliments als frares l'any 1835 perquè el mes de setembre d'aquell any els béns conventuals van ser nacionalitzats. No obstant, l'oficina d'amortització li continuarà reclamant aquella donació al senyor del poble fins als voltants de 1840 (JUAN REDAL, E.: «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835, *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 51-116).

¹²² MARTOS NÚÑEZ, E.: *Álbum de mitos y leyendas de Europa* (I), Universidad de Extremadura, 2001, p. 110.

¹²³ PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «Discurso sobre la antigüedad y acciones de la Casa de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p. 19-32.

tiçones hechos a quemar a los infieles y judíos, capitales enemigos de el hijo que pario Maria.

El sermó pren a continuació una direcció clara per tal de justificar els castics als jueus i a tots aquells que són considerats enemics de Jesucrist. Es declara la necessitat que el rei d'Espanya castigue els delictes i prevaricacions i també l'obligació que en el seu nom ho facen també els seus ministres. L'ortodòxia doctrinal s'exigix a tots, des del rei a cadascun dels vassalls. Tots deuen identificar-se amb la doctrina catòlica. Per això, fra Vicent justifica les dos persecucions contra els jueus mentre Baltasar Pardo de la Casta va exercir el càrrec de virrei de Mallorca¹²⁴. I no solament el justifica, també es vanaglòria de la violència emprada contra els jueus fent un joc de paraules entre el cognom del senyor d'Alaquàs, Pardo i *pardus* en llatí (pantera), l'animal ferotge que vigila la ciutat i que no pot actuar amb generositat per la reincidència delictiva comesa pels heretges. El final del text és definitiu: 'els va vèncer'.

[...] Atendiendo a los castigos que en los judíos se han hecho las dos veces que el ilustrísimo Sr. Marqués de la Casta ha sido virrey de Mallorca, no puedo escusar un texto que parece que literalmente abla de ambas ocasiones, intitulado la piedad de el castigo, primero; y la razón de el rigor conque se obro en el segundo; y de ambos inferiremos quan a propósito es su patrocinio para esta sagrada imagen que assi va huyendo de los enemigos de Jesucristo; es el texto de el capitulo 5 de Jeremias y

¹²⁴ Baltasar Pardo de la Casta va ocupar el càrrec de virrei de Mallorca dos vegades: del 26 de maig de 1775 al 22 de juny de 1678; i des del 27 de febrer de 1688 fins al mes de maig de 1691. Durant el temps que estigué a Mallorca es va intensificar la persecució inquisitorial contra els jueus. Les raons d'aquella persecució poden estar en les necessitats financeres de la corona, el dinamisme comercial dels conversos, la represa de pràctiques religioses comunitàries, l'odi... L'execució del jove Isaac López va provocar una gran commoció entre els judaïtzants. El 1677 van ser detingudes 237 persones a les quals els confiscaren els seus béns; també es van celebrar cinc autos de fe i es pronunciaren sentències contra 221 conversos que van haver de complir penes de presó. Prèviament, tots els inculpats havien confessat les seues desviacions, demanaran perdó, seran reconciliats i perdran la major part dels seus béns a causa de les confiscacions. Els béns confiscats passaran a les arques reials per a subvindre les necessitats militars d'aquells moments i també serviran per a pagar les despeses d'hospitals, cases de nens òrfens i, per descomptat, per compensar els treballs dels virreis. El 1680 l'inquisidor general, Rodríguez de Cossio serà destituït per corrupció i serà destinat a València. Uns anys més tard, el 1688, van haver noves delacions de judaïtzants que portaren a la Inquisició a celebrar nous processos: es va condemnar a 88 persones, 45 van ser relaxades, 5 cremades en estàtua, 3 els seus ossos i 37 ajusticiats (3 cremats vius). Els familiars directes dels condemnats, així com els seus fills i nets no pogueren ocupar càrrecs públics durant molt de temps. Anys més tard (1688), algunes d'aquestes persones intentaren fugir de Mallorca i van ser descobertes i empresonades de nou pel Sant Ofici. A l'auto de fe del primer de maig de 1691, 34 reus van ser condemnats a garrot vil i altres 3 seran cremats vius. (Per conèixer aquest període vegeu: JUAN VIDAL, J.: *Els virreis de Mallorca* (siglos XVI-XVII), El Tall, Palma de Mallorca, 2002; «Francisco Rodríguez de Cossio y Barreda (1643- f.s. XVII-p. s.XVIII)» *Real Academia de la Historia*. Consultat el 23 de juny de 2024; PIÑA HOMS, R.: *Letargo y dramático despertar de la Inquisición mallorquina en el siglo XVII*, p. 119; COLOM PALMER, M.J.: *El tribunal de la Inquisición de Mallorca* (1578-1700), Universitat de Barcelona, Memòria presentada per a optar al grau de Doctor, Barcelona, 2015).

dice assi *Percusit eos leo, Pardus vigilans super civitates eorum: omnis qui egressus fuerit ex eis capietur; quia mutuplicatus sunt praevaricationes eorum*¹²⁵..., *super quo propitius esse potero*.¹²⁶ Fingido pudiera ser mas de la ocasión? Castíguelos el león (esto es el Rey de España porque lo que hacen sus ministros con vos de el Rey lo hace el Rey) pero como lo hizo en Mallorca el Rey ia lo dice, siendo su vigil y alter nos en aquellas ciudades el Pardo *Pardus vigilans super civitates eoruem* el qual, al verles reincidir segunda vez, dice cómo puedo ya usar de misericordia si abusando de la primera piedad añadisteis delitos a delitos y prevaricaciones a prevaricaciones. *Percuit eos*¹²⁷.

A continuació, el frare mínim, aprofita la presència del senyor del poble per cantar les excel·lències del seu llinatge, els símbols del seu escut i justificar el seu poder de 'vicedios' com a virrei que ha sigut. Resa perquè «ardan sin fin esos tizones que sin duda son de olivo ungiendose perpetuamente con el aceite de la devoción de Maria que además alumbrarán su estirpe» mantenint la seua protecció tant al tron de la Verge i el seu Fill com proporcionant per sempre l'aliment necessari per als frares del convent.

Finalment, interpretant textos sagrats, confirma una vegada més el poder dels Pardo i Aguilar, com a panteres i àguiles. Baltasar Pardo com a servidor del rei han rebut 'la potestat' i acaba amb una conclusió davant de tot el poble d'Alaquàs on declara la necessitat de confiar en la Verge «pues si los Pardos y Aguilares tiene a su protección la familia de Maria tambien es Maria la que en su seno, protección y patrocinio tendrá siempre a los Pardos para que se vaia dilatando su casta y generación». La consciència de demostrar i lloar el poder de la noblesa, de la reialesa, és quasi una obsessió en el predicador. El consell final: la gent havia de comportar-se com a bons vassalls.

La doctrina de l'homilia s'ajusta al poder nobiliari. En cap moment, el predicador, fa menció del Consell municipal d'Alaquàs, una mena d'humil poder civil, que també devia estar present aquell dia a l'església del convent. La jerarquització social que posa en relleu era evident.

En acabar el sermó la tradició de la Verge queda legitimada. I encara que no podem conèixer els molts matisos religiosos de les persones que aquell dia escoltaren el sermó, estem segurs que tots els presents creien en la llegenda predicada i tots,

¹²⁵ «El lleó els va colpejar, un lleopard vigilant la seua ciutat; tot el que haja eixit entre ells serà apressat perquè les seues transgressions es multiplicaren...».

¹²⁶ «sobre qui podrà ser més propici».

¹²⁷ «Els va vèncer».

per generacions, la transmetrien als seus fills. La revelació escrita de la Bíblia, la teologia dels Sants Pares, la cultura grecollatina, la doctrina posttridentina, l'oposició a les desviacions doctrinals i als heretges, aporten la informació necessària per a intentar convèncer a aquelles persones que escoltaven.

[...] Pero qué Pardo era este? que aunque ay muchos cavalleros que son Pardos, ay muchos pardos de otra casta que no son caballeros. Daniel lo dira cap. 2 *Post hec aspiciebam et eve alia quasi pardus, et alas habebat quasi avis, et potestas data est ei*¹²⁸. Habla el profeta de ciertos animales que dios le manifestó en una visión y entre otros dice que vio uno como el pardo y que tenia alas como de ave (como de águila según el contexto) y a este entre todos le fue dada la potestad; luego aviendo de convenir los dos profetas, el pardo con alas de águila a quien alla se le dio la potestad de vicediós, ya que de virrey ha de ser pardo de Aquilar, ardan pues siempre y sin fin esos tiçones que sin duda son de olivo, si ya ungiéndose perpetuamente con el aceite de la devoción de Maria mientras el aceite dura, cebada en el la llama ellos no se consumen, alumbrando a su patrona Maria al paso que luciendo ilustran su prosapia [...] a un tiempo alumbran y sustentan, asisten en trono la madre y el hijo, Maria y nuestro alimento.

Sabe dios que a fuer de agradecido quisiera ahora començar a predicar; y bien digo començar porque nunca acabaría de referir lo que esta casa y sus hijos debemos a nuestros ilustres fundadores y assi concluir con decir que el consuelo que nos queda en nuestra cortedad es el tener buena fiadora en nuestra madre y patrona Maria pues si los Pardos y Aguilares tienen a su protección la familia de Maria, tambien es Maria la que en su seno, protección y patrocinio tendrá siempre a los Pardos para que se vaia dilatando su casta y generación.

Fra Vicent, acaba les reflexions sobre la lletra A de l'acròstic amb una cita del capítol final del *Cantar dels cantars*: «tenemos una pequeña hermana que no tiene pechos; ¿qué haremos por nuestra hermana el dia en que la pidan? Si ella es muro, edificaremos sobre ella una torrecilla de plata; y si es puerta, la enclaustraremos con tablas de cedro»¹²⁹. El text del *Cantar dels cantars* li servix al frare per a establir que si la Verge de l'Olivar és «mur de la nostra defensa» deuríem «adornar-la amb torres platejades i si és la porta del nostre consol devíem adornar-la amb taules de ben pintada escultura». La cita bíblica revela l'habilitat del frare mínim per a sol·licitar un regal artístic per part del senyor del poble. I de nou fa servir un recurs oratori per a demanar al marquès que pague el daurat de les columnes del retaule major del temple del convent, compromís que ja havia adquirit quan va manar fer

¹²⁸ «Després d'això vaig mirar i vaig veure un altre ocell com una pantera, i tenia ales com un ocell, i se li va donar poder».

¹²⁹ *Cantar dels cantars*, versicle 8.

les escultures del retaule d'aquell altar¹³⁰: «me prometio que en volver de Mallorca las doraria; que si ya no esta hecho es porque apenas ha podido descansar dos días en servicio (como leal y fiel vasallo de su rey)»¹³¹. Fra Vicent estava reclamant davant de tot el poble un artista perquè acabara el retaule. I era evident que volia que es mostrara la doctrina divina a través de les realitzacions artístiques que sol·licitava. Amb el retaule acabat, la formació no es limitaria, doncs, a la paraula, també adquiririen protagonisme les imatges pròpies de l'art religiós. Fra Vicent se sent animador del desenvolupament artístic del convent al demanar el daurat del retaule major. No s'oblida el frare mínim del lloc on està predicant, del temple i de les pintures i de les talles que presidixen el presbiteri. El retaule mostrava la doctrina transmesa pel predicador i es convertia en imatge visual de les històries sagrades contades durant el sermó. El púlpit, el retaule, l'altar, són components d'un gran escenari sentimental i doctrinal. Per això, el frare mínim pensava que el senyor tenia obligació de mantindre i embellir aquell espai sagrat. L'altar i el retaule major eren la seua responsabilitat; a prop, a més, estaven les tombes dels seus avantpassats. Les capelles, en canvi, eren mantingudes per famílies o per confraries. I tots s'integraven en aquella casa que també estava relacionada amb la mort. Els senyors compartixen l'espai del temple amb els qui se sotserren en ell. Al cap i a la fi, els frares són els vigilants dels difunts que esperen la resurrecció.

I acaba la reflexió amb altre text del *Cantar dels cantars*: «Yo soy muro, y mis pechos como torres; entonces fui ante sus ojos como la que halla paz». Aquest text li permet fer una altra lloança del llinatge dels Torres, estirp d'Alaquàs des de feia dos segles i que compara amb la genealogia del rei David. L'orador convertix la paraula torre, un altre cognom dels senyors, en metàfora del poder que associa una altra vegada a la Verge. Evidentment també pensaria al seu discurs amb els murs forts i les torres del Castell d'Alaquàs, la casa dels Pardo de la Casta.

[...] Dixe que trajo la paz a España como paloma Maria quando estando ya en ella

¹³⁰ Els senyors del poble devien haver pagat el retaule del temple. A la visita que Eugenio Muñoz, va fer al temple del convent als voltants de 1750 va considerar convenient anotar «...que el retablo maior tiene las armas del dueño del Pueblo» (RAH, Ms. C-20). Malauradament, l'any 1835 el funcionari que va fer l'inventari dels béns del convent de l'Olivar no va fer una relació de les pintures i escultures del retaule major. Les referències que conservem són les escrites per CASABÁN, T., *Breve descripción histórico religiosa de la villa de Alacuás*, p. 15-17; també podem trobar informació a la *Crónica de las Reverendas Madres Oblatas* que incorporen una relació manuscrita de les reformes realitzades a finals del segle XIX a l'antic convent dels mínims.

¹³¹ Baltasar Pardo de la Casta va abandonar Mallorca el mes de juliol de 1691 abans que arribara el seu succeador. Sembla que viatjà de Mallorca a Alacant tornant definitivament a València els darrers dies d'agost de 1692.

devençidaba los moros; salio con su ramo de olivo *Paci fere que manu ramus pretendit olives*¹³². *Vid pues ahora cap. 8 de los cantares al esposo: soror nostra parva et uvera non habet quid faciemus sorori nostri indee quando alaquenda est? Si murus est, effificemus super eius propugnacula argétea; si ortium est conpingamus eam tabulis cedrinis*¹³³, es decir nuestra querida ermana nos arrebató el coraçon por lo donoso: si esto hace quando es tan pequeñita que aun no tiene pechos, qué será quando ya ablara y será maior? Si ella es el muro de nuestra defensa edifiquemos sobre él torres plateadas y si es la puerta de nuestro consuelo adornemosla con tablas de bien pintada escultura, no son estas y deben ser las ansias de nuestros ilustres fundadores con su pequeñita hermana y madre? Qué tablas de mas vella escultura que ese retablo que ya le hizieron al considerarla puerta y aun puerto de todos sus naufragios y si para ser esas columnas torres plateadas solo les falta el aplicarles la plata a mas se estiende la devoción del ilustrissimo señor marques, pues a mi siendo (aunque indigno corrector de esta casa) me prometio que en volver de Mallorca las doria; que si ya no esta hecho es porque apenas ha podido descansar dos días en servicio (como leal y fiel vasallo de su rey) Pero oygan lo que responde la esposa, a los amorosos deseos de su amante esposo y en él a la devoción del Sr. Marqués, *ego murus, et hubera mea sicut turris exquo facta sunt coram eco quasi pacem reperiens*¹³⁴, fue decir aunque me ven tan pequeña, sepan que soi un muro fuerte y que no solo tengo pechos si que son tan grandes como dos torres desde que sali de la tierra con el olivo como anuncio de la paz.

Tened señora que nos entiendo si los hijos en frase de la escritura son los pechos de la madre vos solo mostrais un pecho pues solo mostrais un hijo; luego sola una torre que de padres a hijos es la torre de David. *Turris David* dónde pues está la otra torre del otro pecho? *Uvera mea sicut turris*¹³⁵ dónde? En el mui illustre señor D Jayme de Aguilar y Torres y sucesivamente (como en la genealogía de David) en todos sus descendientes.

Després d'aquesta declaració de fidelitat als senyors del poble, l'esborrany queda interromput. Malauradament, el text queda inacabat quan inicia el comentari de la darrera lletra de l'acròstic, la R. Fra Vicent solament escriu una línia:

[...] La ultima la R, la Rosa que bendice el pontífice y la da a un príncipe y Maria en esse viril...

¹³² «gairebé tan fàcilment com una branca d'olives amb la mà».

¹³³ «Tenim una germana xicoteta que no té pits; què farem a la nostra germana quan ella parli? Si ella és mur, edificarem sobre ell un palau d'argent; si fora porta la guarnirem amb taules de cedre».

¹³⁴ «Jo soc mur, i els meus pits com a torres des que vaig anar als seus ulls com la que troba la pau».

¹³⁵ «El meu pit és com una torre».

El breu text conservat ens deixa entreveure la relació entre el color roig de la rosa i la sang de Jesucrist. No obstant, l'única línia escrita es referix a la rosa d'or, distinció que el papa concedix a reis, prínceps i personatges destacats. Va ser el papa Lleó IX el que creà aquesta distinció l'any 1049. Es tracta d'una rosa feta d'or i inserida, generalment, en un florer d'argent, que representa a Crist¹³⁶.

La rosa des de l'Edat Mitjana també és el símbol de les verges, de la Verge Maria, i de l'amor diví. Les darreres paraules del text deixen entreveure la relació entre Maria i l'hòstia consagrada que es guarda al viril. I de nou, l'inici del relat «la rosa que bendice el pontífice y la da a un príncipe...» ens posa de nou davant d'un relat simbòlic i al·legòric que no sabem si aquells llauradors i ollers arribarien a comprendre. El papa, els reis i prínceps apareixen de nou al sermó. Segurament voldria insistir en aquells que feien complir l'ortodòxia religiosa catòlica com a símbol de l'aprovació del control doctrinal per part de l'autoritat.

No coneguem els arguments que el frare mínim va deixar per al final del sermó encara que intuïm que al parlar de la rosa que simbolitzava a la mare de Déu continuaria remonent als assistents cap a uns sentiments que des de feia segles els feia confiar amb la imatge de la Verge.

EPÍLEG: LES CONSTRUCCIONS RELIGIOSES DE FINALS DE SEGLE A ALAQUÀS, L'ELECCIÓ DELS PREDICADORS, LA REDACCIÓ D'UN SERMÓ, EL RECONeixEMENT SOCIAL, LA PROFECIA INCOMPLIDA I UN LLIBRE

Quan el 8 de setembre de 1692, fra Vicent, acabà de predicar el sermó sobre la Verge de l'Olivar es va sentir content. Estava segur d'haver aconseguit l'atenció i l'interés de tot el poble i, a més, havia tingut també l'oportunitat de demanar-li al senyor, Baltasar Pardo de la Casta, que acabara d'embellir el retaule de l'altar major del temple del convent. Sabia que les representacions artístiques barroques servien per a facilitar la llavor pedagògica de l'Església. Les persones nobles també havien adoptat el barroc com un estil que demostrava el seu poder i amb tota seguretat, Baltasar Pardo, havia quedat convençut. La sumptuositat i solemnitat de l'ornamentació de les esglésies, dels seus retaules, de les pintures i escultures que es mostraven en ells actuava de propaganda per a la difusió de les doctrines postridentines, però també de tots els benefactors que propiciaven

¹³⁶ Se la considera un sacramental, ja que rep del papa el Quart Diumenge de Quaresma una benedicció especial, la unció amb el sant crisma i una incensació.

la seua construcció. Construir esglésies, renovar-les, ornamentar-les segons les noves corrents artístiques s'havia convertit en una pràctica admirada per l'Església i els prínceps i nobles catòlics que sabien que les reformes, els esgrafiats, els nous paviments, les pintures dels retaules... donaven solemnitat a les esglésies. La gent del poble, el seu senyor, el rector de la parròquia, els frares del convent, mitjançant les reformes o la decoració dels seus interiors demostraven un principi d'organització social encara que fóra per posar-se d'acord en la construcció d'un retaule o en la reforma d'un temple. A més, els senyors que ajudaven a pagar algunes de les obres també adquirien popularitat i els símbols del seu llinatge i poder apareixerien per sempre en les reformes ornamentals que es feren.

Així, el dia 29 de setembre de 1692, el senyor d'Alaquàs, a través del contracte signat aquell dia, dona un espai per a la construcció del cor de l'església de l'Assumpció d'Alaquàs on es va obrir una finestra que comunicava el seu palau amb el temple parroquial. Quan estiguera acabat podria seguir les cerimònies religioses des de casa. L'ornamentació de la testera del cor, igual que la part superior del retaule del convent, podrien portar els símbols que recordarien al senyor.

Doncs bé, és significatiu que vint-i-un dies després què el frare mínim fra Vicent Pastor predicara aquell sermó on va demanar l'ornamentació del retaule de l'església del convent, es produísca un fet artístic que marcarà durant desenes i desenes d'anys la història d'un altre edifici d'Alaquàs. El 29 de setembre de 1692 se signà un contracte entre el rector i parroquians de l'església de l'Assumpció i l'obrer que anava a fer les obres d'ornamentació de la dita església¹³⁷. Encara avui les formes corbes i la intensa agitació de l'ornamentació de l'església de l'Assumpció, mitjançant les obres que es van fer els mesos següents de pronunciat aquell sermó, ens continuen produint un efecte de sumptuositat i solemnitat¹³⁸. La finalització del retaule del convent és

¹³⁷ HERNÁNDEZ GARCIA, A.: «L'afirmació religiosa i senyorial. Edificis que van marcar la identitat d'Alaquàs i els seus protagonistes. Segles XIV-XVII» *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, doc. XX, p. 84-90, (volem agrair a Adrià Hernández la recerca incansable de documents que ens ajuden a conèixer la història d'Alaquàs); ALGARRA PARDO, V.M., BERROCAL RUIZ, P.: «La sacristía y nave oeste de la iglesia parroquial de La Asunción de Alaquàs. Estudio arqueológico de estratigrafía muraria», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, 2016, p. 26-27.

¹³⁸ Probablement, les obres de restauració del temple de l'Assumpció s'acabaren l'any 1694 que és la data que figura entre els esgrafiats de l'església.

una conseqüència d'aquella homilia. La reforma de l'església de L'Assumpció probablement també¹³⁹.

La fama de fra Vicent era evident. L'any 1693, serà elegit per predicar el tercer diumenge de Minerva en l'església de sant Martí de València. Ell mateix ens referix els costums que se seguïen per elegir els oradors sagrats. En primer lloc, ens conta la incertesa en l'elecció dels predicadors i, per tant, evidenciava la falta de temps que aquests tenien per preparar-se el discurs:

[...] me llevo el dia 19 de deziembre de el año 1693 al Templo y Parroquia de San Martín, Sagrado Teatro donde se representan estas lastimosas ansias, con los más vivos afectos de nuestros coraçones, y poniendo la atención para oir y saber qué Predicador sería el de el dia siguiente por la mañana (que por ser Domingo de Minerva, no estava en el cartel) oi que me nombraron a mi, estando yo bien ageno de tal empeño... sin saber yo que corria por mi cuenta el averlo de predicar...¹⁴⁰.

El fet de tindre solament unes poques hores per preparar-se el sermó l'endemà, ens fa pensar en què cada orador s'especialitzava en una temàtica, en un «assumpte». Així, la gent esperava que parlara aquell dia sobre la «Magestad

¹³⁹ Són les darreres obres que es van fer en vida de Baltasar Pardo. El 10 d'agost de 1693, no trobant-se bé va fer testament deixant com a hereu al seu fill major, Pere, batle general de la Ciutat i Regne de València. Al testament deia que volia «...ser soterrat en la mia sepultura de la Iglesia del convent de nostra senyora del Olivar de la Religió del Gloriós Patriarca Sant Francesc de Paula en dita mia vila de Alaquàs vestint lo cadàver a lo hàbit de dita religió que sia pres del mateix convent donant la almoyna acostumada y que dit cadàver sia portat a dit convent ab sola assistència de sis capellans de Parrochia en que moriré sens pompa alguna» (ARV. *Divers*, Casa d'Alaquàs, Caixa 15, ex. 415). No obstant això, pocs dies després de redactar aquell testament, el seu fill, Pere, batle de la ciutat de València «... le tiraron detras del convento de San Cristoval un caravinaço del qual le cortaron un brazo y a 20 dias murió». Baltasar Pardo encara es va preocupar que el seu fill Joan succeïra al seu germà en el càrrec de Batle de la ciutat. Finalment, el 13 de setembre de 1694 signà el darrer testament en el qual deixava com a hereu al seu segon fill, Joan Pardo de la Casta. Les persones que nomena com marmessors d'aquelles darreres voluntats donen fe de l'alt nivell social que havia aconseguit la família: «el marqués de Ariza, del Consell de Sa Magestat en el Supremo d'Aragó, cunyat meu; el comte de Cardona, lloctinent de sa Magestat en l'administració de la Orde de Montesa, cunyat meu; el comte de la Granja, Gran Castellà d'Amposta; el il·lustre comte de Priego, mon gendre; el noble Gines Rabassa de Perellós Pardo de la Casta, de l'hàbit d'Alcantara, mon nebot [fill del marqués de Dos Aigües]. Del primer testament va ser marmessor D. Jayme de Palafox i Cardona, arquebisbe de Sevilla, el seu cunyat. Baltasar va morir el 13 de setembre de 1695. La informació anotada figura a diferents caixes de la secció *Divers*, Casa Senyorial d'Alaquàs: Caixa 1, ex. 1 (testament de Baltasar Pardo – 1693-, també Caixa 3, ex. 83-89); Caixa 1, ex. 44 (declaració de successió en el majoratge per mort de Baltasar Pardo -1695-); Caixa 10, ex. 316 (nomenament de Bayle General de la Ciutat i Regne de València); Caixa 15, ex. 415 (testament i llistat de marmessors).

¹⁴⁰ PASTOR FERNÁNDEZ, V.: «*Aliento con que respire ensu (sic) mayor congoja la española monarquia*» consagran su autor Fr. Vicente Pastor y Fernández, lector iubil. Del Orden de los Mínimos de S. Francisco de Paula, Regente de estudios que fue definidor y compañero en Oficio de Provincial que ha sido, Corrector dos vezes en el R. Convento San Sebastian de Valencia y ahora Vicario General Ordinario de Cerdeña. Con licencia, En Valencia: Por Diego de Vega, enfrente la Diputación. Año 1699. (Biblioteca Universidad de Granada).

de Christo Sacramentado» que era el tema sobre el que se sentia més preparat. No obstant això, amb el desig de «oir la viveza de las razones y ternura de las palabras, con que los Oradores movemos al Auditorio», i amb la intenció de sorprendre els fidels i aconseguir «la intercession de la Emperatriz de los Cielos» es va atrevir a predicar que el rei Carles II abans de complir-se tres anys tindria un fill. Va sorprendre tant a l'auditori que al finalitzar li pregaren que aquell sermó el donara a la impremta perquè es poguera difondre entre la gent que no havia pogut assistir aquell dia a l'església¹⁴¹:

[...] Prediqué en fin; y en congoxa tan comun, fueron de tanto alivio las razones con que asseguire que Dios (aunque tardasse algo) avia de llenar nuestros deseos y con singularidad aquellos con que probé o conjeturé que dentro de tres años; esto es en el Año de 96, o a mas tardar en el de 99, en que aora nos hallamos (con el favor de Dios) tendríamos Principe i que me instaron diesse a la Prensa el sermón, para que se hiziese a todos universal el consuelo, pues era el del consuelo general¹⁴².

Encara a finals de 1699, aquella profecia sobre que al rei li naixeria un hereu abans de tres anys perseguia al frare mínim que al llibre que estava acabant de redactar i que havia dedicat al rei Carles II es veia obligat a prolongar aquella profecia no complida:

[...] Aunque ya estamos en los fines de el año 1699, en que se cumple el ultimo plazo que prometí en mi sermón: el Texto de que hize premisas para estas conclusiones, dilatada confianza hasta el año 1706...¹⁴³.

Predicar en el gran teatre del temple sobre un assumpte que estava lluny de la temàtica de la qual se sentia especialista ens fa pensar que la gent admirava la sorpresa a les paraules de l'orador i, evidentment, la profecia sobre el temps que el rei tardaria a tindre un hereu es convertiria en una notícia molt comentada els dies següents. Per descomptat el frare parlava sobre preocupacions de l'època com la successió de Carles II que devia ser tema de conversa de molta gent, però també ens fa veure l'autoritat d'un membre de l'església per atrevir-se a fer una profecia. Segurament el sermó no podia separar-se de les preocupacions socials o polítiques del moment i els membres de l'església eren els únics que podien profetitzar el futur.

¹⁴¹ «Habiendo sido uno de los que predicaron en aquel Septenario, lo fui en oírle su sermón...., fui uno de los que lo instaron que lo imprimiese... (Fra Manuel Sánchez de el Castellar..., predicador de su Magestad...).

¹⁴² *Ibidem*, p. 5 («Dedicación a su Magestad...»)

¹⁴³ *Ibidem*, p. 11 («Dedicación a su Magestad...).

Fra Vicent Pastor va ser un predicador reconegut. L'any 1699, segons ell mateix ens referix, al llarg de la seua carrera com orador sagrat, havia predicat 1490 sermons «que ofrezco a V.M. y tengo predicados». Els mèrits com orador li van possibilitar escriure un llibre on es va presentar com a «perpetuo orador». El llibre li'l va dedicar al duc de l'Infantat, senyor de la vila d'Aïora, el seu poble de naixement:

[...] Ya en tiempos pasado, en Ayora, villa del Patrimonio de V. Exc. Y patria mía, experimentaron mis Padres y Abuelos los favores de los Ascendientes de V. Exc. A quienes sirvieron como vassallos afectos y leales. Su menor capellan, afecto siervo y perpetuo Orador¹⁴⁴.

I al pròleg d'aquell llibre, els seus companys mínims, fra Juan Bautista Català i fra Josep Forés¹⁴⁵, definixen què entenien per un bon sermó:

[...] Solo diremos que dicha oración, panegrica en obsequios reverentes de Chisto Sacramentado... nos ha causado admiración en sus discursos tan discretos, tan fundados, tan ajustados al Evangelio y tan llenos de erudición y doctrina en Assumpto tan estraño... Aviendo mirado y administrado dicha Oracion... se puede llamar Eloquencia pues todos al leerla se admiran... Y si la mayor valentia de el ingenio està en ajustar y unir en una Oracion lo deleytable y util... el autor ha conseguido esta felicidad en la Oración... Primeramente se propone el Asumpto con sus circunstancias... Después le texe el Orador de tanta variedad de Historias humanas y Sagradas, de versos, sentencias, y discursos sutiles, que todos como abejas en un florido Pensil hallaran en tanta variedad de flores mucho que gustar...¹⁴⁶.

Així, el sermó es predica també com una forma d'aconseguir un reconeixement econòmic, de vegades l'únic quan es viu a un convent; per tant, l'eixida a predicar era una forma d'aportar diners a la comunitat conventual. Deixar de predicar podia suposar un greu problema per a l'economia del qui l'escrivia i dels seus companys:

[...] Yo fui en oírle su sermón uno de los que le instaron que lo imprimiese... constandome el afany con que escribí y que aviendo de ocuparle todo en la lección de las historias, avría de negarse a las tareas del Púlpito, quando no tiene mas medios

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 22 («Dedicatòria al excel. Príncepe y duque y marqués de Cenete...»).

¹⁴⁵ Juan Bautista Català i Josep Forés redactaren la censura del llibre publicat per fra Vicent Pastor per orde del general de l'orde dels Mínims, fra. Josep Gasch. Tots dos eren lectors jubilats de l'orde i havien estat diverses vegades correctors del convent de Sant Sebastià de València.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 1-2 («Censura de los reverendos padres frey Juan Bautista Catalá y fray Josep Forés»).

para la subvencion de lo forçoso aun en quien vive en Claustro, y mas en la Religión donde graduandose los assentos por el ingreso en ella: los Jubilados por jubilados no tienen mas preheminiencia que cualquiera de los otros sacerdotes, ni mas regalo, ni aumento en la pitança de Pescado que qualquier Novicio...¹⁴⁷

Fra Vicent Pastor va ser un predicador famós a la València de finals del segle XVII. Va difondre quasi mil cinc-cents sermons i es va preocupar de deixar escrits molts d'ells. Va ser conscient de que allò que escrivia tenia el reconeixement de la gent que l'escoltava. I al llarg de la seua vida professional de predicador sempre intentarà convèncer a l'auditori d'acord amb les formes retòriques que havia après al llarg de tants i tants sermons predicats. Els gestos, les paraules persuasives, els canvis de veu, acompanyaran els seus discursos. Les opinions expressades als sermons hem comprovat que recollien fidelment la doctrina posttridentina. Precisament era aquesta ortodòxia doctrinal i la forma de comunicar-la la que durant aquells anys convertiren a fra Vicent en una celebritat.

CONCLUSIONS

- El sermó predicat a Alaquàs el 8 de setembre de 1692 està dedicat a la Verge a la qual es considera reina, protectora dels navegants, mestra, preceptora, salvadora dels captius, immaculada... Fomentar la devoció a la Verge va ser el motiu principal del sermó. La teologia i la mitologia, s'utilitzen al púlpit per a explicar els continguts doctrinals. El predicador té un interès social, polític, religiós i econòmic quan predica.
- La Verge es convertix en l'assumpte fonamental de la predicació pel seu significat per a la salvació dels cristians. La doctrina sobre la Immaculada Concepció impregna el sermó. El predicador resalta la materialització històrica de la presència de la Verge baix l'advocació de l'Olivar. El missatge religiós local és evident: la Verge de l'Olivar empararia a tots els seus fidels en moments de perill. El sermó considera a la Verge protectora dels catòlics davant els perills i les creatures monstruoses que poblen l'infern.
- El sermó es predica un dia de festa. Tota la comunitat rural d'Alaquàs hi és a l'església del convent dels mínims, fins i tot el seu senyor. La festa és un moment de cohesió social. També representa la creació cultural més important de l'any. Les tradicions, els actes i els costums que es practiquen són coneguts i aprovats per tots. Es demana permís per celebrar la festa i els diners es

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 1-2 («Aprobación de el Reverendísimo P.M. Fr. Manuel Sánchez de el Castellar..., predicador de su Majestad, Definidor General por la provincia de Valencia de la Orden de Nuestra Señora de la Merced...»).

gasten en focs d'artifici, sermons, cera, música, oli per les llànties, jocs, etc. El predicador aprofitarà el sermó del dia de la festa de la Verge per donar lliçons doctrinals sobre els comportaments privats i comunitaris de la gent del poble.

- El text de l'homília oferix l'oportunitat de reconstruir l'escenografia del moment de la predicació: l'espai del temple, el so de les paraules del predicador, les imatges dels assistents. Podem imaginar-nos també els olors, les llums o la música que recrearia aquell ambient fascinant.

- El sermó és un reflex de la societat de l'època de la Contrareforma i de la seua realitat. És un discurs de contingut moral i religiós que predica un sacerdot davant dels fidels durant les celebracions del dia de la Verge de l'Olivar. Té un valor didàctic. Els recursos oratoris de la ironia, la por, el drama, l'humor..., es donen per ben emprats si s'aconsegueix l'educació doctrinal del poble. La festa de la Verge és un gran ritual col·lectiu. La fe catòlica, les manifestacions i costums pietoses s'exigixen a les persones que el dia de la Verge de l'Olivar escolten el sermó. Calia complir amb la doctrina, la tradició i la devoció.

- El contingut del sermó és una estratègia del poder. El text defensa a la monarquia, a la noblesa i a l'església. Calia també obeir al senyor del poble, al rei i als representants de l'Església. El poble ha de comportar-se com a bon vassall. El senyor d'Alaquàs està present al sermó. L'orador el reafirma com a senyor, protector, defensor 'vicediós'... En cap moment, durant el sermó, el frare fa una crítica a aquesta concepció social i religiosa.

- La celebració de la festa de la Verge de l'Olivar ajuda a construir la identitat religiosa i familiar d'Alaquàs a través de la tradició. La trobada singular de la xicoteta imatge de la Verge i els símbols propis d'aquell moment (la campana, el llaurador, els bous, l'espai físic de la trobada, la gent, els ritus i celebracions al llarg del temps) creen un relat que tots coneixen i transmeten durant generacions fins a convertir-lo en un símbol únic, identitari del poble. Els senyors, els frares del convent, els vassalls, formen part d'aquesta identitat única. Ells sols tenen dret a la protecció de l'advocació de la Verge de l'Olivar i tots ajudaran a fomentar la seua devoció. La narració del passat, la història repetida i celebrada, ajuda a justificar la identitat local. Aquesta justifica el gran arrelament de les festes populars locals.

- Les teories teològiques que es prediquen es recolzen en representacions teatrals que intenten fer més comprensibles la relació de la divinitat amb el poble que escolta el sermó. La cultura religiosa del predicador és clàssica. Beu de les

fonts de l'Antic i Nou Testament. Les cites del sermó s'extrauen dels acudits cèlebres dels autors clàssics i de la Sagrada Escripura. Els textos bíblics; els llibres dels Sants Pares, els doctors i sants catòlics; les referències mitològiques; els Evangelis o les visions imaginatives del pas del mar de la imatge de la Verge, el pas del mar del lleó, de l'àguila, de la rosa, els dracs, etc., li servixen al frare mínim per donar explicacions ingènues, però molt "visuals", de la paraula revelada. En cap moment sembla que el predicador té interès a relacionar les proposicions dogmàtiques pròpies de l'Església de la contrareforma amb els coneixements científics de l'època. No obstant això, a la seua catequesi posa exemples mitològics que relaciona amb l'experiència quotidiana elemental dels que l'escolten. La salvació s'aconsegueix mitjançant el compliment de la doctrina de l'Església. L'homilia és, doncs, una instrucció.

- Es busca la representació d'una idea a través d'objectes, símbols, signes, figures, imatges, que repercutirien en la memòria del qui escoltaven. El pas del mar és una constant en el sermó com un atribut de la Verge reflectit en els símbols, com l'àguila i la rosa, que expliquen la reialesa de la Mare de Déu. Fra Vicent també fa referència als comerciants i viatjants que travessen el mar per portar or i argent. Es fa molt explícit el coneixement del món geogràfic com a mostra del món real.

- A la predicació observem que el frare partix d'una nova consciència geogràfica del món. Nomena el continent africà, també l'Índia, les Índies, els oceans, Barbaria..., encara que associa aquests noms amb lleons, llacs amb aigües perilloses, tempestes, corsaris, etc. Per tant, encara que els noms geogràfics siguen testimoni d'una nova mentalitat, pensem que les històries que es contenen des del púlpit referides a ells encara estan molt influïdes per les pors i fantasmes d'èpoques anteriors.

- Es col·loca la teologia en el púlpit per tal d'explicar els continguts doctrinals; també la mitologia. No sabem si els fidels que escoltaren aquell sermó comprendrien el significat de les paraules de fra Vicent. Probablement, demostrarien molta curiositat. El frare barreja els àmbits de la pietat i de la fe amb la seua observació, experiència sensorial, cultura personal i sensibilitat. També es busca la sorpresa per captar l'interès; per això, és de destacar les moltes cites que es fan d'animals fantàstics o mitològics. L'homilia també ens permet interpretar les condicions humanes de la gent que l'escolta quan es referix al rescat dels captius, les tempestes o també l'odi als musulmans i als jueus. Al sermó es combina la por i l'esperança intentant sempre promoure emocions en l'auditori.

- El senyor del poble està present aquell 8 de setembre al temple del convent. Les al·lusions directes a ell, les vegades que nomena el seu nom, els cognoms,

els càrrecs que ha ostentat, els fets en els quals ha participat ho acredita. El predicador reconeix en ell el poder oficial. Demana per ell obediència per part de tots els que escolten. A canvi, suplica les mercès que també té el deure de concedir. En el senyor, virrei de Mallorca fins feia poc i justicier dels heretges jueus de l'illa, es reconeix a la monarquia. Els regals que s'esperen d'ell han d'estar al nivell del seu poder.

- Es predica i es requereix el triomf del catolicisme contra els heretges encara que allò comporte castics i violència contra ells. La violència està implícita a la predicació. La persecució contra els jueus o contra els musulmans es justifica en tot moment. L'actuació del virrei de Mallorca, Baltasar Pardo, contra els jueus es presenta com un acte de justícia gens reprovable.

- El predicador elabora el contingut del sermó a través d'un recorregut lingüístic, un acròstic (olivar). La resolució del joc lingüístic està molt meditat; facilitarà que es recorde i s'aconseguiran els efectes pietosos desitjats. Fa servir imatges, emblemes en realitat, per explicar conceptes. El sermó es destina a l'ensenyament i amb tota seguretat aquelles imatges i jeroglífics ajudaven a recordar. La doctrina podria entrar pels ulls o per la imaginació. L'enginy, la teatralitat de l'exposició li proporciona una gran varietat d'animals fantàstics i terribles que relaciona amb l'infern; la majoria amb la por i l'autoritat. El llenguatge mitològic és complex. Els animals fantàstics li servixen sempre com al·legories de sentits ocults, unes vegades benefactors i altres vegades perilloses. Proverbis, acudits, cites, endevinalles, refranys, gloses, faules... ajudaran a predicar el missatge del discurs.

- La influència personal de fra Vicent Pastor sobre el senyor i el poble que l'escolta és inqüestionable. Algunes obres artístiques fetes a Alaquàs a finals del segle XVII és probable que es deguen a aquesta influència.

- El poble d'Alaquàs està present: homes, dones, xiquets i xiquetes. Tots reben amb silenci el sermó. L'anonimat dels qui l'escolten es fa present al llarg de la lectura; no podrem arribar a conèixer mai la seua opinió sobre aquell sermó..., encara que més de tres-cents anys després d'aquella prèdica es continua celebrant la festa de la Verge de l'Olivar.

ANNEX I

SÍMBOLS, CELEBRACIONS, FIGURES I NOMS AL·LEGÒRICS EMPRATS AL SERMÓ¹⁴⁸

Adonis. En la mitologia grega havia nascut d'un arbre i passava un terç de l'any baix terra i la resta del temps es remuntava a la llum per unir-se a la deessa de la primavera i de l'amor. Els poetes hel·lenístics representaven a Adonis educat per les nimfes i casant o tenint cura del ramat en el camp o en un bosc. Moltes llegendes de flors van lligades a la història d'Adonis, especialment la de la rosa. Es conta que la deessa Afrodita acudint a socórrer a Adonis que estava ferit es va clavar una espina al peu i la seua sang va donar color a les flors que li foren consagrades. La llegenda també diu que Afrodita va derramar moltes llàgrimes a la mort d'Adonis, tantes com ell gotes de sang. I de cada llàgrima va nàixer una rosa.

àguila. 1. Símbol de Crist en les altures. «Au que s'eleva sobre els núvols i mira fixament el sol». Símbol del poder: «Reina de les aus» que «...Pasa el mar por lo alto y dilatado de su vuelo...». També «...se la vio misteriosamente subir de el mar». 2. Imatge associada a la Verge de l'Olivar: «...si el aguila forma su nido de los olivastros que se crian en los montes, en las concavidades de las peñas, en lo oculto de este sitio que todo es peña, fue el nido por mas de quinientos años de esta sacrada imagen de Maria [del Olivar]». 3. Símbol de Maria com a signe de la victòria contra els éssers tenebrosos: «El aguila tiene por capital enemigo al dragon sujetandole a sus pies... siendo el dragon infernal vencido por el aguila Maria...». 4. Divisa dels Aguilar, senyors d'Alaquàs.

aigua. Element que per les seues propietats simbòliques apareix repetidament en el sermó. L'aigua apareix referida als naufrags: «Maria cuando

¹⁴⁸ Per a l'estudi de les figures mitològiques, símbols, al·legories, imatges, etc., que es contenen al sermó poden consultar-se els següents estudis: GRIMAL, P.: *Diccionario de mitología griega y romana*, Ediciones Paidós, Madrid, 1981; MARTOS NÚÑEZ, E.: *Album de mitos y leyendas de Europa* (I), Universidad de Extremadura, 2001; MONCLOVA GONZÁLEZ, F.J., PÉREZ CAMACHO, A.M.: *Diccionario de Arte Cristiano*, Ediciones Trea, Gijón, 2022. ROSSI, L., VALSECCHI, A. (Drs.): *Diccionario enciclopédico de Teología Moral*, Ediciones Paulinas, Madrid, 1986. TULLO GOFFI, S. (Dir): *Nuevo diccionario de espiritualidad*, Ediciones Paulinas, 1985.

socorre a los míseros navegantes vuelve llena de agua..., ha entrado en las aguas asta lo mas profundo de su suelo...». L'aigua, el mar, demostra el poder salvífic de la Verge que lliura «...dels naufragis»: «De las ausencias que haceis, bastantes indicios dais, pues llena de agua llegais quando al altar volveis: Mostrando que sois del Mar Norte en noches tenebrosas...» (*Gozos a Nuestra Señora del Olivar que està en su convento de Alaquàs*).

aliments de Maria, aliments per al convent de l'Olivar. Analogia entre la dona de l'Apocalipsi que representa a la Verge Maria i que deu ser alimentada al desert durant 1260 dies i l'aliment que els senyors d'Alaquàs s'obliguen a donar al convent per sempre. El predicador reclama: «que si en la soledad avia de ser alimentada asta el año de 1260 quando volvió al desierto se avia de alimentar en él otros tantos años, de donde infiero que a los que previno dios para el alimento de esta Santa Casa, que no se cumplan los 1260 años no les faltara generación... luego si desde el año 1543 en que se nos començo a los hijos de Maria el darnos alimentos y aceite para esas lámparas (alimento de María)... hasta oi solo han pasado 148 años hasta 1260 que parece asegurarles el cielo aun faltan 1112 años».

aurora. 1. Llum que precedix immediatament a l'eixida del sol. Aquesta primer hora del dia es descriu al sermó de forma literària: «hora dorada o la hora de oro» que... «madruga y se levanta antes que salga el sol que es su hijo». 2. És un títol de la Verge Maria que precedix a Crist-Sol: «La aurora aciendo veces de madre, nos pare el sol conque aquello que los poetas gentiles fingieron de la aurora y el sol hallamos de Jesucristo y Maria». La Virgen «... destierra la sombras» i «desde que comenzó a concebirse començo también a sentirse preñada de el sol de Jesucristo»; «... se habla de dos salidas de Maria al mundo: la una con la aurora y la otra como María»; «... a la segunda salida que hace María como aurora la llama resurrección»; «...de la aurora nace el sol... y Christo nace como el sol de los braços de la aurora».

blat (gra). Representació de Jesucrist i també de la Verge : «se corona Maria de el grano que en Belén , casa del pan, nació entre las pajas...».

Calprino. Segurament es referix al deu *Pan* que en la mitologia grega era

reconegut com el déu dels pastors, els ramats i els camps. Era conegut pel seu aspecte caprí. Les seues cames acabaven en peülles.

campana. 1. Objecte litúrgic que té molts significats simbòlics: la campana baix de la qual es va trobar la Verge de l'Olivar, segons la tradició, tenia la forma d'un vas invertit. 2. Element doctrinal associat «...al segon naixement de la Verge: ...dos veces nació María, la una de las entrañas de Santa Ana y la otra (siendo el utero una campana) nació de las entrañas de la tierra...». 3. Metàfora retòrica que serveix per representar la corona de metall de la Verge: «es bien que se halle en Maria ser su segunda corona de metal que lo fue aquella campana que por tantos siglos en las entrañas de la tierra le servia de corona».

carro del sol. En la mitologia clàssica, el déu Helius (sol) era imaginat com un home jove coronat amb una aurèola brillant que cada dia conduïa pel cel un carro arrossegat per cavalls.

cérvol. Animal salvatge que té diferents simbolismes. En el sermó de fra Vicent sembla que representa a un animal perseguit per un ésser terrorífic; vindria a ser un símbol de l'ànima perseguida pel dimoni.

colom. Símbol de la Verge Maria: «...Maria unida con Jesucristo y unien-donos con Dios trae el ramo de la oliva en la boca como paloma, por diosa del amor y signo de la paz» o «...trajo la paz a España como paloma Maria cuando ya en ella desvencijaban los moros»; o «salió con su ramo de olivo...». 2. Símbol de l'Esperit Sant.

corona. Distintiu del poder de l'emperador: «...Como armas – el león-que son de la española corona es necesario que pasen el mar». «Los emperadores la reciben [la corona] tres veces: la primera es de paja, la recibe en Aquisgran a donde le eligen..., la segunda es de hierro; esta la recibe en Monça o Milán, la tercera y ultima es de oro y esta la recibe en Roma de mano de el pontifice». El predicador també elabora una analogia entre la corona de palla i la primera 'coronació' de Maria: «...guardando el orden de las coronas imperiales guardo tambien el orden supuesto que en lugar de la de paja, se corona Maria de el grano que en Belén, casa de pan, nació entre las pajas...».

creu. És símbol del crucificat i de la història de la salvació.

Cupido. Fill de Venus i Mart (Afrodita i Hermes) i segons la mitologia grega era conegut amb el nom d'Eros, deu de l'amor. De vegades se'l representa com un xiquet, unes adornat amb unes ales; altres vegades sense elles. Cupido inflama els cors amb una torxa o els fereix amb les seues fletxes.

desert i trobada de la Verge de l'Olivar. El desert és el símbol de la soletat. És el lloc solitari on es refugia la dona de l'Apocalipsi «per 1260 dies»; també la petita imatge de la Verge de l'Olivar en sentit figurat es refugia al desert: «... y entendiendo estos días por años que esso pide el enigma será decirnos que avia de estar allí hasta los años de 1260», «...en la soledad había de ser alimentada hasta el año 1260...»; «por estos años salió esta sagrada imagen de la tierra... no careciendo de l'Apocalipsi para poder tener a su hijo y ser alimentada». La dona de l'Apocalipsi es relaciona amb Maria. El predicador, a més, construeix una analogia entre el desert de l'Apocalipsi i el desert que era Alaquàs durant el moment en què la Verge «huio a este sitio entonces, un olivar, sin edificios, allí dice que tenia preparado por dios lugar seguro donde fuese alimentada»; i concreta la llegenda definitiva de l'arribada de la Verge a Alaquàs: «...misterio el ver al mismo tiempo que esta sagrada imagen fue llevada a la parroquia de San Nicolas y por tres veces se volvió a este su lugar en el desierto...».

Diana. Deessa romana identificada amb Àrtemis. Se la identificava amb els boscos i la naturalesa salvatge.

dimoni. 1. Nom genèric dels àngels expulsats de la presència de Déu a l'infern. Són els adversaris dels creients: «...Nos advierte de las ansias conque el demonio nuestro adversario asimilandose al leon en lo espantable de sus rugidos ba dando vueltas alrededor para ver de quien podrá hacer presa». 2. El dimoni s'assimila també a animals com el lleó: «llamando S. Pedro león al demonio...».

dona de l'Apocalipsi. Imatge simbòlica que representa a una «mujer vestida del sol perseguida de un dragon de siete cabezas y diez coronas que huio a la soledad adonde fue alimentada por 1260 dias...». El drac vo-

lia menjar-se al xiquet que anava a parir: «era el intento de aquella orrenda bestia tragar al hijo de cuio parto se hallaba ya cercana para acabar de una vez con generaci3n a quien mirava con tanta envidia...». Les interpretacions de l'època del Barroc han vist en aquesta imatge a la Verge Maria i la seua Immaculada Concepci3.

drac. Criatura infernal «vencido por el aguila Maria».

emperador. Títol de gran dignitat: «solo el emperador es el sol aquí en los otros reies como astros inferiores...» que està «...siempre en continuo movimiento para ayudar a los que tienen la ra3on por mar y por tierra».

empíreo (impireo). En la cosmologia antiga, cel o esferes concèntriques en què es mouen els astres: «Rey de todos los cielos»; «empíreo el supremo y mas elevado de los cielos».

enemics de la religió catòlica i els castics que mereixen. Al serm3 es fa una declaraci3 explícita dels enemics de la religió catòlica: «cuías armas [dels senyors d'Alaquàs] s3n ti3ones hechos a quemar a los infieles y judios, capitales enemigos de el hijo que pari3 Marí». També dels castics que reben els enemics de Crist: «castiguelos el le3n (esto es el rey de Espa3a porque lo que hacen sus ministros con voz de el Rey lo hace el Rey)... siendo su vigil y alternos en aquellas ciudades [de Mallorca] el Pardo, al verles reincidir [als jueus] por segunda vez dice c3mo puedo ya usar de miseric3rdia si abusando de la primera piedad a3adisteis delitos a delitos y prevaricaciones a prevaricaciones...».

espasa (estoc) de doble fil. L'espasa és símbol de les virtuts militars; la de doble tall és símbol de la Paraula de Déu: «...a los ni3os en los brazos de Maria les ponen en la mano el globo de el mundo sobre el qual esta la cruz; el estoque de dos filos la tiene en sus labios como le vio San Juan en su apocalipsis...».

estel de la vesprada o vespero. Signe del planeta Venus conegut com a «lucero de la tarde».

estel del matí. Símbol de la Verge Maria, invocada com «Estrella de la mañana».

estrela. Element simbòlic i decoratiu de moltes imatges. Amb dotze estrelles es coronen moltes representacions de la Verge Maria com la devoció de la Mare de Déu de l'Olivar. També se sol representar a la Immaculada amb dotze estrelles: «la tercera [corona] ha de ser de oro, de oro y plata es la que ahora le corona enriquecida con los doce lucidísimos carbuncos [carbúnculos] de las doce estrellas...».

globus del món. Representa el territori sobre el què s'esten l'autoritat d'un sobirà molt poderós i el caràcter absolut d'aquesta autoritat: «Las insignias del imperio son un mundo, una cruz, un estoque y corona imperial». Al sermó es fa una analogia amb el poder de la Verge Maria: «de ordinario a los niños en los brazos de Maria les ponen en la mano el globo de el mundo sobre el qual esta la cruz; el estoque de dos filos la tiene en sus dos labios... y la corona imperial la tienen tanto la madre como el hijo conque si es emperador el hijo será emperatriz la madre...».

imatge de la Verge de l'Olivar. 1. Xicoteta imatge de fusta de la segona meitat del segle XIII, venerada a Alaquàs i a la que se li atribueixen molts poders: «siendo de madera de olivo esta por fuera adornada por oro. Para sumergirse le vale el oro; y para ir sobre las ondas aparta el oro y se queda en ser de olivo»; «Desara su tempestad dexando el mar como una valsa de aceite en fe de que paso por el la Virgen del Olivar...». 2. Imatge que ostenta el poder, coronada... «de paja, de yerro [la campana que le servia de corona en las entrañas de la tierra] y la de oro y plata es la que ahora le corona enriquecida con los doce lucidísimos carbuncos de las doce estrellas...»; «...Esta sagrada imagen sobre todas las otras tiene el imperio», «...como emperatriz del olivar ha de entrar mandando... y Crhisto a fuerça de hijo y discípulo obedeciendo...», «...a Maria quando no solo la conocemos por el titulo de solo un olivo, si de todo un olivar...»

imperi. Maria és el símbol religiós de l'Imperi: és la «suprema dignidad de las majestades de la tierra», «Sus insignias son un mundo de todo el qual (a ser todos cristianos) hubiera el dominio, un estoque y una cruz

en fe de que es protector y defensor de la Yglesia y ley evangèlica, y la corona imperial», «Las insignias del imperio son un mundo, una cruz, un estoque y corona imperial», «Maria como maestra y preceptora la que tenia el imperio».

insignies. Emblemes distintius d'una institució (Monarquia, Església...).

Júpiter. Déu romà que dona aparença física al Déu cristià de l'Antic Testament durant el Renaixement i el Barroc També s'identifica amb Jesucrist que derrota als seus enemics amb els raigs de foc [de Júpiter]. Els poetes escriuen que «a la sagrada imagen [de la Virgen del Olivar] jamás la ofenden los rayos; antes decian que ella era la que los ministrava a Júpiter».

laurel, arbre d'Apol·lo. Planta consagrada al déu Apol·lo. Segons la llegenda, la nimfa Dafne es va transformar en ella per fugir del déu que la va seguir. Apol·lo va elegir aquesta planta com a senyal de glòria. Per això, al davant dels vencedors es posava una branqueta d'aquesta planta: «después de laurel árbol de Apol·lo la recibe tres veces...».

Leo. Cinqué signe del zodíac. Signe de la constel·lació de Leo: «el qual es casa y exaltación de el sol y entra el sol en él a 22 de julio y sale a 22 (23) de agosto».

león (lleó). 1. Símbol del poder i rei dels animals. Símbol també de Jesucrist: «Chisto, León de Judá», «San Juan en su Apocalipsis llama Leon a Jesucristo». «El león, rey de los animales, cuja patria es el africa por lo qual es preciso que para traerlos a España como armas que son de la española corona haian de pasar el mar»; «...Hay leon de mar, león de tierra y león de cielo. El león del cielo es el que comunmente llaman los astrólogos signo de León el qual es casa y exaltacion de el sol...» 2. Signe positiu i negatiu: «Es el leon generosísimo, manso, halagueño y apacible con todos aquellos que confesandole la magestad se humillan y se le rinden pero fuerte y severo con los altivos y soberbios compitiendo con su magestad y grandeza». No obstant això, el lleó també es relaciona amb el dimoni; podia simbolitzar a la fera del mal, dels vicis: «llamando San Pedro leon al demonio...».

Leona (lleona). Terme que s'identifica amb Maria: «reconozco en esta sagrada leona de Maria pues si como madre se arroja a la defensa de sus verdaderos hijos como reyna defiende a los estraños en quanto los reconoce por basallos siendo su primer cuidado el librarlos de los osos y tigres infernales de los demonios y despues de nuestros enemigos».

llamp. Símbol de la força divina en forma de llum: «Jamás la ofenden los rayos; antes decian los poetas que ella era la que los ministrava a Jupiter».

lluna. Atribut de la Verge Maria (de la Immaculada): «Que el sol el verdadero Dios... como entro en Maria para nacer della como sol... Salió sin detrimento de su sello virginal como la luz de el sol por un christal... luego si assí lo hace el dia de oy en el signo de virgo que es declinación suya y casa y exaltacion de la luna qué otra cosa será que mostrarnos ese sol divino que oy el mismo se rinde y humilla para que Maria se ensalce».

mar. Espai espiritual per al predicador on es desenvolupen diverses escenes que es convertiran en ensenyances doctrinals: «la Verge pasa el mar»; «el oro pasa por el océano desde las Indias a nuestra España»; el lleó, rei dels animals «ha de pasar el mar para venir a Europa»; l'imperi, és la suprema majestat representada «en la silla y trono imperial que Constantino pasó por mar a Constantinopla desde Roma»; Venus que «pasó el mar» fue «formada en lo más acendrado de sus espumas»; l'àguila, reina de les aus «que subió del mar»; la rosa «que siendo flor pasó por los mares»; «... El oro es estimado cuando pasa el mar», «... No me digas olivar que no pase la mar».

Mart. Déu de la guerra; és també el déu de la primavera i de la joventut. Al món clàssic també s'escrivia sobre l'amor entre Venus i Mart.

mesa de Maria. Signe de la protecció i generositat que exerceix Maria: «mas le baldrá y perseverara una gota de aceite y una migaja de pan de esa mesa de Maria que una gran porción y parte de otras mesas».

mestra, mestre. Títols de Jesucrist i de la Verge Maria: «... aquí considero yo una escuela entre Jesucristo y Maria adonde mutua y alternati-

vamente cada uno de ambos era maestro y era discípulo en las cosas que pertenecían a los arcanos secretos de la divinidad, preguntava Maria como discipula y enseñaba Christo como maestro... En las cosas de la humanidad preguntava Jesucristo como discípulo y era Maria la maestra». «A Maria... siendo madre de la suma sabiduria bien le podemos dar el titulo de emperatriz por diosa y maestra de todas las cièncias...».

Minerva. Deessa romana de la saviessa; deessa guerrera i protectora de les arts.

mur de defensa. Expressió aplicada a la Verge Maria per demostrar la seua protecció i fortalesa: «...Si ella es el muro de nuestra defensa edifiquemos sobre torres plateadas», «...Aunque me ven tan pequeña [la imatge de la Verge] sepan que soi un muro fuerte...».

murta. Arbust amb què es fan les corones de les núvies. Símbol de l'amor i de la bellesa. També és símbol de Venus.

oli. Producte líquid amb què s'ungixen els llocs i utensilis sagrats, els reis, els sacerdots, els profetes, etc., durant l'Antic Testament. 2. S'utilitza com combustible de les làmpares que es fan servir durant moltes cerimònies religioses. 3. Al sermó el predicador parla també de les seues propietats, especialment, de l'alta densitat: «sabiendo que el aceite cunde y penetra mucho».

Oliva, ram d'oliva. Símbol de la Verge: «...sagrada oliva, pues lo es María en boca del Espíritu Santo...», «Maria unida con Jesucristo y uniendonos con Dios trae el ramo de la oliva en la boca como paloma, por diosa del amor y signo de la paz».

olivar. 1. Camp plantat d'oliveres 2. Nom convertit en acròstic per explicar la majestat de Maria: «...oro –rei dels metalls-, león –rei dels animals-, imperio –suprema majestat-, venus –reina de les deïtats-, àguila –reina de les aus- i rosa –reina de les flors-». 3. Devoció a la Verge de l'Olivar, imatge trobada a Alaquàs a la segona meitat del segle XIII (als voltants de 1260).

olivera. Símbol de la pau i de la reconciliació amb Déu: «...Maria unida con Jesucristo y uniendonos con Dios trae el ramo de la oliva en la boca como paloma, por diosa del amor y signo de la paz».

or. 1. Metall preciós, pesat i molt valuós. 2. Símbol de la reialesa i dels béns terrenals: «...es el rey de los metales», «algo tendría de Bueno el oro... para redimir a los que ya estuviesen cautivos». 3. Símbol de l'amor de Crist i de Maria: «La Majestad de Cristo para redimirnos escogio otro oro de más subidos quilates que es el oro de su preciosa sangre», «Maria es el mas acendrado oro».

os. Animal considerat en el sermó com a símbol demoníac: «siendo su primer cuidado [la Virgen] librarnos de los osos y tigres infernales de los demonios».

ovella. L'ovella perduda és una paràbola evangèlica d'on s'extrau la figura del bon pastor: «enviado a por las ovejas que se habían perdido de la casa de Israel que eran de su pueblo y familia». 2. L'ovella sinònim d'innocència i obediència, de fidelitat: «Crhisto... solo había venido por sus vasallos las ovejas de Judá».

pa. Aliment bàsic que a l'Antic Testament es dona prioritàriament als fills: «también los cachorrillos se surten tan de las migajuelas que caen de las mesas quando se parte el pan para los hijos».

Palas. És un epítet ritual de la deessa Atenea.

Pardos, Aguilars i Torres. Llinatges dels senyors d'Alaquàs durant els segles XVI i XVII. Jaume Garcia és patró del convent de l'Olivar d'Alaquàs; els seus successors són protectors de la imatge de la Verge de l'Olivar. L'àguila forma part de «las armas de los ilustrisimos Pardo y Aguilares marqueses de la Casta, inclitos fundadores de esta santa casa de Maria, con cuio patrocinio no solo a pesar del dragon de el infierno se ve cada dia en crecidos aumentos...». 2. Els Pardos i Aguilar són protectors de la Verge i defensors de la doctrina cristiana: «A la imagen de Maria se le dan alas de aguila para volar al desierto, es decir que para su alimento y

el sustento de su familia, la esponia al cuidado de los Pardos y aguilaes... cuyas alas son siguras para volar por esos mares y cuías armas son tiçones hechos a quemar a los infieles y judios, capitales enemigos de el hijo que parió Maria». 3. Llinatges que representen el poder de la casa senyorial d'Alaquàs i la relació simbòlica d'aquest llinatge amb el lloc on es va trobar la Verge i als espais on exercixen l'autoritat: «El pardo con alas de àguila a quien allà [a Mallorca] le fue dada la potestat de vicedios, ya que de virrey ha se ser Pardo de Aguilar, ardan sin fin esos tiçones que sin duda son de olivo...».

parentàlies. Festes fúnebres que se celebraven a l'antiga Roma tots els anys del 13 al 21 de febrer en honor als difunts d'una família. En eixes ocasions es reunien els parents i amics de les persones mortes, es visitaven les tombes i es realitzaven sacrificis. També es feien ofrenes d'aliments i se celebraven festins. És significatiu que al sermó es nomenen aquestes festes; segurament era una forma de recordar, durant les celebracions festives del dia de la Verge, als familiars difunts que estaven soterrats al temple del convent.

patrons del convent de l'Olivar i la tutela de Maria sobre els benefactors del convent. El convent va ser fundat l'any 1537 per Jaume Garcia d'Aguilar que es va comprometre a pagar cada any una part important dels aliments necessaris per als frares que l'habitaren. Per això, el predicador aprofita el sermó per a agrair les donacions rebudes dels senyors i sol·licitar noves ajudes que, a canvi, rebran la protecció de la Verge Maria: «porque nunca acabaria de referir lo que esta casa y sus hijos debemos a nuestros fundadores... y el consuelo que nos queda... es el tener buena fiadora en nuestra madre y patrona Maria pues si los Pardos y Aguilaes tienen a su protección la familia de Maria, también es Maria la que en su seno, protección y patrocinio tendrá siempre a los Pardos para que se vaia dilatando su casta y generación».

pits. Atributs físics de la Verge que sol mostrar un pit al seu fill petit: «Sepan que soi un muro fuerte y que no solo tengo pechos si que son tan grandes como dos torres desde que sali de la tierra con el olivo como anuncio de la paz», «...Vos solo mostrais un pecho pues solo mostrais un hijo...».

porta del nostre consol. Expressió aplicada a la Verge Maria: «...Si es la puerta de nuestro consuelo adornemosla con tablas de bien pintada escultura».

reina. Títol de la Verge Maria: «Maria és la soberana senhora que por excelencia se levanta con el titulo de Reyna».

rosa. Reina de les flors, epítet aplicat a la Verge Maria: «Cristo en el divino Sacramento es rosa (*ego flor campi*)». Al sermó també es referix la costum medieval de la rosa d'or que els papes regalen als reis i altres personatges.

rosella. Símbol de la mort i de la resurrecció. En la cultura cristiana, les roselles s'han associat a la crucifixió de Jesús: «Adonis que muerto de una herida en presencia de Venus fue convertido por lo rojo de su sangre en amapola».

sang de Crist. Element del sagrament de l'Eucaristia. Símbol de la Passió de Jesucrist: «El oro de más subidos quilates es el oro de su preciosa sangre», «...El oro de Christo redime a todo el genero humano».

seno (abraçar al seu si). Expressió simbòlica emprada per a «recibir con cariño a la gente a las personas de nuestra estimación», «... Si de los leones es propio el admitir con alago en su seno a los humildes y rendidos destruyendo a los soberbios... estaremos mas seguros en el seno y golfo de el verdadero leon para el amparo y para que destruía a nuestros infernales enemigos en el seno y golfo de la leona».

sol. Símbol del dia, de la llum; símbol de la monarquia, del rei; també de Jesucrist: «Christo nace como el sol de los brazos de la aurora», «sol de Justicia Jesucristo».

tigre. Animal considerat en el sermó com a símbol demoníac: «siendo su primer cuidado [de la Virgen] librarnos de los osos y tigres infernales de los demonios».

tissons (*Tizones de olivo*): Imatges heràldiques del llinatge Pardo de la Casta (figuren a l'església de l'Assumpció, 1692-1694). La branca encesa podia simbolitzar una acció il·luminadora i purificadora. També podia significar el foc del castic, de la guerra, de la fortalesa.

Titon (Titono). Segons la mitologia grega l'Aurora es va enamorar d'ell i el va raptar. L'Aurora li va demanar a Zeus per a ell la immortalitat, però es va oblidar de demanar-li també la joventut eterna. Per això, mentre la seua amant amaneixia sempre igual, Titono envellia i bavejava.

tron. Símbol del domini: «Ved pues ahora esta soberana señora siendo trono en que descansa tierno infante es silla y trono imperial que pasó muchas veces el mar...».

Venus. 1. Planeta del sistema solar que rep segons la seua posició dos denominacions: estel de l'alba i estel vespertí. Com estel de l'alba és símbol de la Verge Maria. 2. Deessa romana de l'amor i de la bellesa: «... Diosa del amor y reina de todas las mentidas deidades de la gentilidad», «...Producida de las mas blancas espumas del mar», «Amante y esposa de el Hermoso Adonis fue madre de Cupido que es el amor, solo en esto no fue Maria parecida a Venus...».

Venus i Maria. Recurs oratori utilitzat per explicar l'amor mitològic i espiritual: «... Venus fue madre del amor y esposa de Adonis que (muerto de una herida) en presencia suya, fue convertido (por lo rojo de la sangre) en amapola. Maria trocando los oficios fue madre de el mayor y mas ensangrentado adonis, Jesucristo, y esposa del el Espiritu santo que es el divino amor».

vicedéu, (virrei). Terme utilitzar com a sinònim de virrei. El càrrec polític de Baltasar Pardo de la Casta es convertix en un signe religiós.

Virgo. (22 agost.-22 sep.). Sisé signe del Zodíac: «...ya sale a 22 (23) de agosto para entrar en la casa y signo de Virgo, que es en el que ahora se halla y dura hasta el 22 de septiembre...».

ANNEX II

AUTORS I CITES LITERÀRIES DEL SERMÓ

SANT AGUSTÍ. Bisbe d'Hipona, partidari de la vida monàstica i religiosa i un dels Pares de l'Església. Va escriure *Les confessions* on conta la seua vida. En la seua trajectòria espiritual són molt importants la seua mare, Santa Mònica i Sant Ambròs de Milà.

BEAT BERNARDINO DE BUSTOS (1450-1513). Teòleg i predicador franciscà. Defensor de la doctrina i del culte del Santíssim Nom de Jesús i de la Immaculada. Va escriure moltes obres morals, dogmàtiques i ascètiques. Entre les obres teològiques destaca *Mariale* on defensa la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria.

Càntic dels càntics, cap. 8. Els amants es troben en plena harmonia i senten un desig mutu i s'alegren en la seua intimitat.... L'amor relacionat amb un jardí tancat amb el qual es compara a l'esposa (*hortus conclusus*) sembre triomfa... El text figurava a la biblioteca del convent de Sant Sebastià de València en la versió comentada per Lapide.

CICERÓ, (106 a.C. – 43 a.C.). Polític, escriptor i orador romà. És considerat com un dels autors més importants de la història romana.

DANIEL, capítol 2. Daniel és un personatge de la Bíblia, considerat l'autor i el protagonista principal d'aquest llibre que se presenta com la seua autobiografia, seguida d'algunes visions profètiques de caràcter apocalíptic.

Eclesiàstic, cap. 2 i 24. Llibre de la Saviesa de Jesús, fill de Sirac. La traducció llatina el coneix com a *Llibre de l'Eclesiàstic*.

ESDRES, *Llibre d'Esdres*, 4, cap. 22. (fl. 480-440 a.C.). Segons la Bíblia hebrea, Esdres, va tornar del captiveri de Babilònia i va reintroduir la Torà a Jerusalem. *El llibre d'Esdres* descriu com va conduir a un grup de jueus des de Babilònia fins a la seua casa de Jerusalem on es diu que els va obligar a l'observància de la Torà.

FILÓ D'ALEXANDRIA. Filòsof, teòleg, escriptor..., jueu nascut als voltants de l'any 20 a.C. a Alexandria on va morir cap a l'any 45 d.C. Els seus escrits són fonamentalment apologètics per tal de demostrar la combinació perfecta entre la fe jueva i la filosofia hel·lenística.

SANT HILARI (315-367). Martell dels arrians. Estudia filosofia i la Bíblia. Es va convertir al cristianisme. Va escriure sobre el dogma trinitari. Va defensar l'ortodòxia encara que parlava del cos de Jesús com un cos celeste atés que havia estat engendrat de manera miraculosa al cos de la Verge. Defensor de la trinitat enfront de l'arrianisme.

HISOP (ESOPO). Va viure entre el segle VII i VI a.C., fabulista de l'antiga Grècia. Autor de *Les Fabules* d'Hisop.

HORACI, llibre 3 de les seues *Poesies* (65 a.C.- 8 a.C.). Va ser el principal poeta líric i satíric en llengua llatina. Va elogiar la vida retirada (*beatus ille*) i gaudir de la joventut (*carpe diem*).

JEREMIES, capítol 5. Profeta jueu. Va viure entre el 626-586 a.C. a Jud, Jerusalem, Babilònia i Egipte. Va ser coetani d'Ezequiel i anterior a Daniel. Va cridar a l'empenediment. Predicà l'alliberació dels esclaus.

SANT JERÒNIM. Presbíter, ermità, doctor de l'Església. Va revisar la traducció de la Bíblia realitzant la Vulgata. Durant el Barroc es va relacionar la seua vida amb el sagrament de la penitència.

SANT JOAN *Apocalipsi*, cap. 12. Evangelista, elegit per Jesús com un dels dotze apòstols. Escriptor del quart evangeli. Va escriure *Les visions de l'Apocalipsi*.

SANT LLUC, cap. 2. Deixeble de Sant Pau i evangelista. Escriptor i autor del tercer evangeli *Segons Sant Lluc* i del llibre *Els fets dels Apòstols*.

LUCRECI, llibre 4. Poeta i filòsof romà. La seua única obra coneguda és de caràcter didàctic, *De rerum natura* (sobre la naturalesa de les coses), una obra filosòfica que defensa les doctrines de l'epicureisme. La seua obra ha tingut influència en el desenvolupament de l'atomisme i la ciència moderna. Va influir molt sobre Virgili.

SANT MATEU. Evangelista, un dels apòstols de Crist. Va escriure l'evangeli que porta el seu nom.

MUSE. Segons les tradicions, Muse, és l'amic, el deixeble, el mestre, el fill d'Orfeu. Era un músic que podia curar amb les seues cançons diferents malalties.

SANT PAU. *Corintis*. 19. Apòstol, nascut a Tarso. Després de veure una visió de Jesús es converteix transformant-se en un personatge vital per al cristianisme.

SANT PERE, *Epístola 1*, cap. 1. Apòstol, elegit per Jesús com el primer entre els apòstols. Els detalls de la seua vida i persona es narren als evangelis. *La Primera epístola de Pedro* és una carta bíblica que conté un resum de la fe cristiana i de la conducta que deu comportar la pràctica d'aquesta fe.

PLUTARC. Filòsof, moralista, historiador... Va viure entre els segles I i II. Va ser iniciat en els misteris del déu grec Apol·lo. Molt important per a la literatura hel·lenística.

TÉSTOR, *Epictets*, en la mitologia grega va ser un endeví i sacerdot.

TERTULIÀ. És un dels teòlegs de l'Església més rellevants dels primers segles.

VIRGILI. *Geòrgiques*. Poeta romà, autor de l'*Eneida*, les *Bucòliques* i les *Geórgiques*. A les *Geòrgiques* (publicada el 29 a.C.) glossa i informa sobre els treballs agrícoles a més de lloar la vida rural.

FONTS DOCUMENTALS

Abreviatures

ARV: Arxiu del Regne de València

BUV: Biblioteca Universitària de València

RAH: Real Academia de la Historia de Madrid

FONTS MANUSCRITES

«*Casa d'Alaquàs*, Caixa 1 (ex. 1, 33, 35, 39, 44), Caixa 2 (ex. 51, 70), Caixa 3 (ex. 83-89), Caixa 4 (ex. 123, 135), Caixa 6 (ex. 161, 162) Caixa 7 (ex. 189, 191, 194), Caixa 8 (ex. 285, 273), Caixa 10 (ex. 315, doc. 2, 17; ex. 316, doc. 9), Caixa 12 (ex. 333, 337), Caixa 13 (ex. 358, 359, 378, 380, 382), Caixa 15 (ex. 415). Arxiu del Regne de València, *Divers*.

«*Descripción de los Pueblos, Yglesias y Parrochias pertenecientes al Arzobispado de Valencia fuera*

de su capital...», Ms. C-20 de la Real Academia de la Historia, f. 187r-193v.

«*Inventario del Archivo Biblioteca y Pinturas pertenecientes al Convento de Minimos de San Sebastian extramuros de Valencia...*», todo en virtud de ordenes superiores y con arreglo a la Instrucción de la Direccion General de Rentas de 12 de agosto de 1835», f. 50r-60v; «*Inventario del Convento de Minimos de Alacuas del Archivo Biblioteca pinturas y demás enseres de utilidad a los institutos de ciencias y artes formado por el comisionado Don Narciso Rubio con Intervencion del Acalde de dicho lugar y aquiescencia del Padre Corrector Don Jayme Pacheron, parte 4ª*», f. 82v-84r. Arxiu del Regne de València, *Clero*, llibre 4179.

«*Sermones varios*», T. II, Ms. 654, f. 81r-93v. Conté 349 fulls on es conserven 44 sermons predicats per fra Vicent Pastor. Del conjunt de sermons predicats, cinc corresponen a Alaquàs (dos a la Mare de Déu de l'Olivar; un a sant Hipòlit, un a sant Llorens i un altre a la Mare de Déu del Rosari). Biblioteca Universitària de València.

FONTS IMPRESES

«*Aliento en que respire ensu [sic] mayor congoja la española monarquia consagra su autor Fr. Vicente Pastor Fernández, lector iubil. del Orden de los Mínimos de S. Francisco de Paula, Regente de estudiós que fue definidor y compañeros en Oficio de Provincial que ha sido, Corrector dos vezes en el R. Convento de San Sebastian de Valencia y aora Vicario General Ordinario de Cerdeña*». Con licencia, en Valencia: Por Diego de Vega, enfrente la Diputacion. Año 1699. Libro dedicado a Carlos II, Monarca de dos Mundos, Emperador de las Américas, y Rey de las Españas. Universidad de Granada.

BIBLIOGRAFIA CITADA

ABAD AZUAGA, M.: «Los retablos de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs. Estudio estilístico e iconográfico», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 1988, p. 43-54.

ALGARRA PARDO, V.M., BERROCAL RUÍZ, P.: «La sacristía y nave oeste de la Iglesia parroquial de La Asunción de Alaquàs. Estudio arqueológico de estratigrafía muraria», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, 2016, p. 11-32.

ARCINIEGA GARCÍA, L.: «Mezquitas, Germanías e Iglesias», *Reflexiones històricas y artísticas en torno a las Germanías de Valencia*, Universitat de València, 2020, p. 177-218.

BERROCAL RUIZ, P., ALGARRA PARDO, V.M.: «Arqueologia i història del Castell d'Alaquàs», *Els Quaderns del Castell*, núm. 1, Alaquàs, 2013, p. 8.

BESÓ Ros, A.: «La capella de l'antic convent de la Nostra Senyora de l'Olivar

d'Alaquàs. Aspectes històrics i artístics», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XIII, Alaquàs, 1994, p. 35-58.

- «Als peus de l'olivera, la presència de la Verge Maria en la història d'Alaquàs sota la invocació de Mare de Déu de l'Olivar», *Col·lecció 700 anys*, núm. 1, Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001.

BLÁZQUEZ, J.M., MORENO, S.: *Historia de las religiones antiguas*, Cátedra, Madrid, 2011.

CASABÁN, T.: *Breve descripción histórico religiosa de la villa de Alacuás con novena y gozos a la Virgen del Olivar*, València, ca. 1899.

CATALÁ SANZ, J.A.: «Bandolerismo morisco, bandolerismo cristiano (siglos XVI-XVII). Un anàlisis comparativo desde la atalaya de Alaquàs», *Aproximaciones de contexto al Castillo Palacio de Alaquàs. Sangre, Tinta y Piedra*, Universitat de València, València, 2019, p. 139-164.

COLOM PALMER, M.J., SERRA BARCELÓ, J.: «Societat de les Illes en els segles XVI i XVII», dintre de BELENGUER, E. (Dir.), *Història de les Illes Balears*, 3 volums, v. II: *L'època foral i la seua evolució* (1230-1715), Edicions 62, Barcelona, 2004, p. 453-470.

COLOM PALMER, M.J.: *El tribunal de la Inquisición de Mallorca (1578-1700)*, Universitat de Barcelona, Memòria presentada per a optar al grau de Doctor, Barcelona, 2015.

CUÑAT CISCAR, V. M^a.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IX, Alaquàs, 1990, p. 31-44.

ESTEVE FORRIOL, J.: «El Venerable Domingo Sarrió, hijo ilustre de Alaquàs (1609-1677)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVI, Alaquàs, 1997, p.54-52.

FORT NAVARRO, A., MARTÍNEZ IBÁÑEZ, E.: «Análisis del cabreve de Alaquàs de 1629», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVIII, Alaquàs, 1999, p. 67-88.

GANDIA SILVESTRE, M.: «L'administració eclesiàstica i la llengua al Barroc tardà; la Col·legiata de Santa Maria de Xàtiva», *Cabanilles i el Barroc valencià*, Actes de les II Jornades Culturals, Algemesí, 1996, p. 167-186.

GRIMAL, P.: *Diccionario de mitología griega y romana*, Ediciones Paidós, Madrid, 1981.

HERNÁNDEZ GARCIA, A.: «El señorío de Alaquàs y los linajes Martí de Torres, García de Aguilar y Pardo de la Casta (siglos XV-XVIII)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXV, Alaquàs, 2015, p. 11-64.

- «L'afirmació religiosa i senyorial. Edificis que van marcar la identitat d'Alaquàs i els seus protagonistes. Segles XIV-XVII», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, p. 11-96.

JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, núm. 2, Alaquàs, 1982.

- «El tema de la 'Decadencia' española del siglo XVII a través de un sermón predicado en Alaquàs en 1697», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IV, Alaquàs, 1984, p. 25-34.

- «Onomàstica i Demografia: Els llinatges d'Alaquàs al segle XVIII», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VII, Alaquàs, 1988, p. 69-74.

- «La venta de las propiedades vinculadas al antiguo señorío de Alaquàs (1889)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVIII, Alaquàs, 2018, p. 73-194.

- «Fra Josep Osca (1660-1735), el missioner d'Alaquàs que va conversar amb l'emperador de la Xina», *La fulla de l'Olivar*, Alaquàs, juny, 2021.

- «Elfa Rocamora, marquesa de la Casta (ca. 1620-1665). Les darreres voluntats, la mort, el dol i la pietat privada d'una dona de la noblesa valenciana», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Alaquàs, v. XLII, Alaquàs, 2022, p. 67-126.

- «La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLIII, Alaquàs, 2023, p. 51-116.

JUAN REDAL, E., CABALLER SENABRE, M.J.: «La noblesa valenciana al servicio de los Habsburgo: los Pardo de la Casta, señores de Alaquàs (1610-1650)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXIX, Alaquàs, 2009, p. 11-68.

- «Nobleza y méritos militares. Pedro Pardo de la Casta entre el éxito militar público y los problemas económicos privados (1603- ca. 1650)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXIX, Alaquàs, 2019, 181-290.

JUAN VIDAL, J.: *El Sistema de Gobierno en el Reino de Mallorca* (siglos XV-XVII), El

Tall Editorial, Palma de Mallorca, 1996.

- *Els virreis de Mallorca (segles XVI-XVII)*, El Tall Editorial, Palma de Mallorca, 2002, p. 67-76.

- «Francisco Rodríguez de Cossio y Barreda (1643- f.s. XVII-p. s.XVIII)» *Real Academia de la Historia*. Consultat el 23 de juny de 2024.

LEBRUN, F.: «Las reformas: devociones comunitarias y piedad personal», *Historia de la vida privada*, (Dir. ARIÈS, P., DUBY, G.), v. 3, Taurus, Madrid, 1989, p. 71-112.

MARTOS NÚÑEZ, E.: *Álbum de mitos y leyendas de Europa* (I), Universidad de Extremadura, 2001.

MONCLOVA GONZÁLEZ, F.J., PÉREZ CAMACHO, A.M.: *Diccionario de Arte Cristiano*, Ediciones Trea, Gijón, 2022.

PEDRAZA, P.: «Apunts sobre l'emblemàtica política i popular», *Cabanilles i el Barroc valencià*. Actes de les II Jornades Culturals, Algemesí, 1996, p. 87-98.

PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «La fundación del convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VI, Alaquàs, 1987, p. 9-18.

- «Relación de los linajes que poseyeron el señorío de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VII, Alaquàs, 1988.

PIÑA HOMS, R.: «Letargo y dramático despertar de la Inquisición mallorquina en el siglo XVII» *Memòria de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldica i Històrics*, núm. 14, 2004, p. 119-135.

RICO CALLADO, L.: *Misiones Populares en España entre el Barroco y la Ilustración*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2006.

RIQUELME MEMBRILLA, J. A.: «El retablo mayor de la Iglesia Parroquial Ntra. Señora de la Asunción de Alaquàs. Estudio iconográfico», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XII, Alaquàs, 1993, p. 45-58.

ROCA RICART, R.: «Notícies, vida i miracles del Venerable Pare Doménec Sarrió (1609-1677)». *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVI, Alaquàs, 1997, p. 27-44.

- «Els gojos a la Mare de Déu de l'Olivar», *La fulla de l'Olivar*, Alaquàs, núm. 667, 2019.

RODRÍGUEZ GARRIDO, C.: «Los retablos de la Iglesia de La Asunción de Alaquàs. Estudio estilístico», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 1998, p. 55-66.

ROSSI, L., VALSECCHI, A. (DRS.): *Diccionario enciclopédico de Teología Moral*, Ediciones Paulinas, Madrid, 1986.

ROYO MARTÍNEZ, J.: «Las notas útiles para la historia del Reino de Valencia (Alacuás) de Pedro Sucias Aparicio», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XV, Alaquàs, 1996, p. 69-86.

RUZAFÀ GARCÍA, M.: «Los perjudicados por las Germanías: los mudéjares, convertidos en moriscos», *Reflexiones històriques y artístiques en torno a las Germanías de Valencia*, Universitat de València, 2020, p. 139-152.

SCHINDLER, N.: «Los guardianes del desorden. Rituales de la cultura juvenil en los albores de la era moderna», *Historia de los jóvenes*, v. 1, Taurus, Madrid, 1996.

SEBASTIÁN, S.: «*Arte y humanismo*», Ediciones Cátedra, Madrid, 1978.

TULLO GOFFI, S., (DIR): *Nuevo diccionario de espiritualidad*, Ediciones Paulinas, 1985.